

29/6

LJETOPIS

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

ZA GODINU 1894.

DEVETI SVEZAK.

U ZAGREBU 1895.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

U knjižari jugoslavenske akademije (knjižari Dioničke tiskare) u Zagrebu

moгу se dobiti knjige, koje izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, koje izlaze njezinom pomoću i koje su prešle u njezinu svojinu:

A. Knjige, koje izdaje akademija.

I. Zbornici:

1. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. (Knj. 1—120):

Knjige I—III., zatim X—LIX. i LXXX. svima trima razredima zajedničke. Ciena knj. I—XIX, svakoj 1 fr. 25 nvč. Knj. XX. do LIX. svakoj 1 fr. 50 nč. Knj. LXXX. 2 for. Knj. IV—IX. ne ima više u zalih.

Filologičko-historičkoga i filosofičko-juridičkoga razreda. Knj. LX., LXII., LXIII., LXV., LXVII., LXVIII., LXX., LXXI., LXXIII., LXXIV., LXXVI., LXXVII., LXXIX., LXXXI., LXXXII., LXXXIV., LXXXV., LXXXVI., LXXXIX., XCI., XCII., XCIV., XCV., XCVI., XCVII., XCVIII., XCIX., C. CI., CII., CIII., CV., CVIII., CX., CXII., CXIV., CXV., CXVI., CXVIII. i CXIX. (I—XLI.) Ciena po 1 for. 50 nvč.

Matematičko-prirodoslovnoga razreda. Knj. LXI., LXIV., LXVI., LXIX., LXXII., LXXV., LXXVIII., LXXXIII., XCII., XCV., CIV., CVI., CVII., CIX., CXI., CXIII., CXVII. i CXX. (I—XVIII.). Ciena CXI. knjizi 2 for. 50 nvč., CXVII. (XVII₁) i ostalim 1 for. 50 nvč., a CXVII. (XVII₂) kac i svakoj svezei 75 nč.

Boškovićev. Knjiga LXXXVII., LXXXVIII., XC. Ciena 4 for. 50 nvč.

Knjige IV., V., VI. i VII. „Rada“ su razprodane.

2. Stari pisci hrvatski. (Knj. 1—20.)

Knj. I. Pjesme M. Marulića. U Zagrebu 1869. Ciena 2 fr.

„ II. Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjora Držića 1870. Ciena 2 fr
„ III. i IV. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. 1871. i 1872. Ciena III knj. 2 fr., knj. IV. 2 fr. 50 nč.

„ V. Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. 1873. Ciena 2 fr

„ VI. Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. 1874. Ciena 2 for

„ VII. Djela Marina Držića. 1875. Ciena 3 for.

„ VIII. Pjesme Nik. Nalješkovića, A. Čubranovića, M. Pelegrinovića S. Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika. 1876. Ciena 1 fr 70 nvč.

„ IX. Djela Ivana Fr. Gundulića. 1877. Ciena 5 fr.

„ X. Djela Frana Lukarevića Burine. 1878. Ciena 2 fr. 50 nč.

„ XI. Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracija Mažibradića Marina Burešića. 1880. Ciena 1 for. 80 nč.

„ XII., XIII. i XIV. Djela Gjona Gjora Palmotića. 1882., 1883. i 1884. Ciena knj. XII. 3 for., XIII. 3 for. 50 nvč. XIV. 2 for.

„ XV. Djela Antuna Gledevića. 1886. Ciena 2 fr.

„ XVI. Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina i Savka Gučetića Bende viševića. 1888. Ciena 2 for. 50 nvč.

„ XVII. Djela Jurja Barakovića. 1889. Ciena 3 fr.

„ XVIII. Pjesni razlike Dinka Rašine. 1891. Ciena 2 for. 50 nč.

„ XIX. Djela Gjona Gjora Palmotića. 1892. Ciena 50 nvč.

„ XX. Crkvena prikazađa starohrvatska XVI. i XVII. vijeka. 1893. Ciena 2 for. 50 nč.

3. Starine. Knj. I—XXV. 1869—1891. Ciena I. knjizi 1 fr. 25 nč. Knj. VI X., XXI., XXII., XXIII., XXIV., XXV. i XXVI. po 2 for., ostalim po for. 50 nvč.

LJETOPIS

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

ZA GODINU 1894.

DEVETI SVEZAK.

U ZAGREBU 1894.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

Dionička tiskara u Zagrebu.

I.

Članovi i osoblje akademije.

1894.

Pokrovitelj:

Preuzvišeni i prečastni gospodin

JOSIP JURAJ STROSSMAYER,

biskup bosanski i sriemski itd. itd.

Predsjednik:

Josip Torbar.

Predstojnici razredni:

U filologičko-historičkom razredu:

Tade Smičiklas.

U filozofičko-juridičkom razredu:

Dr. Franjo Marković.

U matematičko-prirodoslovnom razredu:

Dr. Karlo Zahradnik.

Tajnici:

Dr. Bogoslav Šulek (od 1874. god.)

Dr. Fran Vrbanić.

Knjižničar:

M. Valjavec.

Arkivar:

Ivan Tkalčić.

Ravnatelj galerije slika:

Prof. Nikola Mašić.

Pomoćno osoblje:

Slavoj Valjavec, pisar.

Marko Banfić, podvornik.

Članovi redom izbora.

1. Počastni.

1. **Aristo Aristović Kunik**, c. ruski tajni savjetnik i akademik u Petrogradu. (1870., 24. stud.)
2. **Dimitrij Ivanović Mendelejev**, sveučilišni profesor u Petrogradu. (1882., 5. pros.)
3. Dr. **E. A. Frić**, profesor na češkom sveučilištu u Pragu. (1893., 12. pros.)

2. Pravi članovi po razredih redom izbora.

a) U razredu historičko-filologičkom:

1. Dr. **Vatroslav Jagić**, c. k. dvorski savjetnik i prof. na sveučilištu u Beču. (1866.)
2. **Sime Ljubić**, umir. ravnatelj arheolog. muzeja u Zagrebu, stanuje u Staromgradu na Hvaru. (1866.)
3. Dr. **Petar Matković**, umirovljeni profesor na sveučilištu u Zagrebu, stanuje u Beču. (1867., 25. srp.)
4. **Armin Pavić**, profesor na sveučilištu u Zagrebu. (1874., 23. stud.)
5. **Matija Valjavec**, umir. prof. gimnazijski u Zagrebu. (1879., 21. stud.)
6. Dr. **Franjo Maixner**, kr. zemaljski nadzornik za srednje škole u Zagrebu. (1882., 5. pros.)

7. **Pero Budmani**, prof. na gimnaziji u Zagrebu. (1883., 21. stud.)
8. **Ivan Tkalčić**, nadarbenik prvostolne crkve u Zagrebu. (1883.)
9. **Nadko Nodilo**, profesor na sveučilištu u Zagrebu. (1883.)
10. **Tadija Smičiklas**, prof. na sveučilištu u Zagrebu. (1883.)
11. Dr. **Toma Maretić**, profesor na sveučilištu u Zagrebu. (1890., 4. pros.)
12. Dr. **Milivoj Šrepel**, profesor na sveučilištu u Zagrebu. (1893., 12. pros.)

b) U razredu filozofičko-juridičkom :

1. Dr. **Pavao Muhić**, umir. predstojnik kr. vladnoga odjela za bogoštovje i nastavu u Zagrebu. (1866., 9. svib.)
2. Dr. **Baltazar Bogišić**, umirovljeni profesor na sveučilištu u Odesi, c. ruski tajni državni savjetnik, crnogorski ministar pravde na Cetinju. (1867., 25. srpnja.)
3. Dr. **Jaromir Hanel**, profesor na češkom sveučilištu u Pragu. (1874., 23. stud.)
4. Dr. **Franjo Marković**, profesor na sveučilištu u Zagrebu, predstojnik razreda. (1876., 20. stud.)
5. Dr. **Fran Vrbanić**, profesor na sveučilištu u Zagrebu. (1886., 21. stud.)
6. Dr. **Kosta knez Vojnović**, sveučilišni profesor u miru, stanuje u Dubrovniku. (1886.)
7. **Milovan Zoričić**, predstojnik kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu. (1893., 12. pros.)

c) U razredu matematičko-prirodoslopnom :

1. Dr. **Bogoslav Šulek**, pisac u Zagrebu. (1866., 9. svibnja.)
2. **Josip Torbar**, umirovljeni ravnatelj kr. vel. realke u Zagrebu. (1866.)
3. **Spiridion Brusina**, profesor na sveučilištu u Zagrebu. (1874., 23. stud.)
4. Dr. **Karlo Zahradnik**, profesor na sveučilištu u Zagrebu, predstojnik razredu. (1882., 5. pros.)
5. Dr. **Gustav Janeček**, profesor na sveučilištu u Zagrebu. (1883., 21. stud.)
6. Dr. **Vinko Dvořak**, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1887., 7. pros.)
7. Dr. **Mijo Kišpatić**, profesor na sveučilištu u Zagrebu. (1887.)

3. Dopisujući članovi redom izbora.

a) U razredu filologičko-historičkom :

1. Dr. **Ernest Dümmler**, profesor na sveučilištu u Berlinu. (1867., 7. srp.)
2. **Martin Hattala**, profesor na češkom sveučilištu u Pragu u miru. (1867.)
3. **Vaclav V. Tomek**, profesor na češkom sveučilištu u Pragu u miru. (1867.)
4. Dr. **Louis Leger**, profesor na akademiji za orientalne jezike u Parizu. (1870., 24. stud.)
5. **Stojan Novaković**, umirovljeni kr. srbski poslanik u Biogradu. (1870.)
6. **Čedomil Mijatović**, umirovljeni kr. srbski ministar u Biogradu. (1873., 24. stud.)
7. **Marin Drinov**, prof. na sveuč. u Harkovu. (1879., 21. stud.)
8. **Milan Miličević**, bibliotekar u Biogradu. (1879.)

9. Dr. **Ivan Crnčić**, nadpop sv. Jeronima u Rimu. (1882., 5. pros.)
10. **Luka Zore**, profesor na gimnaziji u Dubrovniku. (1882.)
11. Dr. **A. Leskien**, prof. na sveuč. u Lipskom. (1883., 21. pros.)
12. **Fran Bulić**, ravnatelj gimnazija u Spljetu. (1887., 3. pros.)
13. **Ilarion Ruvarac**, arhimandrita u fruškogorskom manastiru Grgetku. (1888., 3. pros.)
14. Dr. **Grgur Krek**, profesor slavistike na sveučilištu u Građu. (1888., 3. stud.)
15. Dr. **Konstantin Jireček**, profesor na c. sveučilištu u Beču. (1889., 27. stud.)
16. Arhimandrit **Nikifor Dučić**, član kr. srpske akademije u Beogradu. (1890.)
17. **Eusebij Fermendžin**, definator reda sv. Franje u Rimu. (1890.)
18. **F. I. Uspenskij**, profesor c. novoruskoga sveučilišta u Odesi. (1890.)
19. **T. Florinskij**, profesor c. sveučilišta sv. Vladimira u Kijevu. (1890.)
20. **A. Pavinskij**, profesor c. sveučilišta u Varšavi. (1890.)
21. Dr. **Gjuro Arnold**, ravnatelj kr. učiteljišta u Zagrebu. (1891., 27. pros.)
22. Dr. **August Musić**, docenat na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu. (1892., 7. velj.)
23. **Vjekoslav Klaić**, profesor na sveučilištu u Zagrebu. (1893., 12. pros.)
24. **J. Jelčić**, profesor pomorske škole i upravljalatelj arhiva u Dubrovniku. (1893., 12. pros.)
25. **A. V. Veselovski**, profesor na carskom sveučilištu u Petrogradu. (1893.)

b) U razredu filozofičko-juridičkom :

1. **Matija Ban**, činovnik u ministarstvu spoljašnjih djela u Biogradu. (1876., 25. srp.)
2. **Dr. Hermenegild Jireček**, odsječni savjetnik u ministarstvu za bogoštovje i nastavu u Beču. (1867., 25. srp.)
3. **Vaclav Brandl**, zemaljski arkivar u Brnu. (1870., 24. stud.)
4. **Luka Zima**, umirovljeni profesor gimnazije u Varaždinu. (1882., 5. pros.)
5. **Dr. Marijan Derenčin**, predstojnik pravosudnoga odjela u miru i odvjetnik u Zagrebu. (1889., 27. stud.)

c) U razredu matematičko-prirodosloynom :

1. **Dr. Šime Šubic**, prof. na sveuč. u Gradcu. (1867., 25. srp.)
2. **Martin Sekulić**, umirovljeni profesor u Zagrebu. (1873., 24. stud.)
3. **Dr. Bogoslav Jiruš**, sveučilišni profesor u Pragu. (1873.)
4. **Dr. Fr. Studnička**, sveučilišni prof. u Pragu. (1873.)
5. **Dr. Fr. Vejdovski**, sveučilišni profesor u Pragu. (1885., 16. pros.)
6. **J. M. Žujović**, profesor velike škole u Biogradu. (1886., 16. pros.)
7. **Nikolaj Aleksandrović Menšutkin**, profesor na c. sveučilištu u Petrogradu. (1886.)
8. **Dimitrija Nešić**, profesor velike škole u Beogradu. (1886.)
9. **Gjuro Zlatarskij**, predstojnik geološkoga zavoda u Sofiji. (1886.)

10. Dr. **Drag. Kramberger-Gorjanović**, docent na kr. sveučilištu u Zagrebu i pristav nar. muzeja. (1891., 7. pros.)
11. Dr. **C. Lepaige**, profesor na sveučilištu u Liègeu.
12. Dr. **Andrija Mohorovičić**, prof. na kr. realnoj gimnaziji u Zagrebu. (1893., 12. pros.)
13. **Šime Lozanić**, bivši ministar spoljašnih poslova u Beogradu. (1894., 12. pros.)
14. Dr. **Vladimir Varićak**, profesor na kr. vel. realci u Osieku. (1894.)
15. Dr. **David Segen**, profesor na realnoj gimnaziji u Zagrebu i privatni docent na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu. (1894.)

4. O d b o r i.

a) *Financijski*:

Tade Smičiklas.

Dr. Fran Vrbanić.

b) *Za izdavanje historijskih i historijsko-juridičkih spomenika*:

Dr. Petar Matković.

Šime Ljubić.

Ivan Tkalčić.

Nadko Nodilo.

Tade Smičiklas.

K. Vojnović.

Vjekoslav Klaić.

c) *Za izdavanje starih pisaca*:

Petar Budmani.

Dr. Franjo Marković.

Armin Pavić.

Dr. Toma Maretić.

Dr. Milivoj Šrepel.

d) Za sabiranje spomenika tradicionalne literature :

M. Valjavec.

N. Nodilo.

T. Smičiklas.

Dr. T. Maretić.

Dr. Milivoj Šrepel.

e) Za galeriju slika :

Dr. Franjo Marković

T. Smičiklas.

Dr. Milivoj Šrepel

Milovan Zoričić.

f) Za knjižnicu :

Predsjednik i predstojnici razreda.

Umrli članovi (s godinom smrti) :

1. Počastni.

1. Dr. AUGUST SCHLEICHER, profesor na sveučilišu, 17/12. 1868. u Jeni.
2. Dr. JAN EMANUEL PURKYNĚ, profesor na sveučilištu, 29/7. 1869. u Pragu.
3. KARLO JAROMIR ERBEN, pražki arkivar, 21/10. 1870. u Pragu.
4. Dr. FR. PALACKY, češki historiograf, 26/5. 1876. u Pragu.
5. MIHAJLO PETROVIĆ POGODIN, c. rus. drž. savjetnik i profesor na sveučilištu, 20/12. 1876. u Moskvi.
6. JOVAN GAVRILOVIĆ, bivši srbski regent, 10/8. 1877. u Biogradu.
7. ROBERTO VISIANI, senator talijanski i profesor sveučilišni, 4/5. 1878. u Padovi.
8. ISMAIL IVANOVIĆ SREZNEVSKI, profesor na sveučilištu, 20/2. 1880. u Petrogradu.
9. Dr. AMI BOUÉ, geolog, 2/11. 1881. u Beču.
10. ALEKSANDER VACLAV MACIEIOWSKI, profesor na sveučilištu, 10/2. 1883. u Varšavi.

11. IVAN KUKULJEVIĆ ŠAKCINSKI, umir. veliki župan, 1/8. 1889. u Puhakovcu.
12. Dr. FRANJO MIKLOŠIĆ, umir. sveučilišni profesor, 7/3. 1891. u Beču.
13. STJEPAN SCHULZER MÜGGENBURŽKI, umir. c. kr. satnik, 5/2. 1892. u Vinkovcih.
14. I. K. GROT, c. ruski tajni savjetnik i podpredsjednik c. ruske akademije nauka u Petrogradu, 6/6. 1893.
15. Dr. DIONIZIJ ŠTUR, ravnatelj c. geološkoga zavoda 9/10. 1893. u Beču.
16. IVAN K. ROSSI, commendatore i predstojnik vatikanskih muzeja u Rimu 10/9. 1894.

2. Pravi članovi.

a) U razredu historičko-filologičkom :

1. IVAN BRČIĆ, profesor, 14/4. 1870. u Zadru.
2. FRAN KURELAC, književnik, 18/6. 1874. u Zagrebu.
3. MATO MESIĆ, sveučilišni profesor, 5/12. 1878. u Zagrebu.
4. Dr. GJURO DANIČIĆ, profesor slovenske filologije na velikoj školi u Biogradu, redaktor akademijskoga rječnika, 15/11. 1882. u Zagrebu.
5. Dr. LAVOSLAV GEITLER, sveučilišni profesor u Zagrebu, 2/6. 1885. kod Beča.
6. Dr. FRANJO RAČKI, predstojnik razreda, opat i kanonik prvostolne crkve, 13/2. 1894. u Zagrebu.

b) U razredu filozofičko-juridičkom :

1. Dr. BOŽIDAR PETRANOVIĆ, c. kr. dvorski savjetnik i prisjednik prizivnoga suda u Zadru, 12/9. 1874. u Mletcih.
2. Dr. JOVAN SUBOTIĆ, odvjetnik, 28/1. 1886. u Zemunu.
3. JANKO JURKOVIĆ, odsječni savjetnik kod kr. zemaljske vlade, 20/3. 1889. u Zagrebu.
4. ADOLFO VEBER, kanonik prvostolne crkve, 6/8. 1889. u Zagrebu.
5. Dr. MIRKO ŠUHAJ, prisjednik kr. stola sedmorice, 30/11. 1889. u Budimpešti.
6. Dr. BLAŽ LORKOVIĆ, sveučilišni profesor 17/2. 1892. u Zagrebu.
7. MIRKO BOGOVIĆ, kr. umirovljeni ministarski savjetnik, 4/5. 1893. u Zagrebu.

c) U razredu matematičko-prirodoslovnom :

1. ŽIVKO VUKASOVIĆ, školski nadzornik kod vlade za hrvatsko-slavonsku Krajinu, 10/8. 1874. u Zagrebu.
2. Dr. JANE BLEIWEISS, predsjednik „Matice slovenske“, 22/11. 1881. u Ljubljani.
3. Dr. JOSIP ŠLOSSER-KLEKOVSKI, odsječni savjetnik kod kr. zemaljske vlade, 28/4. 1882. u Zagrebu.
4. LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ, umirovljeni veliki župan, 17/3. 1893. u Zagrebu.
5. Dr. GJURO PILAR, profesor na kr. sveučilištu Franje Josipa I., 19/5. 1893. u Zagrebu.

3. Dopisujući članovi.

a) U razredu filologičko-historičkom :

1. VINKO PACEL, tajnik kr. zemaljske vlade u Zagrebu, 1870. u Karlovcu.
2. IVAN ERASMO VOCEL, sveučilišni profesor, 17/9. 1871. u Pragu.
3. ALEKSANDER F. HILFERDING, drž. podtajnik c. ruskoga ministarstva, 1872. u Petrogradu.
4. KAPITON NOVOSTRUJEV, prof. duh. akad., 1873. u Moskvi.
5. Dr. JANKO ŠAFARIK, član drž. savjeta, 20/7. 1876. u Biogradu.
6. AUGUST BIELOVSKI, historiograf, 10/11. 1876. u Lavovu.
7. SERGIJ MIHAJLOVIĆ SOLOVJEV, c. ruski tajni savjetnik, profesor na sveučilištu, 16/10. 1879. u Moskvi.
8. A. A. KOTLJAREVSKI, profesor na sveučilištu, 11/10. 1881. u Kijevu.
9. NIKOLA IVANOVIĆ KOSTOMAROV, član arheografske komisije, 19/4. 1885. u Petrogradu.
10. ALEKSANDER VASILJEVIĆ GORSKI, rektor duhovne akademije, 23/10. 1885. u Moskvi.
11. PETAR ALEKSJEVIĆ LAVROVSKI, školski popečitelj, 19/2. 1886. u Petrogradu.
12. JOSIP JIREČEK, umirovljeni c. kr. austrijski ministar za bogoslovje i nastavu, predsjednik kr. češkoga učenoga društva u Pragu, 25/11. 1888.
13. RADOŠLAV LOPAŠIĆ, umirovljeni tajnik kr. hrv. slav. dalm. vlade, 25/4. 1893. u Zagrebu.
14. Dr. IVAN BROZ, profesor kr. velike gimnazije, 7/12. 1893. u Zagrebu.

b) U razredu filozofičko-juridičkom :

1. MILOŠ POPOVIĆ, pisac, 8/8. 1879. u Biogradu.
2. MEDO knez PUČIĆ, vlastelin, 1/7. 1882. u Dubrovniku.
3. Dr. ROMUALD HUBE, c. ruski pravi tajni savjetnik i senator. 1890. 28/9. (po st.) u Varšavi.
4. Dr. GUSTAV WENZEL, umirovljeni sveučilišni profesor i član velikaške kuće ugarske, 1891. 24/11. u Buda-Pešti.

c) U razredu matematičko-prirodoslovnom :

1. FRANJO ERJAVEC, profesor c. kr. velike realke u Gorici, 13/1. 1887.
 2. Dr. J. PANČIĆ, prof. velike škole u Beogradu, predsjednik kr. srpske akademije nauka, 7/3. 1888. u Biogradu.
 3. Dr. E. WEYR, sveučilišni profesor u Beču, 4/12. 1893.
-

II.

P o s l o v a n j e.

1. SJEDNICE.

Znamenitije odluke skupnih sjednica akademije god. 1894.

U sjednici od 11. veljače.

Priopćuje se ponajprije otpis banov, da je Njegovo Veličanstvo potvrdilo za predsjednika akademije Josipa Torbara, a zatim se javlja, da je Marija udova Tomekovićeva ostavila galeriji šest slika.

U izvanrednoj sjednici od 13. veljače.

Duboko ganuti akademici smrću dra. Fr. Račkoga stvoriše ove odluke:

1. Da se dr. Fr. Rački ima obzirom na svoje velike zasluge za hrvatsku knjigu, a napose za jugoslav. akademiju znanosti i umjetnosti sahraniti u posebnoj arkadi na trošak akademije.

2. Imenuje se odbor akademički, koji će se brinuti za pripremu pogrebne i za rukovođenje pogreba dra. Fr. Račkoga.

3. Na grobu će u ime akademije govoriti akademik T. Smičiklas.

4. Presvietlomu g. biskupu Pavlu Gugleru izašiljaju se dr. Marković i dr. Šrepel, da ga u ime akademije zamole, da bi dozvolio, da se slavni pokojnik stavi na odar u akademjskoj palači, ter da uslied toga sprovod krene od akademjske palače. Odaslanici vrativši se javljaju privolu presv. g. biskupa, prema kojoj će sprovod od akademjske palače do prvostolne crkve voditi župnik sv. Marka dr. Boroša, pod čije područje spada Zrinski trg.

U sjednici od 18. ožujka.

Ponajprije sjeti se predsjednik Josip Torbar pokojnoga Račkoga ovim riječima: „Otvarajući današnju sjednicu ne mogu da zatajim njeku duševnu tjeskobu, duboku bol, koju osjećam ja, a sa mnom, o tom sam uvjeren, i svi ostali članovi ovoga zavoda, videći da je prazno ono mjesto gdje običavismo vidjeti vjerna druga i prijatelja, mudra i pouzdana savjetnika, koji je pomagao ovaj zavod osnivati a osnovanim upravljao preko dvadeset godina kao predsjednik, a i kašnje sve do smrti bio duša cijeloj upravi svojim obilatim iskustvom i mudrim savjetom. Ja sam uvjeren, da će preostali na životu kao što i oni članovi, koji će izpraznjena mjesta u buduće popunjivati, činiti svoju dužnost, da uzdrže ovaj zavod na visini liepoga glasa, što mu ga je slavni pokojnik velikim dielom svojim ugledom i umnim radom znao pribaviti u domaćem i vanjskom svijetu; nu bojim se, da će se izmieniti generacije za generacijom, a smrću Račkoga nastala praznina, da se neće moći ispuniti. Nije moja, da zalazim u ocjenjivanje pokojnikovih zaslužnih radnja, to će vještiji od mene učiniti, već samo pozivljem članove ove akademije, da ustanemo te se poklonimo slavnoj uspomeni velikoga pokojnika, koja će ostati u ovom zavodu, dok bude u

njem članova, koji osjećaju prema zavodu i svojemu narodu, te da se u zapisnik stavi izraz duboke boli, koju osjećaju članovi akademije s prevelikoga gubitka, koji je neprežaljenom smrću Franje Račkoga zadesio nju i cijeli hrvatski narod. Slava njegovoj uspomeni!“

Svi se članovi digoše, zakliknuše: „Slava mu!“ a odlučiše, da se ova besjeda u Ljetopisu štampa.

U zapisniku iste sjednice spominju se još sljedeće tačke.

1. „Dyrekeya powszehne wystawy we Lwowie“ moli, da joj se posudi iz akademijske galerije Matejkova slika za galičku izložbu. Molba se prihvća.

2. Akademija zamoli zagrebačko poglavarstvo, da može na obroke platiti Račkovu arkadu.

3. Javlja se, da je pokrovitelj obećao, da će on nositi dio pogrebnih troškova, koji s arkadom iznose preko 5600 for. Prima se na ugodno znanje.

4. Javlja se, da se za spomenik Račkomu skupljaju prinosi. Zaključeno, da se akademiji dolazeći prinosi ulože koristonosno.

5. Izvješćuje se, da je preč. kaptol zagrebački veledušno pristao uz želju pokojnoga Račkoga, da se njegova biblioteka ustupi akademijskoj biblioteci, pridržavši si samo njeke knjige bogoslovne i one eksemplare akademijskih publikacija, koje je primao od akademije kao njezin član. Uzima se na znanje i zaključuje se, da se akademija kaptolu zahvali na poklonu.

6. Iz oporuke se pokojnikove javlja, da je akademiji ostavio dvie sta for., a da je uprava zaključila za taj novac kupiti pet velikih ormara za knjige iz pokojnikove ostavštine, jer u akademiji nestaje mjesta kamo da se knjige slažu. Duplikati će se izlučiti, popisati i u svoje doba odlučiti će se šta ima biti od njih.

7. Pošto je dosele račune vodio pokojni Rački, to sada nastaje potreboća, da preuzme njegov posao drugi. Preuzeti će taj posao akademik T. Smičiklas.

U sjednici od 15. travnja.

1. Javni bilježnik Crnčić poziva akademiju, da preuzme od pok. Suhina zapisane joj slike.

2. Zastupstvo grada Križevca šalje za spomenik dra. Račkoga 50 for., a grad Ivanića 15 for. i društvo Merkur u Zagrebu 10 for.

3. Vladni odjel za bogoštovje i nastavu šalje obračun za prošlu i proračun za ovu godinu.

7. Izvješćuje se o akademijskim računima za prošlu godinu 1893. Prima se na znanje. (Gl. niže.)

8. Društvo sv. Jeronima pristaje na to, da mu akademija isplati polovinu od procijenjene kuće u Iliei br. 50 u iznosu od 4217 for. 9 nvč. i tim da tu kuću akademija odkupi za se. Zaključeno, da se kuća uzme u vlasništvo akademije.

U sjednici od 3. lipnja.

1. Akademija zahvaljuje se preč. kaptolu zagreb. što joj ustupio knjižnicu pokojnoga dra. Fr. Račkoga.

2. Sliku Matejkinu „smrt posljednjega Jagelona“ uz sve moguće jamčevine, te osjeguranu na 6000 for. šalje akademija na izložbu u Lavov.

3. Arheološki kongres splitsko-solinski poziva akademiju da sudjeljuje kod prvoga njegova sastanka na 20.—22. kolovoza.

4. Preuzv. pokrovitelj šalje a) 1000 for. za arkadu dra. Fr. Račkoga, b) 1000 for. za spomenik, c) 500 for. za podmirenje pogrebna troška.

Na plemenitih ovih darovih zahvalit će se akademija napose.

5. Hinko Himmel c. k. oberstlieutenant u Budapešti šalje akademiji svoja antropološka studija o Hercegovini sa fotografičnim snimci.

Na tom daru zahvalit će se akademija pismeno.

6. Gradsko poglavarstvo pristaje na obročno plaćanje Račkijeve arkade, koja će sa utemeljiteljnom zakladom za uzdržavanje stajati 3510 for.

7. Preuzv. g. ban potvrđuje izbor A. N. Veselovskoga za člana dopisnika.

8. Čita se zapisnik galerijskoga odbora od 4. svibnja, iz kojega se doznaje: da je slika Matejkova „smrt posljednjega Jagelona“ uz sve moguće opreze odpremljena u Lavov, b) da je za osjeganje slika protiv tatbini i preslikanju kupljen štampilj za nje; c) da se nabavi ormar, u kojem bi se pohranjivali spisi tičući se galerije; d) za miniaturre učinjeni su novi papirnati okviri, a načiniti će se u sporazumku sa g. Mašićem nove škatulje za nje; e) od pok. prebendara Suhina namijenjene galeriji slike neke su već smještene, dočim se neke neuzimlju za galeriju, kao ni one iz ostavine pok. Tomekovičke; f) ormar sa bakrorezi i fotografijama, da se katalogizira i inventira uz pomoć kojega akademika; g) budući da je sadanji tiskani katalog razprodan, da se tiska novi, a g. Mašić da ga popuni, napokon h) da osim akademijskoga podvornika, budu još dva pazitelja namještena. Uzima se na znanje.

U sjednici od 15. srpnja.

1. Da kuća u Ilici može proći u podpuno uživanje akademije, moli ova u vlade iz svojih zaklada 15.782 for. da izplati one, koji imaju diela u njoj.

2. Dosadanji drugi tajnik M. Valjavec zahvaljuje se na tajničtvu; ali uz nagradu od 300 for. pridržaje si knjižničarstvo.

Ostavka se prima, a obavljanje tajničkih poslova povjerava se do glavne skupštine akademiku dru. Franu Vrbaniću uz običnu tajničku plaću.

3. Čita se dopis vis. zem. vlade o gradnji jedne kuće do kolodvora, kojim se uz neke primjetbe gradjenje dozvoljuje.

U sjednici od 25. studenoga.

1. Zamjenik tajnikov dr. Fr. Vrbanić izvješćuje, da je preuzvišeni gospodin pokrovitelj poklonio za galeriju slika po umjetniku Vlaha Bukoveu izradjenu sliku „Zamislao Gundulićeva Osmana“, da se je uprava na tom dragocjenom daru preuzvišenom gospodinu pokrovitelju zahvalila, i podjedno umolila gosp. profesora Mašića, da u ime akademije sliku preuzme, te joj u galeriji doznači shodno mjesto.

2. Zamjenik tajnikov dr. Fran Vrbanić izvješćuje, da je 28. listopada o. g. stigla prijava akademijskoj upravi, da je dovršena arkada za pokojnoga dra. Račkoga, što ju je ova akademija naručila, te da je uprava, jer je svakako bilo potrebno, da se mrtvi ostanci prenesu prije „Svijuh Sveti“, na brzu ruku i posve na tiho uredila taj prijenos dne 29. listopada. Grobnicu i mrtvo tijelo blagoslovio je predsjednik akademije, te je o prienosu sastavljen zapisnik, koji je pohranjen pod br. 230—1894. u akademijskoj pismari.

3. Zamjenik tajnikov dr. Fran Vrbanić predlaže, da akademija načelno zaključi, da se manje gradilište kraj nove kuće, koja je sada u gradnji, izgradi, da se povjeri arhitektu Konratu, da sastavi nacrt dvokatnice, te da se za vremena taj nacrt podnese skupnoj sjednici na odobrenje tako, da se rano u proljeće bude moglo započeti gradnjom. Ovaj se predlog prima.

U glavnoj skupštini od 10. prosinca.

1. Predsjednik Josip Torbar otvoriv sjednicu konstatuje prije svega, da su u smislu § 6. pravila u sjednicu pozvani i ini pravi članovi, koji ne žive u Zagrebu, te da je prema § 11. pravila u današnjoj glavnoj skupštini više od polovine svih pravih članova. Nakon toga pročitao je predsjednik pismo preuzvišenoga gospodina pokrovitelja, kojim pozdravlja akademiju i njezine članove povodom svečane akademijske sjednice. Pismo preuzvišenoga gospodina pokrovitelja primila je skupština s oduševljenjem i dubokom zahvalom te zaključila, da se sadržaj pisma priopći javnosti putem novina.

Nakon toga prelazi skupština na raspravu prijedmeta stavljenih na dnevni red.

2. Zamjenik tajnikov predlaže na raspravu proračun za godinu 1895., kako ga je izradila akademijska uprava s financijskim odborom.

Skupština prima predloženi proračun bez promjene.

3. Zamjenik tajnikov dr. Fran Vrbanić predlaže, da se na dnevni red stavljeni izbori tajnika, knjižničara i ravnatelja galerije slika obave tako, da će izabranici imati ove funkcije vršiti samo dvie godine, da se tako trajanje njihove službe dovede u sklad sa trajanjem službovanja ostalih funkcionara, koji su izabrani prošle godine. Prima se.

4. Kod preduzetog izbora akademijskoga tajnika izabran bude akademik dr. Fran Vrbanić.

5. Za knjižničara akademijske knjižnice izabran bude akademik Matija Valjavec.

6. Prema zaključku skupne sjednice od 25. studenoga o. g. ima se obaviti izbor ravnatelja galerije slika. Na prijedlog akademika Tade Smičiklase izabran je obzirom na dosadanje zasluge stečene za galeriju slika per accla-

mationem jednoglasno ravnateljem galerije slika profesor Nikola Mašić.

7. Prema § 2. poslovnika preduzeto je glasovanje o novim članovima, što ih je predložio razred matematičko-prirodoslovni.

Izabrani budu za članove dopisnike razreda matematičko-prirodoslovnoga: 1. Šime Lozanić, bivši ministar spoljašnih poslova u Beogradu; 2. Vladimir Varićak, profesor na kr. velikoj realci u Osieku; 3. dr. David Segen, profesor na kr. realnoj gimnaziji u Zagrebu i privatni docenat na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu.

U svečanoj sjednici od 12. prosinca.

Nakon što je predsjednik akademije Josip Torbar prozborio svečano slovo, a prvi tajnik izviestio o radu i poslovanju akademije godine 1894., čitao je pravi član dr. Fran Vrbanić raspravu pod naslovom: „Osmi međunarodni kongres za higijenu i demografiju g. 1894.“

Sve troje štampat će se u „Ljetopisu“ za god. 1894.

IZVJEŠĆE

TAJNIKA DRA. FRANA VRBANIĆA

o gospodarskim prilikama jugoslavenske akademije god. 1894.

Gospodarske prilike jugoslavenske akademije bile su ove godine osobito nepovoljne, te ona kraj najbolje volje nije mogla izvesti onih književnih radnja, koje je prema sastavljenom proračunu bila naumila: ona je od nekih morala odustati samo zato, da ne nastanu velike pomutnje u gospodarstvu akademije. Prvi razlog ovomu nepovoljnomu stanju bila je prije svega okolnost, što je akademiji za ovu godinu doznačena dotacija samo u iznosu od 8551 for. 56 novč., dok je prošle godine ova svota iznosila 11.706 for., a prijašnjih godina 13 do 14 hiljada forinti. Usljed toga već je pod ovim naslovom akademija ove godine primila za 3154 for. manje nego li prošle godine.

Srećom da je ovaj pojav, kako se akademija nada, samo prolazne naravi: jer dolazi od tuda, što je iz akademijske zaklade isključena jedna obveznica krunske rente u iznosu od preko 116.600 for. u svrhu, da se tom svotom podmire troškovi za gradnju novih kuća. Čim nove akademijske kuće budu gotove i na porabu predane, nada se akademija, da će od uložene glavnice imati više koristi nego li dok je ta svota bila uložena u vrijednostne papire. Uz to je za akademijsku kuću u Vlaskoj ulici ove godine morala akademija platiti do 450 for. poreza naknadno za nekoliko godina, te tako ova kuća ne samo što nije ove godine odbacila nikakva čista prihoda, već je akademija morala, da pokrije troškove uzdržavanja i druge terete, iz drugih sredstava na ovu kuću nadoplatiti oko 420 for. K ovim neprilikam, koje ove godine nasta-

doše u prihodu, nadodjoše još veće u troškovima. Uslijed većega izdatka za štampanje nekijh djela zaključeni su računi prošle godine s deficitom od 2422 for. 17 novč., koji se je deficit morao pokriti iz prihoda ove godine; uz to su troškovi za uzdržavanje akademijske palače bili preko jedne hiljade forinti veći nego li je bilo mišljeno kod sastavka proračuna; a napokon k svemu tomu nadodje nemila smrt našega nezaboravnoga i nikada neprežaljenoga dra. Račkoga, za koga je akademija s razloga zahvalnosti preuzela troškove sprovoda, koji iznose do 1000 for. Pogledom na sve to moralo bi poslovanje akademije zapeti, da joj u tim gospodarskim neprilikama ne priteče u pomoć visoka kr. zemaljska vlada, dozvoliv akademiji predujam od 4448 for. 44 nvč., t. j. onolik iznos, kolik je bio potrebit, da se ukupni prihod iz akademijske glavnice povisi od 8551 for. 56 nvč. na 13.000 for. Ali ni ova priklonost visoke vlade, za koju joj akademija i ovom svečanom prilikom najtoplije hvali, nebi bila posve odklonila od akademije nastalih gospodarskih neprilika, da kao što svagda tako i ovaj put nepriteče u pomoć darežljiva ruka njezinoga preuzvišenoga pokrovitelja, koji je, ne samo poput drugih godina poklonio za izdavanje rječnika svotu od 1000 for., nego je i povrh toga još pripomogao akademiji za pogreb pokojnoga dr. Račkoga svotom od 500 for., a za isplatu arkade daljnjim iznosom od 1000 for. i nespominjuć svote od 1000 for., koju je preuzvišeni gospodin priložio za spomenik pokojnomu našem Račkomu. Na ovoj očinskoj brizi preuzvišenoga našega pokrovitelja zahvalila mu se je akademija posebnim pismom, te mu i ovom svečanom zgodom izriče najtopliju svoju hvalu.

Da uslijed ovih nepovoljnih neprilika gospodarska uprava nezapne, akademija je izaslala poseban finacijski odbor, koji je imao staviti shodne prijedloge, kako bi akademija

ove godine mogla svojimi prihodi izaći; nu kraj svih rasprava akademiji nije drugo preostalo, nego da svoj literarni rad stegne, te da odustane od držanja njenih časopisa, što ih je naručila akademijska knjižnica. Povodom tim izdala je akademija ove godine mjesto šest knjiga „Rada“, kako je po proračunu naumila, samo četiri: odustala je zatim za ovu godinu od izdavanja Jelićevih spomenika i odgodila je za buduću godinu izdavanje Monumenta Ragusina vol. III.: ali je naproti, da se oduži uspomeni nezaboravnoga dra. Račkoga, na svoj račun preuzela „Tomu arcidjaka“, što ga je pokojni Rački baš prije svoje smrti dotiskao na svoj trošak. Uza sve ove neprilike ipak je izašlo troškom akademije i ove godine u svemu osam knjiga: Rad knj. CXVII.₂; knj. CXVIII. i CXIX.: Zadarski i Ranjinin Leksikonar. Toma arcidjakon, Hrvatski urbari, Ljetopis i Rječnika svez. 14., a za koji dan će se još rasposlati i knjiga CXX. Rada. Za štampanje ovih djela i za nagrade piscem potrošila je akademija do danas 10.417 for. 39 nvč., te je od ove svote isplaćeno ove godine 8767 for. 39 nvč., a prošle 1650 for. Uzme li se u obzir, da je akademija uz ovu svotu od 8767 for. 39 nvč., koju je potrošila samo za književne radnje, morala isplatiti u istu svrhu iz dohodka ovogodišnjega svotu od 2422 for. 17 nvč., koja prikazuje manjak od prošle godine, koji je isključivo učinjen za radnje književne, te da je na račun ove godine akademija izdala 100 for. za znanstvena putovanja, a 150 za prepisivanje listina: to je uza sve gospodarske neprilike akademija samo iz ovogodišnjega prihoda na znanstvene i književne radnje potrošila do danas 11.439 for. 56 nvč., dakle samo za 1731 for. manje nego li bilo preliminirano u proračunu za ovu godinu. Kad bi akademija mogla račune za ovu godinu zaključiti bez deficita, te kad joj nebi u izgled stavljen bio jedan znamenit zadatak, ona bi mirne duše

gledala i u buduću godinu u nadi, da će u književni svoj rad moći uložiti barem toliko koliko i ove godine. Nu žalibože prije svega čeka akademiju u budućoj godini neukloniv trošak od najmanje 3500 for. za popravak akademijske palače, koja je u vanjskom svom licu nezgodami vremena tako istrošena, da ne smijemo više s popravci oklijevati, ako ne ćemo, da se ova naša palača, koja je ures i ponos našega glavnoga grada, ne izvrgne većim štetam, koje se za godinu dvije nebi mogle ispraviti niti svotom od desetak hiljada forinti. A zatim ne zaboravlja akademija, da je ove godine uza sve novčane neprilike mogao nastati gore navedeni razmjerno dosta povoljan posljedak samo tim, što joj je visoka kr. zemalj. vlada predujnila svotu od 4448 for. 44 nvč., uslijed toga mogle bi buduće godine nastati po akademiju nove neprilike kad bi visoka vlada već do godine tražila, da joj se taj predujam povрати.

Akademija se međjutim ipak nada, da visoka vlada toga učiniti neće, već da će povratak toga predujma odgoditi do onoga vremena, kad se gospodarske prilike akademije barem donekle popravile budu; što više, akademija nije izgubila nade, da nije daleko vrijeme, kad će visoka vlada, koja u obilnoj mjeri sa materijalnom pripomoći podupire znanstvene i umjetničke prilike domovine, baciti svoj pogled i na ovu akademiju, te joj pružati stalnu godišnju pripomoć, za koju je ona posebnom predstavkom i umoljena. Dotle pako morati će akademija prije svega, premda teškim srcem svoj rad stegnuti u one granice, koje joj označuju njezina čedna sredstva, a zatim nastojati, kako bi joj se prihod povećao, da što bolje uzmogne zadovoljiti svomu zadatku. U tom nastojanju sabrala je akademija svu brigu u to, kako bi jedan dio svoje glavnice, koja je uložena u vrijednostne papire, uložila u kuće, koje odbacuju barem nešto veći

prihod od vrijednostnih papira. S toga razloga preuzela je akademija u svoju potpunu vlasnost kuću u Ilici, koju je pokojni župnik Herceg ostavio njoj i društvu sv. Jeronima. Akademija je od svetojeronimskoga društva prekupila njegovu polovinu, isplatila sve dugove, koji su od prije uknjiženi bili na ovoj kući, te ju dala u najam na 15 godina, nakon što je uz dosta znatne troškove izvela potrebite adaptacije. Prema sadanjem najamnom ugovoru nositi će kuća akademiji 7% od uložene glavnice nakon uplate jedne petine dohodka u korist temeljne akademijske glavnice.

Što se tiče novih akademijskih kuća, u koje je akademija prema izviješću od prošle godine bila naumila uložiti znatan dio svoje glavnice, to su sve predradnje za gradnju tih kuća bile već posve zgotovljene, te je trebalo samo s gradnjom započeti. Nego u zadnji čas bila je akademija s razloga gospodarskih i tehničkih prinuđena od prvobitne osnove odstupiti, te je uz privolu visoke vlade odlučila kupljeno već gradilište parcelirati i na jednom samo dijelu sagrađiti kuću a druga gradilišta rasprodati. U provedbi ovoga zaključka pristupila je akademija gradnji jedne dvokatne kuće, koja će stajati bez gradilišta oko 50.000 for., te koja je već spravljena pod krov: a u proljeće kani uz ovu novu kuću na manjem prostoru sagrađiti još jednu manju dvokatnicu s troškom od po prilici oko 20—25.000 for. S ovim gradilištem, na kojem će stajati ove dvije kuće, kao i s onim, što ga je akademija prodala uz cijenu od 12.768 for. biti će razpoloženo upravo s polovicom onoga gradilišta, što ga je akademija prošle godine kupila za okruglu svotu od 40.000 for.; te preostaje na prodaju samo još druga polovina gradilišta kupljenoga god. 1893. Akademijska se uprava nada, da će se ove nove kuće moći iznajmiti stranom početkom srpnja, a stranom početkom listopada buduće

godine, te da će od toga vremena investirana glavnica nositi prilične kamate.

Akademijaska uprava u brizi za novimi izvoru prihoda nije smjela zaboraviti ni na svoju veliku zalihi knjiga, koju je do sada tolikim troškom izdala. Ona je s toga sastavila inventar svih svojih knjiga, koje se nalaze u spremištu, te se je tom prilikom pokazalo, da se je u spremištu nalazilo koncem kolovoza u svemu 76.519 primjeraka raznih knjiga što ih je akademija od svoga osnutka do sada izdala, te da vrijednost tih knjiga, ako se računa po prodajnoj knjižarskoj cijeni, iznosi 189.567 for. 55 nvč. Akademija drži, da joj je s jedne strane dužnost spremište svoje što više razteretiti od ove ogromne zalihe, a s druge strane uastojati o tom, da se knjige njezine što više rašire i u narodu i među učenim svijetom, pak je s toga zaključila, da će cijenu knjigam znatno sniziti za kratko vrijeme, nebi li se one u što većem broju raspačale. Akademija se nada, da će u tom svom nastojanju naći izdašne potpore kod svojih prijatelja, koje i ovom zgodom moli, da u svom krugu nastoje o što većoj razprodaji akademijaskih knjiga.

Po izkazu kr. zemalj. računovodstva iznosila je akademijaska glavnica koncem godine 1893. ukupno 389.453 for. 44 $\frac{1}{2}$ nvč., danas je ipak ova glavnica znatno manja, nu zato se je tečajem ove godine znatno povisila imovina akademije posjedom nekretnina tako, da akademija osim dva velika gradilišta u Petrinjskoj ulici i jednoga u novoj ulici blizu Akademijaskoga trga posjeduje tri gotove kuće u vrijednosti od najmanje 60.000 for. i jednu, koja je u gradnji, te koja će predstavljati vrijednost od najmanje 60.000 for. Potanki izkaz o upravi akademijske imovine te o prihodu i razhodu tečajem ove godine priopćiti će akademija u zaključnim računima. Ovom zgodom preostaje joj još samo izreći najtopliju hvalu gospodinu odjelnomu

savjetniku dru. Ivi Mallinu, koji je, kao po kr. zemalj. vladi imenovani član financijalnoga akademijskoga odbora, dragovoljno i prijatno podupirao sve gospodarsko nastojanje ove akademije.

Izvještaj o računima za godinu 1894.

Slavna akademijo!

Predlažuć zaključne račune za prošlu godinu 1894. naglasit mi je ponajprije velike poteškoće, koje su u računovodstvu naše akademije nastale iza smrti pokojnoga i nezaboravnoga našega Račkoga tim. što su se istom po malo morali pribirati prilozi za pojedine primitke i izdatke, te što je u prvo doba, za njegove bolesti i umali iza njegove smrti, gospodarska uprava bila podijeljena na više ruku. Zasluga je našega druga Smičiklasa, da su ti računi uređjeni, te nakon toga meni predani, da ih dalje vodim.

Iz tih se računa razabira, da je god. 1894. unišlo u akademijsku blagajnu ukupno 22.954 for. 15 nvč., a da je izdano svega 22.445 for. 9 nvč. tako, da je na račun ove godine prenesena gotovina od 509 for. 6 nvč.

Da se ovaj prihod i rashod prikaže u pravom svijetlu, razložiti mi je nešto jasnije jedno i drugo.

Dosta znamenit prihod od 22.954 for. 15 nvč., nastao je ponajprije tim, što je u njem sadržana svota od 4448 for. 44 nvč., koju je akademiji kao predujam doznačila visoka vlada, da se njezina redovita dotacija povisi na 13.000 for. Nadalje je u toj svoti sadržan veledušan dar našega pokrovitelja od 2500 for. za arkadu, spomenik i sprovod pokojnoga Račkoga. Ako se ove dvije svote u iznosu od 6948 for. 44 nvč. odbiju od ukupnoga prihoda, ostaje samo iznos od 16.005 for. 71 nvč. kao pravi prihod,

koji može služiti podlogom za prisposobu s prihodom stavljenim u proračun akademije za godinu 1894.

U proračunu, kako ga je odobrila glavna skupština akademije, preliminiran je prihod akademije za god. 1894. u iznosu od 18.179 for., te je, ako se odbiju gore navedeni izvanredni primitci, bio faktično manji za 2173 for. 29 nvč., akoprem su ⁴/₁₅ prihoda iz akademijske zaklade iznosile samo 8551 for. 56 nč. mjesto 13.000 for., dakle za 4448 for. 44 nč. manje. Pogledom na ovu potonju okolnost moralo se očekivati, da će u opće za ovu svotu tečajem god. 1894. manje unići, nego je faktično unišlo. Da se je to u istinu dogodilo, to bi financijalne prilike akademije uza sve to, što nam je visoka vlada predujmila iznos od 4448 for., bile vrlo nepovoljne. Nu dobrom srećom unišlo je na prihodu kuća, knjiga i drugih nekilih prijedmeta za 2275 for. 15 nč. više nego je bilo proračunano. Tako je kod kuća unišlo za 207 for. 70 nč. više, premda nam kuća u Vlaškoj ulici ne samo nije ništa donijela, već smo morali na njezin prihod doplatiti od drugih prihoda 421 for. 77 nč., da podmirimo porez za Doželinčičku. Veći prihod kuća nastao je uslijed toga, što je od kuće u Ilici br. 50 unišlo čistog 1206 for. 51 nč., dočim je bilo preliminirano samo 520 for. Od knjiga je unišlo za 1534 for. 53 nč. više t. j. 3534 for. 53 nč. Ovaj povoljni posljedak nastao je zato, jer je knjižara platila za knjige prodane g. 1893. toliko koliko nikad prije t. j. 3250 for. 98 nvč., te jer je i akademijska uprava neposredno prodala knjiga za 283 for. 55 nč. U ime raznih prihoda, za koje nije bilo u proračun ništa stavljeno, unišlo je 532 for. 92 nč.; u ovoj svoti sadržani su u iznosu od 189 for. 88 nvč. kamati od novca uloženoga pred-bježno u novčane zavode, kamati Hiršlera za kupovninu kuće u Koprivnici u iznosu od 153 for. 4 nč., otpлата duga

limara Jeana od 130 for. te dohodak za prodane stare peći od 60 for.

Da akademija iz prihoda ove godine nije morala podmiriti manjka od prošle godine, koji je u zaključnim računima iskazan sa 2422 for. 17 nč., te da nije bilo drugih izvanrednih troškova, ona bi kraj svega toga, što je prihod iz akademijske zaklade bio znatno manji, bila mogla dosta povoljno dovršiti svoje gospodarske prilike u prošloj godini. Kako pokazuju zaključni računi, bio je preliminiran trošak za ovu godinu svotom od 18.271 for. 52 nč. faktično je pako potrošeno 22.445 for. 09 nč. Nu kako je u ovoj svoti sadržan iznos od 2000 for. samo prolazne naravi, jer je ta svota prenesena na poseban račun, koji ne spada u redovitu upravu akademije, t. j. za spomenik i za arkadu pokojnoga dra. Račkoga: to je faktični izdatak, koji se može u obzir uzeti, bio 20.445 for. 9 nč. t. j. za 2173 for. 57 nč. veći, nego li je bio preliminiran. Prije svega bio je veći izdatak kod akademijske palače za 1061 for. 66 nč., t. j. ukupno 1655 for. 58 nč. napram preliminiranim 593 for. 92 nč. Razlog tomu je prije svega, što je za popravak samoga krova izdano 306 for. 35 nč., za uredjenje zahoda 397 for. 82 nč., za zastore 162 for., od koje svote se morao platiti dug od 50 for. za prošlu godinu, za preloženje peći i bojadisanje soba 91 for., za drva za prošlu godinu 117 for., za popravak štednjaka i kuhinje podvornikove 34 for., za nabavu blagajne 120 for. U ime raznih troškova iskazana je u računima svota od 3595 for. 14 nč.; buduć je u ovom iznosu sadržana svota od 2000 for., za spomenik i arkadu Račkoga, to ona faktično iznosi 1595 for. 14 nč. U ovoj svoti nalazi se trošak za sprovod dra. Račkoga u iznosu od 991 for. 49 nč.; buduć je pokrovitelj u to ime pripomogao akademiji sa 500 for., to je ona u tu svrhu iz svoga prihoda faktično morala nositi trošak od 491 for.

49 nč.; nadalje se u ovom iznosu nalazi svota od 591 for. 49 nč. kao otplata društvu sv. Jeronima u ime polovine prihoda kuće u Ilici br. 50 za god. 1893. Ne ima sumnje, da bi ova svota spadala u račun kuća, nu kako sam ju našao uvrštenu u računima općenitimi, nije se više mogla brisati; svakako bi se ona bila morala isplatiti prošle godine, pak jer to nije učinjeno, ona povećava deficit od g. 1893. premda nije u zaključnim računima od prošle godine iskazana.

Za književni rad potrošila je ove godine akademija 13.202 for. 26 nč., dok je u tu svrhu bilo preliminirano 13.470 for., dakle je potrošeno manje samo za 267 for. 74 nč. Ako akademija uza sve to nije mogla izvesti svih onih radnja, koje su navedene u proračunu za god. 1894., razlogom je, što se je uprav pod ovim naslovom morao pokriti deficit od prošle godine u iznosu od 2422 for. 17 nč., kako je iskazan u zaključnim računima od g. 1893. Ja sam u gospodarskom izviješću, što sam ga za svečanu sjednicu predao prvomu tajniku dru. Šuleku, potanko naveo ne samo radnje književne izvedene na račun ove godine, već i one, koje su izvedene g. 1893., a za koje smo morali nositi trošak g. 1894., te mi s toga nije od potrebe stvar iznova razlagati. Isto tako može se slavna akademija iz priloženoga prijegleda potanko ubavijestiti, za koje književne radnje je potrošena gornja svota.

Iz svega međjutim proizlazi, da deficit, što ga je akademija podmirila ove godine za godinu 1893., ne iznosi samo 2422 for. 17 nč., već ako se pribroji gore navedeni iznos za zastore od 50 for., za drva 117 for. i za društvo sv. Jeronima 591 for. 49 nč., svotu od 3180 for. 66 nč. Kako smo taj deficit sretno podmirili, kako po mojem znanju za prošlu godinu neimamo drugo plaćati osim manjih nekilih isplata, za koje ne mogosmo dobiti namira

do konca godine, te kako je za isplatu tih potreba preostalo u blagajni gotovine od preko 500 for., koja daleko presize potrebu za ove manje troškove, to se nadam, da ćemo malo po malo, čim nove kuće predamo na porabu, moći opet doći u stari povoljni gospodarski tečaj. Ne ima sumnje, da će naše nepovoljne prilike trajati još njeko vrijeme, dok se ne isplati predujam kr. zemaljskoj vladi i arkada za pokojnoga dra. Račkoga; nu štednjom i većim prihodom, komu se nadamo od naših kuća, moći ćemo svladati sretno i ove neprilike.

Ja molim, neka slavna akademija ovaj moj izvještaj izvoli uzeti do znanja, te prema čl. 15. pravila izabrati dva prava člana, koji će račune za godinu 1894. pregledati i o tom slavnu akademiju izvijestiti.

U Zagrebu dne 31. prosinca 1894.

Dr. Fran Vrbanić v. r.
tajnik.

I. PRIEGLLED

prihoda i rashoda jugoslavenske akademije znanosti
i umjetnosti godine 1894.

A. Prihod.

	Proračun for. nč.	Primitak for. nč.
1. Četiri petine čistoga prihoda iz akademijske zaklade prema čl. 15. pravila	13.000.—	8.551·56
2. Poseban prihod od Štrosmaje- rove galerije slika	434.—	434.—
3. Čist prihod akademijskih kuća:		
a) na nadbiskupskom trgu br. 11 + 1.167·96		
b) u Vlačkoj ulici broj 33 — 421·77		
c) u Ilici br. 50 + 1.206·51	1.745.—	1.952·70
4. Čist prihod od prodaje knjiga	2.000.—	3.534·53
5. Potpora preuzv. g. J. J. Štros- majera, pokrovitelja, za Rječnik	1.000.—	1.000.—
6. Prinos preuzv. g. pokrovitelja za arkadu, spomenik, sprovod dra. Račkoga		2.500.—
7. Predujam od vis. kr. zem. vlade		4.448·44
8. Razni prihodi		532·92
Ukupni prihod .	18.179.—	22.954·15

Slovom: dvadeset i dvije tisuće devet stotina pedeset
i četiri forinta i 15 novč. a. vr.

B. Rashod.

	Proračun	Izdatak
	for. nč.	for. nč.
I. Troškovi uprave.		
1. Uprava: plaća tajnikom, pisaru, podvorniku, troškovi pisarne i otpreme knjiga	2.240.—	2.172·90
2. Akademijaska palača	593·92	1.655·58
3. Knjižnica i arhiv	900.—	919·98
4. Galerija slika	434.—	256·05
5. Otplata zajma od 12.000 for.	633·60	643·18
6. Razni troškovi	—.—	3.595·14
Ukupni troškovi uprave .	4.801·52	9.242·83
II. Troškovi za akademijske publikacije.		
1. Troškovi za nagrade i štampu CXVI., CXVII., CXVIII., CXIX. i CXX. knjige „Rada“ 4.510·16		
2. Index rerum od Ljubića 980.—		
3. Raznovrstne karte i tablice za „Tomu arcidjakona“, Gorjano- vićeve spise i Jelićeve spome- nike	890·90	
4. „Rječnik“ nagrada, tisak i gradja	2.258·20	
5. Ljetopis sv. VIII. .	292·25	
6. Monumenta svezak XXV. ti- sak	827·75	
7. Monumenta sv. XXVI. tisak i index	486·90	
8. Urbar Lopašićev, nagrada i tisak	1.173·75	
Iznos	11·419·91	
Iznos .	4.801·52	9.242·83

	Proračun for. nč.	Izdatak for. nč.
Prijenos . 11.419·91	4.801·52	9.242·83
9. Rešetarov Lekcionar, nagrada i tisak 1.267·95		
10. Vez novih knjiga 264·40		
11. Prepisivanje historijske gra- dje 250—	13.470—	13.202·26
Ukupni rashod .	18.271·52	22.445·09

Slovom: dvadeset i dvije hiljade četiri stotine četrdeset i pet forinti i 9 novč. a. vr.

Prema tomu izkazuje se sveukupan :

A. Prihod god. 1894. sa for. 22.954·15

B. Rashod god. 1894. sa for. 22.445·09

ostaje dakle višak od for. 509·06

koji prelazi u prihod godine 1895.

Pregledali, s prilozi sravnili i sve u najboljem redu našli.

U Zagrebu, 9. siječnja 1895.

Prema čl. 15. pravila izabrani revizijonalni odbor:

Dr. K. Zahradnik v. r.

Mil. Zoričić v. r.

II. AKADEMIJSKA ZAKLADA

po iskazu kr. računarskoga ureda kr. zemalj. vlade od
19. veljače 1894.

	for.	nč.
1. U hrvatsko-slavonskim 4 ⁰ / ₀ rasteretnicama	99.500	—
2. U ugarskim 4 ⁰ / ₀ rasteretnicama	200	—
3. U ugarskoj 4 ⁰ / ₀ kruuskoj renti	127.450	—
4. U hrv. - slavons. desetinskim otkupnim obveznicama	1.100	—
5. U zadužnicama sjedinjene papirne rente	89.600	—
6. U zadužnici austr. srebrne rente	100	—
7. U obveznicama lutrijskoga zajma g. 1860.	12.000	—
8. U dionicama lutrijskoga zajma od godine 1864.	50	—
9. U ugarskoj 4 ⁰ / ₀ zlatnoj renti	11.700	—
10. U dionici austr. vjeresijskoga zavoda za obrt i trgovinu	100	—
11. U zadužnici dunavskoga parobrodarskog društva	100	—
12. U privatnim obveznicama	12.138	—
13. U dionicama društva „Associazione dalmatica“	20.000	—
14. U srečkama brunšviškog zajma od 1. ožujka 1869.	35	—
15. U srečkama lutrijskoga zajma „Rudolfs-Stiftung“	10	—
16. U štedioničkim uložnicama	15.076	44
Ukupno	389.159	44
17. Blagajničko stanje koncem god. 1893.	68 ¹ / ₂	
18. Na dugu zaostale kamate aktivne	293	32
Sveukupno	389.453	44 ¹ / ₂

prema 411.994 for. 62 nč. koncem godine 1892.

Uz ovu glavniciu imade akademija palaču na Zrinskom trgu br. 11, kuću u Vlaškoj ulici br. 33, kuću na Nadbiskupskom trgu br. 11, kuću u Ilici br. 50, kuću u gradnji blizu državnoga kolodvora i tri gradilišta u površini od 1855·33 četvornih metara.

SVEČANA SJEDNICA.

I.

BESJEDA

PREDSJEDNIKA JOSIPA TORBARA.

Gospodo akademici!

Visoko štovani zbore!

Izručujući Vam od preuzvišenoga gospodina pokrovitelja, koji obzirom na svoju visoku dobu i zimske nepogode ne može prema svojoj želji našoj svečanosti prisustvovati, pozdrav i blagoslov, radujem se, da Vas ja u njegovo i svoje ime u ovom sastanku i zboru odličnih gosti mogu pozdraviti. Iza godine dana, kako sam imao čast osloviti Vas s ovoga mjesta, zbilo se među nama mnogo promjena, povoljnih i nepovoljnih, žalibože više nepovoljnih, među kojima jedna, koje će se posljedice u ovom zavodu za dugo vremena teško osjećati. Vi ćete te promjene za čas u tajnikovu izvještaju izbrojene čuti; jednu ipak od tih promjena, koju sa mnom svi skupa bolnim srcem osjećate, a ja Vam ju iz očiju čitam, moram da i ja spomenem. Moram da ju spomenem, jer meni i Vama suzno oko zapinje na mjestu, gdje smo kroz četvrt stoljeća ovom zgodom slušali mudre besjede mudra muža, osjećali kucanja njegova plemenita srca, bodrili se njegovom jakom voljom, grijali se žarom njegove ljubavi, slijedili bezbrižnom sjegurnosti njegove stope, muža, koji i poslije, kako mu bješe zapriječen pristup k ovom časnom mjestu, ostade ipak pouzdan savjetnik, mudar učitelj i prokušani vodja ovomu zavodu. Toga muža, Franje Račkoga, nema među nama. Zar da Vam

govorim o njegovu plemenitu životu, da Vam zborim o velikim djelima, kojima je tamnu prošlost našega naroda rasvijetlio? Tomu poslu nijesam dorasao, to su poduzele vještije ruke prokušana struénjaka, koji će nam u svoje vrijeme o velikom pokojniku i njegovim djelima opširnije progovoriti.

Ostavljajući tomu drugu, da ocijeni rad velikoga pokojnika, dopustit ćete mi, gospodo akademici, da ovo nekoliko riječi svojega kratkoga razmatranja posvetim dragoj uspomeni nezaboravnoga mi prijatelja, promatrajući ga sa stanovišta, s kojega, ako ga i ne shvati onom jasnosti i onom dubljinom uma, kako to učeni pokojnik, mora ipak da polazi svaki, koji se bavi znanstvenim istraživanjem i rješavanjem znanstvenih problema, mislim naime ona *načela*, koja svakomu, koji se odvaži na obradjivanje znanstvenih polja, bila ova ma koje mu drago struke i ruke, imadu pred umom neprestano lebditi kao uslovi sjegurnomu uspjehu, kao kompas na nedoglednom oceanu znanstvenih istraživanja, da se na njem ne izgubi bez luke i pristaništa.

Koja je svrha znanstvenim istraživanjima? Od same umne zabave i duševne naslade nedonose ljudi tolike žrtve naučnim iztraživanjima; ne izlažu se tolikim opasno. stima, brodeći morskim pučinama, putujući nepoznatim i nesjegurnim stranama svijeta; dižući se sad u visine nebesne, sad opet silazeći u dubine morske. Nešto plemenitijega i uzvišenijega, nešto, što svojom cijenom nadvisuje materijalne koristi i probitke, ima čovjek pred očima i drži na umu, za čim čezne, čemu žrtvuje toliko krat tjelesnu udobnost, mir i često puta sjegurnost života-Zar bi se *Humboldt* samo od zabave i dokolice penjao po nepristupnim glavicama američkih gora, zalazio u ondješnje prašume srijed nepoznatih divljih plemena; zar bi nedostignuti dosad u geografskim i prirodoslovnim

istraživanjima *Przevalski* od puste zabave i rad materijalnih koristi verao se po visočinama srednje Azije; ili su se možda *Gay-Lussac*, *Biot*, *Flammarion*, *Glaisher* i toliki drugi samo od puke izvjedljivosti i znatiželjnosti do 11.000 metara nad oblake dizali?

To nešto plemenitije i uzvišenije nad sve materijalne probitke, to tajinstveno zlato runo, za kojim čovjek, njegovu umnomu i moralnomu biću prirodjenim nagonom čezne, jest *istina*. Što je istina? pitaše prije 2000 godina Pilat. Je li on ovo pitanje stavio na božanskoga optuženika iskrenom namjerom, da od onoga, o kojem je glas po narodu išao, da istinu nauča, saznade što je istina, ili je imao drugu pritajenu namjeru, to bijaše samo njemu i onomu, koji je izvor istine, poznato; nu pitanje: što je istina? rodilo se s čovjekom i s njim zajedno postoji. Ako istina glede izvora i jeste jedna, a ono je pogledom na predmete, kojih nam biće ima otkriti i obzirom na svrhe, kojima nas ima privesti, različita i mnogostruka. Ja ovdje imam na umu istinu, koja ima biti rezultat znanstvenih istraživanja, dakle znanostnu istinu. Hoćeš li znati, što je znanostna istina, treba da znadeš, što je sama znanost. Jer kao što se, svjedočanstvom učiteljice života, u razvitku čovječanstva mnogo griješilo i griješit će se, dok bude ljudi, na račun slobode, dočim je, u vjekovitoj borbi za opstanak, jači slabijega za svoje probitke izrabljivao i njegovu svojoj slobodi podčinjao; isto tako se je griješilo i na ime znanosti. Pristup do istine nije uvijek lahak. Kadšto se izmijene vijekovi i generacije, dok se nakon borba i napora unidje u tvrdju, gdje istina stoluje. Imajući pred očima zablude i stranputice, u koje je čovjek varavim svjetlucanjem svojih istraživanja čestoputi zalutao, valja mu na svojem putu opreznu biti i dobro na umu držati: što je znanost, jer će mu onda jasno biti, što je istina. Znanost i istina

su istovjetni pojmovi. Nu kad istovjetujem znanost sa istinom, onda razlikujem znanost objektivnu od subjektivne. U objektivnoj znanosti pokriva se subjektivna spoznaja potpunoma s objektivnom znanosti, t. j. s bićem, suštinom same stvari, koju si istraživao i proučao. Tuj je dakle čovjek shvatio, proučio i spoznao predmet onako, kakov je sám u sebi, u svojem biću, u svojoj substanciji. To je znanost, koja je cilj znanstvenu istraživanju, znanost realna, objektivna — to je istina. Ovaka znanost, budući istinom, pristupna je svakomu logičkomu dokazu, svakomu ozbiljnomu i trijeznomu sudu: ona odolijeva svakomu napadaju, podnosi svaku kušnju, svaki skepticizam, ona čvrsto stoji sama o sebi, o vlastitoj neoborivoj jakosti, jer je apodiktičnom sjegurnosti izvedena po zakonima neoborive logičke dedukcije iz aksiomalnih izvora. To su istine, do kojih se spekulativnom dedukcijom dolazi, te ih takodjer dogmatičkim istinama zovu. Ovaka istina ne treba autoriteta. Ako se istina izvadja znanstvenim istraživanjem, kojemu za osnov služe fakti i čini bud materijalnoga, bud intelektualno-moralnoga svijeta, tuj se istina osniva na pouzdanosti čovječjih osjećala, to je istina historijska, koja ako i nema za se matematično-demonstrativne, apodiktične sjegurnosti, već samo moralno osvjeđenje, razumno vjerovanje, osnovano na autoritetu, zato je ipak tolikim stepenom evidencije učvršćena, da je proti svakoj dvojbenosti osjegurana, te se s toga u znanosti historijski kao što ni filosofijski pirronizam ne može odobriti.

Shvativši znanost u ovom smislu, ne može se svako subjektivno mnijenje, osnivalo se ma na kako subtilnom razlaganju i podupiralo se ma kako proslavljenim autoritetima, smatrati objektivnom znanosti, istinom. Kako se subjektivne teorije i spekulacije pod plaštem znanosti od generacije na generacije prenositi te od stoljeća do sto-

ljeća od najvećih učenjaka kao istina predavati mogu, o tom povjest znanosti toliko primjera i dokaza pruža. Sjetimo se samo geocentričkoga sustava, na koji su najveći filosofi i najumniji astronomi do Kopernika kao na neoborivu istinu prisizali; sjetimo se na nauku o četiri elementa, s kojih da je svijet sastavljen, nauku, koja se do blizu 17. stoljeća kao istina predavala, dočim danas imademo preko 70 elemenata. Ako je tomu tako, prigovorit će se, onda čovjek, posvetiv se znanosti, mora da klone duhom, videći da su mu tolika pregnuća, tolike žrtve izgubljene, kad je ono, što je držao znanostu te ju naučao kao istinu, bilo samo opsjena, bilo svjetlucanje divljega ognja, za kojim idjaše kao nevaravim svjetlom pravde i neoborive istine.

Čovjek bi krivo shvatio svoj položaj na svijetu i svoje zvanje, koji bi, obzirujući se na zablude i stranputice, u koje su, idući za istinom znanstvenim istraživanjem, toliki zalutali, duhom klonuo. Traženjem i otkrivanjem istine te uporavljenjem pronadjene na uređenje života očituje se napredak čovječanstva. Ne ima uzvišene svrhe bez velikih žrtava, ne ima pobjede bez borbe i napora. Sjajni uspjesi, što ih je čovjek napornim i mukotrpnim istraživanjem na polju znanosti postignuo, bodre ga i sokole, da tim žilavijom ustrajnosti svoje pregnuće u istom smjeru nastavi. Ne ima u životu ljudskom, a tako niti u razvitku i napretku čovječanstva, radosti bez žalosti, pobjede bez borbe, istine bez zablude. Nu za polučenje uspjeha jedan od važnih uslova jest i taj, da čovjek, svijestan si svoje omedjašenosti, svojih ograničenih sila, neprecjenjuje vlastitu svoju snagu u toliko, da svoje subjektivno mnijenje umah krsti gotovom znanosti, neoborivom istinom. Hipoteze zauzimlju u povjesti znanosti časno i važno mjesto te su kao most, preko kojega se do istine dolazi. S toga se u onoj upornosti, kojom neki svoje

teorije, prezirući hipotezno stanovište, kao objektivnu znanost i onda uporno brane, kad jim se očividni fakti protive, može nazrijevati samo ljudska taština, te mislim da se ovakom upornosti znanosti više škodi nego li koristi. Čednost i skromnost je i kod učenjaka lijepa krijepost. Ima ljudi, koji stanovitu ideju od mladosti goje posvećuju joj svojim znanstvenim istraživanjem i ustrajnim radom sve svoje sile te su s njom kao srasli: takvim je omiljela, da su i razlozima, koji proti njoj govore teško pristupni. Takovom čovjeku s omiljelom idejom rasti se, bila bi po njegovu mnijenju slabost, dočim bi se takov odstup više krijepošću nazvati mogao. U povjest znanstvenih istraživanja ima dosta primjera, gdje su veliki umnici od svojih obljubljenih teorija, kad su im se fakti protivili, odstupili, slijedeći onu mudru: *sapientis est, consilium in melius mutare*. Čovjek idući svojim istraživanjima s iskrenom namjerom za istinom, ne će nit onda oklijevati, da odstupi od svoje omiljele ideje, kad je o tom protivničkim razlozima upućen. I na znanstvenom polju dakle ima skromnost, čednost, popustljivost i susretljivost dično mjesto, sjećajući se onoga što *Cuvier* veli: „Naše vlastito iskustvo tako je ograničeno kratkoćom našega života, da ne bismo gotovo ništa znali, kač bismo se samo onoga držali, što možemo sami proučiti. Ovim riječima velikoga francuskoga prirodoslovca izrečeno je načelo, da je znanost prema prirodi i zvanju čovjeka kosmopolitska, svojina i baština svega kolikoga čovječanstva, jer svaka generacija, svaki vijek namire rezultate svojih istraživanja svojim nasljednicima.

Na promatranja ovih načela, na kojima mislim da se ima osnovati znanstveno istraživanje, ako hoćemo, da dodjemo do uspjeha, potaknu me, kako već gore spo-

¹ Historie de sciences nat. Vol. I. pg. 19.

menuh, uspomena na velikoga pokojnika, učenjaka Franju Račkoga. Iskrena težnja za čistom istinom, jedinom svrhom prave znanosti, probija iz svakoga poteza njegova pera, zrcali se u svakom izrazu njegove misli. Uz ovaj moralni uslov nadari ga Bog umnim vrlinama i duševnim sposobnostima, kojima se odlikovaše nad obične smrtnike. Bistar, pronicav um, neumorna revnost, ustrajnost, nepristranost, krotka ćud, plemenito srce, to su samo nekoja od plemenitih i rijetkih svojstva, koja probijaju iz njegova znanstvena rada. „Quis dubitat, veli Bodinus, quin historicus vir gravis, integer, severus, intelligens, disertus et quasi communis ac privatae vitae, omniumque rerum magnarum scientia instructus esse debeat“?¹ Takav bijaše naš drug i vodja. Kao što je znao sa svom učena čovjeka dostojnom odlučnosti braniti svoje znanstveno osvjedočenje, bijaše s druge strane pristupan razlozima, te je poput drugih slavnih muževa odstupio od svoje i prihvatio onu ideju, za koju su fakti govorili. Da samo jedan primjer navedem. Premda se pokojnik već od mlade svoje dobe posvetio historiji i srodnim joj granama znanosti, zasizao je ipak i u druge grane te je osobitom pomnjom pratio razvitak našega jezika. Prije kakovih 30 godina podigla se škola, na čelu joj za čistoću, jezgrovitost i sintaktičnu pravilnost našega jezika zaslužni *Fran Kurelac*. I Rački se pridruži ovoj školi, kako to svjedoče njegovi „Odlomci hrvatskoga prava“. Nu njegov bistri um je doskoro uvidio, da živući jezik formalno i materijalno u narodu postaje i s njime se razvija i napreduje, te će se svako nastojanje izjaloviti, koje bi mu nametnuti htjelo oprečne ovomu organičkomu razvitku forme. On je ostavio prijašnji smjer i priključio se onomu, što ga jeziku sam narod označuje.

¹ Rotteck: Allg. Gesch. I. 7.

Spomenuo sam malo prije, da je znanost kosmopolitske naravi, jer svi obradivaoci raznih znanstvenih polja, pripadali oni ma kojemu narodu, snašaju svoje privretke u općenitu košnicu napretka čovječanstva. Smatrajući s ovoga stanovišta znanost, ne će mi nitko spočitnuti nedosljednost ili pače protuslovlje, ako ipak i u znanosti dopustim neku vrst sebičnosti i svojeljublja. Kad pčelica nešto privrijedi, imade pravo, da taj privredak najprije sebi namijeni, a tek onda da od privretka i drugima udijeljeno bude. U tom smislu imade i znanost narodnu značajnicu, da na ime pojedini obradivaoci znanosti plodove svojega rada namijene najprije svojemu narodu, a tek preko ovoga velikoj cjelini, od koje je i on članom. I ako su Galilei, Newtoni, Laplaci, Humboldti, Koperniki, Purkinč, Mendelejevi, Boškovići rezultate svojih znanstvenih istraživanja svemkolikom čovječanstvu namijenili, zato se ipak Talijani, Englezi, Francezi, Nijemci i Slaveni punim pravom ponositi mogu, da su njihovi veleumi svojim svjetlom najprije svoje narode rasvijetlili i u prosvjeti napred pomakli, a tek preko njih svoje plodove kosmopolitskom strujom čovječanstvu predali. I naš veliki pokojnik zasizao je proučavanjem historije u dubljinu svjetskih događaja, ali mu je prije svega na sreću bila povjest njegova naroda. Kako je on svjetlom slavne prošlosti kušao da rasvijetli sadašnjost naroda našega, da ga primjerom velikih djela njegovih praotaca hrabri na borbu za opstanak, da mu u dušu prelije nepokolebivu nadu u zasluženu bolju budućnost, to ćete gospoda akademici opširnije i bolje čuti za kratko vrijeme drugom zgodom. Jednu ipak tačku budi i meni dopušteno o slavnom pokojniku spomenuti.

Čitajući njegova djela i razabirajući njegov sukromni i javni život, opazit ćemo, koliko mu je mila bila hrvatska mladež, kako joj je svuda na ruku išao, kako ju je po-

ticao na ozbiljan rad, preporučao joj knjigu i nauku, znajući dobro, da se na ovom polju umnoga rada, na polju duševnoga i moralnoga pregnuća, kamo zapreke i susprezanja ljudska nemogu doprijeti, za napredak naroda raditi, da se na stožerima valjano uzgojena mlada naraštaja budućnost naroda najsigurnije učvrstiti može.

Nijesam mogao u svečanom ovom zboru progovoriti, a da neposvetim ovo nekoliko riječi uspomeni velikoga pokojnika, od kojega smo ovakom zgodom s ovoga mjesta preko dva decenija čuli i pomnjivo slušali toli krasnih riječi, toliko lijepe nauke i mudre upute. Poznajući tečaj njegova crkvi, znanosti i narodu posvećenoga dičnoga života, uvjeren sam, da je, oprostiv se s nama i s ovim toli mu milim zavodom, mogao mirnom dušom uskliknuti: Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidei servavi. Ovim riječima izrečena i završena je osnova, riješen je zadatak njegova plemenitoga života. Borio se borbom plemenitom, nepoznajući zapreka niti susprezanja, imajući pred očima uzvišenu svrhu, koja mu pred očima lebdijala i kojoj svoj život posveti, a ta uzvišena svrha bijaše mu: istina, pravo, opće dobro i razborita sloboda. Svojega učenoga rada, svoje jake volje, čelik značaja, plemenita srca, rijetke revnosti i požrtvornosti ostavio je u ovom zavodu toliko trajnih i neizbrisivih znakova, da će mu ovdje, ali i u narodu hrvatskom ostati monumentum aere perennius, koj će nas i buduće naraštaje sjećati i poticati, da mu slijede plemenite stope te im bude uzorom u znanosti, u vjeri, u prijateljstvu, požrtvornosti, odanosti i ljubavi prema svome narodu. Slava njegovoj uspomeni!

II.

IZVIEŠĆE

TAJNIKA DRA. B. ŠULEKA.

Akademija jugoslavska vikla je u svom godišnjem izvješću prikazati vjernu sliku svoje djelatnosti i svoga stanja. I ovo će izvješće istim tragom poći. Al na vjernoj slici vide se ne samo žarke boje, nego i sjena; ova nemanjka niti ovomu izvješću, dapače je i tamnija nego u prvašnjih izvještajih, a razlog tomu navesti ću malo niže.

Najprije ću pako naćrtati književni rad akademije, a tad ću se obazreti na druge njezine zavode, prilike i neprilike.

U razredu filološko-historičkom ćitane su ove dospievajuće godine sliedeće razprave:

Pravi ćlan dr. *Petar Matković*, nastavljajuć svoje iztraćivanje putopisaca, koji su u šestnaestom vieku putovali po Balkanskom poluotoku, iznio je na vidjelo „Dnevnike mletaćkih dvajuh poslanstvih o njihovom putovanju u Carigrad, naime Jakova Sorance od g. 1575. i Pavla Kontarina od g. 1580.“.

Prije nego bi pristupio k ocjeni ovih dnevnika, spominje, kronologijskoga reda radi, dva vrlo malena mletaćka putopisa: A. Badoara i K. Garzona od g. 1573., pak i putni dnevnik Fr. Butrišića i Ivana Divniću o njihovu putovanju god. 1574. iz Šibenika u Hlievno, koje je dr. Fr. Raćki u XIV. knjizi Starinah našćampao.

Rukopisi Soranćeva i Kontarinova putnoga dnevnika ćuvaju se u mletaćkom muzeju Corner, a našćampao jih je g. 1856. ćuveni ondašnjji ćuvar V. Lazari; al samo kao „rukopis“, t. j. u malo otisakah, zato jim u knjižar-

skom prometu nema traga. Od Kontarinova putopisa ima jedan priepis i u vatikanskoj knjižnici u Rimu. Opis trećega Sorančeva puta u Carigrad (g. 1581.) imaju nekoje knjižnice, pak je i tiskan u Alborievoj sbirci (Relazioni). Akademik je za svoju razpravu poredio više rukopisih.

Putni dnevnik Sorančev nosi naslov: „Diario del viaggio da Venezia a Constantinopoli, fatto da M. Jacobo Soranzo, ambasciatore straordinario della republica di Venezia al sultano Murat III.“. Mletačko vijeće odasla po smrti Solima II. vanredno poslanstvo u Carigrad, da se mladomu sultanu Muratu III. pokloni, da mu u ime republike čestita na njegovu uzvišenju na osmanski prijestol i da s portom obnovi stare ugovore mira i prijateljstva. Poslanstvo je putovalo od Mletakah do ušća rieke Drima morem, a tom prilikom daje putopisac znatnu crticu o Dubrovniku i njegovu životu, koju je akademik sličnim opisom mladjega francezkoga putopisa objasnio. Od ušća Drima, odnosno od Lješa, putovalo je poslanstvo karavanskim putem do Tatarpazardžika, do razkršća samokovskog i carigradskog, a odavle dalje poznatom biogradskom cestom. Prvi diel putopisa, od Lješa do Skoplja, vrlo je znatan, zato što o tom putu imamo samo jedan jedini putopis, naime Kavalijeva poslanstva; al kod objasnjivanja toga puta namitale su se akademiku iste poteškoće koje i kod Kavalijeva putopisa: topografija njihova je talijanštinom vrlo izkvarena, pak ni najnovije karte toga kraja nisu u topografijskom pogledu pouzdane. U ostalom Sorančev putopis popunjuje Kavalijev dnevnik.

Kad se je sultanu Muratu prvi sin rodio, pozvao je i mletačku republiku k svečanosti obrezanja. Republika je zbilja odpremila u Carigrad poslanstvo s bogatimi darovi, a vodio ga je i opet Jak. Soranzo, koji je god. 1581. i po treći put onamo kao mletački poslanik putovao, i to od Mletakah do Buru (blizu otoka Thassa) morem, a

odanle do Carigrada kopnom. Ovaj put opisan je u pomenutom putopisu: opis toga putovanja kopnom bio b vrlo znatan, da je malo potpuniji i da mu topografije nije tako izkvarena, pak još i prilično mršava.

Kontarini je god. 1580. poslan od mletačke republike u Carigrad, da bude ondje njezin zastupnik mjesto preminuloga Barbariga. O tom putu imamo putni dnevnik pod naslovom: „Diario del viaggio da Venezia a Constantinopoli di M. Paolo Contarini, che andava Bailo per la republica Veneta alla Porta Ottomana nel 1580.“.

Kontarinovo poslanstvo je putovalo od Mletakah do Dubrovnika morem, a odanle do Niša pomenutim karavanskim kopnenim putem, iz Niša pako do Carigrada običnom biogradskom cestom. Znamenit je osobito onaj diel dnevnika, koji se poteže na putovanje do Niša, jer o tom putu slabo imamo podataka.

Akademik je ove putopise u izvodu prikazao i po svojem običaju razsvietlio, i to prvi Sorančev putopis izvještajem Bizzia od g. 1610.: — putni dnevnik Sorančev od g. 1581. objasnio je putopisom francezkog učenjaka Belona od g. 1550.; a za dnevnik o Kontarinovu putovanju upotrebio je putopis francezkoga poslanika L. Hayasa (od. g. 1621.).

Tako je akademik u svojim študijah dopro do g. 1581.

Pravi član *Tadija Smičiklas* savio je liep spomen-vienac svomu pokojnomu prijatelju Radoslavu Lopašiću, članu-dopisniku ove akademije, napisav njegovu biografiju. Pošto je pokojnik bio sam započeo pisati svoje doživljaje, mogao je akademik zaviriti i u njegovu najraniju mladost. Zatim ocieni njegov mukotrpni rad oko sabiranja spomenikah naše knjige i poviesti, pak plodove njegova pera. Osobito se bavi pokojnikovom književnom ostavinom, koja je darežljivosti našega pokrovitelja postala svojinom akademije. Evo koliko je pokojnik toga sakupio! Samo one

sbirke, koje su više ili manje za štampu priugotovljene, zapremit će do 200 štampanih araka. Hrvatskim jezikom pisani spomenici od XIV.—XVIII. vieka dati će do četiri toma. „*Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*“ u dvie knjige spremna su gotovo sasvim za štampu. I više drugih sbirakah manje više dotjeranih ocjenjuje, koje će ili u „*Starinah*“ ili u „*Monumentih*“ razsvietliti mnogu tamnu stranu hrvatske poviesti.

Pravi član dr. *Milivoj Šrepol* čitao je svoju historijsko-literarnu razpravu „*Stay* prema Lukreciju“. Među hrvatskim latinistima prošloga stoljeća osobitu je slavu stekao po cijeloj Evropi, od Rima do Londona, čuveni Dubrovčanin Benedikt Stay.

Akademik podaje ponajprije sliku njegova života, osvrćući se na njegove književne drugove u Rimu. Zatim prelazi na ocjenu Stayeve glasovite pjesme o Kartezijevoj filozofiji, koju je bio pjesnik dovršio već u 24. godini dobe svoje.

Potanjom se analizom dokazuje, da je Stay prema znanstvenomu napredku razširio medje Kartezijeve filozofije, a u fizikalni diel svoje pjesme unio je elemente Kopernikove i Newtonove nauke, a u etičnom dielu pojedine misli kršćanske vjere. — U obliku se povodi naš Stay za Lukrecijem i akademik potanko prikazuje, s kakvim je uspjehom naš pjesnik svoju zadaću izvršio. Pjesnikov se postupak može liepo razabrati poimence na raznim lirskim umetcima, koje je Stay upleo po uzoru rimskoga pisca i u kojima nam je ostavio trajan spomen svoje žarke ljubavi zavičaja. Na kraju razprave podaje akademik u krupnim crtama značajku Stayeve dikiije prema Lukreciju i drugim latinskim pjesnicima.

Pravi član *Ivan Tkalčić* sastavio je „vjekopis Pavla Rittera Vitezovića“. Na taj posao spremao se je bio pokojni akademik Radoslav Lopašić, i u njegovoj književnoj

ostavini našao se je naert takva vjekopisa. To je potaklo akademika Tkalčića, te je pomoću toga naerta i nekih bilježaka sastavio vjekopis toga znamenitoga hrvatskoga pisca. Pošto o Vitezoviću još nitko nije potanje pisao, a zavriedio je, da mu se njegov svestrani književni rad ocieni: uloži svoj trud u taj posao akademik Tkalčić i predade akademiji plod svoga pera.

Po njegovu iztraživanju rodio se je Pavao Ritter-Vitezović, taj predteča ilirskog doba, godine 1652. u Senju, gdje je i svršio početne škole. Više nauke radi posla ga otac Antun u Belgiju, gdje se je tako uzobrazio, da ga ondašnji dični slovenski historik Valvazor, spoznavši ga kao mladića od 25 godina, zanosito hvali kao čovjeka vrlo učena i vješta. Povrativ se u domovinu posveti se s pravim zanosom javnim poslovom i knjižtvu domovine. Godine 1681. zastupao je grad Senj na saboru požunskom; godine 1682. obranio je na carskom dvoru uspješno senjske povlastice. U to je buknuo rat s Turskom, pak se je godine 1683. i naš Pavao kao konjanički kapetan junački borio s Turčinom, te je godine 1687. na krunitbi Leopolda I. imenovan vitezom zlatne ostruge.

Do skora zamieni vojničku službu gradjanskom, te godine 1691. postade podžupanom ličke županije. Ovu službu je obnašao, dok nije bila ta županija pod krajišku oblast stavljena, a tad se odreče javne službe i preseli u Zagreb, gdje je godine 1694. prvu tiskaru ustrojio, te mnoga latinska i hrvatska djela na svjetlo iznosio, medju potonjimi „Odiljenje sigetsko“, „Lado hrvatski“, „Kronika hrvatska“ i drugo koješta. Al je u narodu hrvatskom slabo našao odziva, a pošto je svoj imutak u tom poslu potrošio, preminu u 61. godini (20. siečnja 1713.) u Beču kao siromah.

Član-dopisnik dr. *Ivan Crnčić* u Rimu nastavio je svoje iztraživanje „o imenu Slovanin i Ilir u našem go-

stinjcu u Rimu poslije godine 1453“ (šampao u LXXIX. knjizi Rada i u XVIII. knj. Starinah) i priposlao razpravicu „Još dvoje o slovjenkom gostinju u Rimu izopačeno“. U njoj pripovieda o polazku Mikule Kopčića i popa Iv. Grisogona god. 1650. u hrvatske i slovenske zemlje, da kupe milostinju za zavod sv. Jerolima u Rimu. Zatim razpravlja o grbovih, koji su na nadjenoj slici sv. Jerolima, a to su grbovi hrvatski, dalmatinski, slavonski i bosanski.

Osim navedenih akademikah priposlali su i nekoji učeni nečlanovi razredu filologijsko historijskomu svoje radnje, da jih štampa, po imenu:

Profesor *R. Strohal* predao je razpravu „Osobine današnjega riečkoga narječja“. Bivši pisac više godina na Rieci proučio je temeljito ondašnji hrvatski govor, pak je njegove osobine skitio u tu razpravu.

Profesor *Franjo Radić* priposlao je „Priloge za poviest slavenskoga juga od godine 1448.“.

Profesor *Marcel Kušar* priposlao je „Pabirke k tekstu Nalješkovićevih pjesama“. Po rukopisu g. Smrdelja (do sada nepoznatom) izpravlja na sviet do sada izdana Nalješkovićeva djela. Rukopis ovaj imao bi biti najstariji od svih poznatih, a i sačuvan je bolje i potpunije od ma kojega drugoga. Pisac izpravlja tiskane tekste po ovom rukopisu.

Gosp. *Duro Šurmin*, profesor u Zagrebu, predao je radnju: „Osobine današnjega sarajevskoga govora“. Pisac spominje najprije, kako je sabirao građu i što razumijeva pod govorom sarajevskim. Poslije je u kratko prikazao glasovne i gramatične promjene i razlike prema današnjemu kniževnom govoru hrvatskom; za tim je dodao nešto o akcentu, što je vrijedno spomenuti, te napokon ogled narodnoga akcentovanja i nekoliko riječi, koje se tamo govore, a nema ih u našim rječnicima. Iz cijele se

radne vidi, da u tom govoru ima dosta ostataka čakavštine i da se mnogo govor katolika i muhamedovaca podudara, dok se u govoru grčko-istočnaka u gdje kojim pojavama razlikuju od njih.

U razredu *filozofijsko-juridičkom*: Pravi član dr. *Kosto Vojnović*, nastavljajući svoje studije o državnom ustrojstvu dubrovačke republike, dospje do znamenite institucije državnih rizničara (tesorieri di s. Maria Maggiore). Ova je uredba udešena po primjeru sličnih talijanskih zavoda nego priljubljena mjestnim prilikam. Pošto je rasvijetlio dobrotvorne njezine plodove, kojima je ta uredba u Dubrovniku urodila, podieli razpravu svoju u sedam poglavlja u kojih prati razvitak te inštitucije od prvoga njezinoga početka u XIII. vieku sve do pada republike. Izprva je bila ta uredba stegnuta na upravu pobožnih zakladah, nu malo po malo protegnulo joj se područje na zamašne državne funkcije, naime na izvršivanje tutorstva nad crkvom i napokon na čuvanje, nadziranje i dienjenje javnih prihoda.

Opisujuć prvobitno područje rizničara nabraja svakovrstne pobožne i čovjekoljubne zaklade, medju kojima jedno od prvih mjesta zaprema zaklada za odkup robova, kakove su u ono vrijeme imali svi obrazovani slobodni gradovi zapadne Evrope. Da bude slika podpuna, kazuje akademik, kamo je dospjelo blago dobrovoljnimi prilozima vlastele i gradjanstva uz tolika stoljeća nagomilano. Francezka vladavina, zagušiv republiku, stavi ruku na njezino blago; srećom neostade njezina vlast tako dugo u Dubrovniku, dok bi sve posvojila i tako bude moguće sljedećoj austrijskoj vladi ostatke pokupiti i povratiti prvobitnim svrham, te njimi i danas upravlja „blago djelo“ (opera pia).

Štogođ akademik o tom pripovieda, to podkrepljuje obilatimi bilješkami izvadjenimi iz vrijelah, što jih nadje u arhivu Opere pie i u državnom.

Razpravi su priložena dva dodatka. Prvi: dopisivanje rizničarah i punomoćnikah Gospe velike sa njihovimi zastupnici u inozemstvu, predočuje sliku njihova djelovanja od godine 1655. do 1794., po imenu kod ulaganja glavnica u talijanske novčane zavode i njihova nastojanja oko odkupa robova. Drugi dodatak donosi bibliografske bilješke iz staroga do sada nepoznatoga arkiva rizničarah i punomoćnikah Gospe velike.

U razredu *matematično-prirodoslovnom*: Pravi član i predsjednik *Josip Torbar* čitao je razpravu „o instinktu“. Proučavajući, veli akademik, pojave instinkta služimo se ponajviše domaćim životinjstvom; nu tuj treba da bude čovjek na oprezu. jer su kod domaćega životinjstva mnoge životne funkcije pripitomljenjem postale više navikom nego instinktom: s toga će nam u tu svrhu sigurnijom podlogom biti divlje u prirodi živuće životinje, koje čovjek ima priliku često motriti.

Navedavši akademik više zanimljivih primjerah instinktnih pojava kod sisarah, zadrži se malko dulje kod pticah, koje su u obće znamenite za proučavanje instinkta, a među njimi opet više plivačice i močvarice. Od insektah navede akademik više primjerah kod raznih vrstih osah, pčelah i mravah. Prešav od individualnoga na kolektivni t. j. takav instinkt, koji se očituje zajedničkim skupnoj svrsi namienjenim radom više individuah iste vrsti, završi ovaj diel razprave primjerima, u kojih se osobita oštrina instinkta prikazuje. — Iza kako je obširnije progovorio o navici, koja ne samo da u tiesnom savezu stoji sa instinktom, već ju gdje koji š njim i zamjenjuju, priedje akademik na ocjenjivanje raznih teorijah

i hipotezah, kojimi nekoji prirodznanci hoće da protumače postanak instinkta. Condillac izvodi instinkt iz iskustva i navike. Slabost ove hipoteze vidi se u tom, što ovaj učenjak drži, da se instinkt počam od čovjeka na isti način kod svih životinjah očituje, dakle isti izvor ima. Ali ako je čovjek iskustvom naučio hoditi i plivati: nemože se odtuda izvoditi, da je i ptica naučila iskustvom letjeti i plivati. Ako dakle ima, makar samo jedan čin (a ima jih mnogo), koji se nemogu izvoditi iz iskustva i navike, onda instinkt mora da ima drugi izvor. Nije sretniji sa svojom hipotezom ni Montaigne, koji izvodi instinkt iz inteligencije. Jezgra instinkta da je teleološka, t. j. sve funkcije instinkta da smjeraju na izvršenje stanovitih činah, udešenih prema svrsi i stanju individua, i vrsti, za koje se dakle instinkt ima smatrati kao sredstvo prema svrsi. Neda se dokazati, da su individui radeći prema toj svrsi i zvanju ovaj savez predvidjeli i sviesno prema tomu postupali. Niti ovom hipotezom nerješava se dakle to pitanje. Descartes pobivši temeljito Montaignea htjede da instinkt svede na automatizam, što mu nepodje za rukom. Nego ako se njegov automatizam dublje prouči, pak se razlikuje, što se ima razumievati po automatizmu u doslovnom, a što u prenesenom smislu, kao što je uradio u novije doba Argyll, onda se Decartes nije odviše udaljio od istine. — Važnije su hipoteoze Lamarekova i Darwinova o postanku instinkta. U suštini se oba slažu, jer izvide instinkt iz nasljedstva; samo se u tom razlikuju, što Lamarek tvrdi, da instinkt prelazi kao navika nasljedstvom od individua na vrst, a Darwin hoće da taj prielaz biva prirodnim izborom (natural-selection). Lamarek se u tom vara, što drži instinkt navikom, koja iskustvom postaje, a u istinu su to dva posve različita pojma. Iz Darwinova tumačenja sledi samo to, da se instinkt uz više koljenah nasljedstvom u

vrsti mienja, o čem neima dvojbe do stanovite medje; ali da se nemienja u individuu, to sliedi iz sama Darwinova izvadjanja. U ostalom obje ove teorije vrte se u vrzinu kolu; uzimlju za dokaz, što se ima tek dokazati, jer hoće da dokažu postanak instinkta, a kad tamo, njim je instinkt već nešto gotova, postojećega, inače se nebi moglo nasliediti. Pošto se iz nijedne navedene teorije postanak instinkta nemože protumačiti: neima druge, po mnenju akademika, nego priznati, da je instinkt nešto posebna, prvobitna, a poreklo mu treba tražiti u onom izvoru, iz kojega potječe i životna moć individua sa životom postao i sdružen je u individuu i instinkt; on je prirodjen biću životinje.

Član-dopisnik dr. *Dragutin Gorjanović-Kramberger* čitao je razpravu: „Geološki odnošaji okolice kutjevačke“ (u Slavoniji). Na poziv kutjevačkoga vlastelinstva proučavao je akademik lanjskih praznikah geološke odnošaje toga vlastelinstva, koje obziže znatan areal, okružen grebenom Orljavske gore (počev od Tromedje, pak dalje na iztok do potoka Londje), koji omedjuje vlastelinstvo s iztoka i juga sve do Pleternice, privativ si uz južni obronak Orljavske gore i velik diel „požežkoga polja“.

Oro- i hidrografska pak i geološka slika toga priedjela može biti dašto samo djelomična, pošto nam ocrtani teren predočuje lih malenu čest suvisle gorske mase, koja je i sama preostatak nekad suvislog alpskog ogranka, a sada eto sama Krnjagora. Požežko polje pako, prozvano od starine „vallis aurea“, u svojoj sadašnjoj pitomoj formi zastire potonulu gorsku ploču, koja luči požežku goru (Babje gore — Dilj) od Orljavske gore. Minuvši oro- i hidrografske osebine toga priedjela, prelazi se na strato-grafske njegove momente.

Polazeći od najstarijih u tom priedjelu naslagah, nabraja akademik redom ere i njihove članove:

1. Era arkaična sa bljesnici, ruljom i granitom.
2. Era paleozoična sa brusilovei kloritnima i kvareciti.
3. Era mezozoična (trias) sa kristaliničnim vapnenci i škrljevi.

4. Era kenozoična i to: a) tarcier sa oligocenskim sladkovodnim naslagama, u kojih ima smeđjega uglja (Kutjevo, Gradišće); mediteranski litavac, sarmatske, pre-pontične i kongerijske naslage, i b) diluvialna ilovina.

Negdje u eocenu zbile su se u našem priedjelu i erupcije basalta, koje nam ostaviše sadašnji Lončarski vrh, vrh Krndije i Bedem grad.

Evo nekoliko rieči i o tektonici našega krnjega gorja!

Uočimo li okrajke njegove, to u istinu vidimo sva obilježja pravcatoga Krnjgorja. Južni mu je rub sve do Gradišća odlomljen i potonuo, a istočni mu se je kraj uspeo. Nu spomenuti se okomiti rub vuče i dalje na iztok, pre-stupajući razvodnicu i ostavlja tu tragova vulkanskoga djelovanja t. j. malo prije pomenuti bazaltni greben Lončarski vrh, Krndiju i Bedemgrad, koji nam osobito očito markiraju našu tektonsku liniju. A i navedena ponikla čest istočno od Gradišća, naime okoliš Londjice, karakterizovan je tim, što je sav do blizu Velike brazde zastrt najmladjom tvorinom, t. j. diluvialnom ilovinom i tek u dubljih vododerinah nailazimo na temeljno gorje, to jest na bljestnike.

Nego i u odnošaju mladjih t. j. terciernih naslagah medju sobom i prema temeljnomu gorju nailazimo na mnoge nepobitne dokaze čestih i znatnih vertikalnih oscilacijah tla. U tom je pogledu osobito zanimljiv priedjel medju Velikom, Kutjevom, Lončarskim vrhom, te Lončarskim visom i Gradišćem. Na tom dugačkom trouglu nema mediteranskih nego samo oligocenskih naslagah, kojih opet neima izvan toga priedjela. Nego i zona bljestnikah okolice Gradišća sa svojim uklopljenimi pru-

gami kristaliničnoga vapnenca dospijeva naprečac s ertom Lončarski vis-Gradišće, gdje joj je zapadni kraj očito potonuo, te se je na njem staložio oligocen.

Dalnje proučavanje ovoga priedjela, po imenu pako ruba požezke doline (vallis aurea), dat će nedvojbeno liepih podataka za postanak te depresije, kao što i za odnošaj sjeverne Orljavske gore prama Dilju itd.

I ovome razredu prispjele su od nečlanovah razprave, po imenu: profesor dr. *Vladimir Varićak* poslao je „Prilog teoriji eliptičnih funkcijah“, a profesor sarajevski *Eduardo Doležal* razpravljao je „o proračunavanju iracionalnih korienah numeričkim jednačbam“.

Navedene razprave ponajviše su već i naštampane u Radu, od kojega je akademija ove godine četiri knjige izdala i to (CXVIII. i CXIX.) sadržaju razprave filologijsko-historijskoga i filozofijsko-pravoslovnoga razreda, a dvie (CXVII. i CXX.) razprave matematično-prirodoslovnoga razreda; potonja je nakićena obilatimi ilustracijami.

Osim toga izniela je akademija na vidjelo još i ova više manje znamenita djela:

Kao 5. svezak sbornika „Monumenta historico-juridica“ izašli su na sviet „Hrvatski urbari“, sabrao i protumačio Radoslav Lopašić.

Ovo je djelo imalo već lani na sviet izaći, te sam o njem već u lanjskom izvješću progovorio. Nu prerana smrt pišćeva zaustavila je štampanje, koje se je stoprv ove godine nastojanjem pravoga člana Tadije Smičiklasa nastavilo i dovršilo. On je sastavio i obilato kazalo osoba, mjesta i stvari, kojim se poraba knjige znatno olakšava. A svaki bi Hrvat imao to djelo proučavati, da spozna temeljito stari hrvatski jezik, gospodarske, socijalne, feudalne i u obće nutrnje odnošaje i prilike hrvatskoga naroda. Urbari u ovom I. svezku štampani pisani su hrvat-

skim jezikom (osim jednoga), a u drugom svezku izaći će ostali latinski pisani urbari, koji su takodjer ponajviše za tisak spremljeni. Čovjek se mora upravo diviti neumornoj pomnji Lopašićovoj, kojom je oko toga posla nastojao prekopavajuć naše i tuđe arhive, veruće se po tavanih plemićkih dvorova, prepisujuć pojedine listine kod privatnih njihovih vlasnika. Jer sami urbari bili bi gdješto suhoparni, zato jih je svojimi predgovori i pogovorima začinio i sve što je tamnije objasnio i protumačio — pak prije nego je priznanje svoga truda steći mogao — leže u grob. Laka mu zemljica!

Jošte je izdala akademija na svjetlo: „Zadarski i Ratinin lekcionar“. Za štampu priredio dr. Milan Rešetar.

Ponajglavnija je zadaća ove akademije, da iznosi na vidjelo zakopano blago hrvatskoga jezika. Toga radi je već g. 1885. prešampala najstariju a preredku krasnim jezikom pisanu knjigu: „Lekcionarij Bernardina Splječanina“ od g. 1495. Nego u rukopisu nadjena su još dva stara lekcionara, kojima se onaj štampani popunjuje. Budući da su to takodjer znameniti spomenici hrvatskoga jezika, dala jih je akademija štampati, kako jih je za štampu priredio dr. Milan Rešetar, neka se njima naslađuju naši jezikoslovci. Knjizi je dodan fotografski faksimile zadarskoga lekcianara, pisana liepimi gotskim slovima.

Od sbornika „Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium“ izašla je na sviet XXVI. knjiga pod naslovom „Scriptores III. Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana“. Digessit dr. Fr. Rački.

Poviest solinske i spljetske crkve, što ju je napisao spljetski arcidjakon Toma negdje u XIII. vieku, negovori samo o solinskoj i spljetskoj nadbiskupiji, nego i o drugih dogodjajih stare i Tomine dobe, te je ponajznamenitije vrelo stare hrvatske poviesti. To je bio razlog, što je

to djelo pokojnomu Račkomu tako omiljelo, te ga je marljivo, još bivši u Rimu, proučavao, poslije ga u Književniku temeljito ocienio, a napokon evo i samo djelo na novo izdao i bilješkami svojim objasnio. Ovo izdanje je bilo tim potrebitije, što su prvašnja izdanja dan danas vrlo riedka (zato i djelo slabo poznato), a nisu dosta kritična (budući samo prema pojedinim rukopisom udešena), a Rački je upotrebio sve poznate rukopise Tomine poviesti i to s najvećom akribijom. Vrlo moramo žaliti, što ga je nemila smrt zadesila prije nego je napisao potanki uvod u djelo, kojim bi se njegova prava peraba bila olakotila. Ovom knjigom je Rački dostojno završio svoj tako znameniti književni rad i podigao si sam monumentum aere perennius.

Od velikoga akademijskoga „Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika“ doštampan je ljetos 14. svezak, koji obuhvata rieči od *izmišljati* do *jasla*. Uredio ga je pravi član Pero Budmani i to istom pomnjom i tačnošću, kojom se i prvašnji svezci odlikuju. Djelo ovo je doista prava riznica hrvatskoga i srpskoga jezika. Samo se mora žaliti, što posao sporo napreduje. Nego u sadašnjih prilikah drugčije nemože biti. Takov rad je već sam sobom neizmjerno spor; da se izdavanje prospješi, trebalo bi više radnikah, al tolika troška akademija nesmaže. Nju stoji svaki arak preko 200 for., te je ona do sada uložila u rječnik ogromnu svotu od preko 40.000 for., pa kako je djelo na široko zasnovano, može se kazati, da je ono, što je do sada štampano, od prilike *jedna četvrt* celoga djela. Doznavši za sve to naš preuzvišeni pokrovitelj obeća akademiji za izdavanje toga rječnika svake godine velikodušno po 1000 for., što je sve do danas sviestno davao, te bi akademija bez ove obilate podpore slabo bila prolazila. Nego da rječnik još bolje napreduje, tomu bi se htjelo još izdašnije pomoći. Kako je taj rječnik namijenjen

svemu kolikomu narodu a ne samo ovoj ili onoj pokrajini: zamolila je akademija sve vlade hrvatskih i srpskih zemalja, da joj idu na ruku kod izdavanja toga narodnoga djela; nu molbi njezinoj odazvalo se je samo ministarstvo srpske kraljevine predplativši se na 32 primjerka toga rječnika. Do boljih vremena morat će se dakle akademija zadovoljiti sadašnjim uspjehom; jer i naše občinstvo hvali doduše rječnik akademijski u velike, al ga slabo kupuje.

Napokon je akademija naštopala još i osmi svezak akademijskoga Ljetopisa, u kojem se natanko crta djelatnost akademije lanijske godine.

Ovoliko je akademija ljetos privriedila hrvatskoj kuževnosti; što nije više, dapače ni toliko koliko lani, tomu su krive financijalne njezine neprilike, o kojih ću malo niže potanje progovoriti.

Pored svega toga nije akademija smetnula s uma svoje dosadašnje osnove. Sve jednako se kupi i pribira gradja za naučna djela i za nastavljjanje započelih sbornika. Dapače nov jedan sbornik se je ljetos započeo, u kojem će se stare umotvorine opisivati. Prvi svezak se već štampa, a priredio ga je dr. Luka Jelić, profesor u Zadru.

„Acta diactalia“ nastavljala su se prema našim slabim novčanim sredstvima. Priepisi u bečkom c. kr. tajnom arhivu i u zagrebačkom zemaljskom za XVI. vijek dovršit će se pod nadzorom akademika Smičiklase za koji dan. Kada će prvi svezak u štampu, to će odlučiti sredstva akademije.

Ponukana od prijatelja i svoga suradnika dra. Jelića poslala je akademija u Zadar prof. dra. Šandora Szentgyörgyia, da prepisuje u novo-odkritom starom notarijalnom arhivu, u kojem je radio i gosp. dr. Jelić. Stvar je pravo rekuć tek načeta. Akademija će ju i ove godine

po mogućnosti nastaviti. Najprije se radi o tom, da se dopuni gradja za *Codex diplomaticus* XIII. vieka.

Osim ove književne radnje nastojala je akademija po mogućnosti i oko svojih područnih zavoda, knjižnice s arkivom i galerije slika.

Knjižnica akademijska obogatila se je ljetos znatno, osobito ostavinom nezaboravnoga dra. Fr. Račkoga. Pokojnik je naime u svojoj oporuci zapisao svoju veliku i znamenitu knjižnicu ovoj akademiji i zamolio podjedno prečastni prvostolni kaptol zagrebački (koga je ta knjižnica po zakonu išla), da njegov zapis potvrdi. Prečastni kaptol se je toj njegovoj molbi odazvao i tu knjižnicu velikodušno akademiji ustupio. Knjižnica je smještena u pet ormarah, pak je već i popisana. Osim duplikata, kojih ima vrlo mnogo, prešlo je na akademijsku svojinu 1213 svake struke djelah, ponajviše znamenitih. A duplikati će se s drugimi duplikati akademijske knjižnice u horu prodati. Popisivanjem Račkove knjižnice, kojemu se je hotjelo 4 mjeseca dana, zateglo se je katalogizovanje akademijske knjižnice. Drugi manji darovi navesti će se poimence u ljetošnjem Ljetopisu.

Arkiv akademije se je takodjer najviše pomnožao ostavinom dra. Franje Račkoga. Iz nje je arkiv naš dobio deset rukopisnih svezaka, pisanih svršetkom prošloga i početkom ovoga stoljeća. Rukopisi ovi važni su ne toliko za poviest, nego tim više za etnografiju i topografiju južne Dalmacije, po imenu Boke kotorske.

Jošte je primio naš arkiv iz ostavine Račkoga svukoliku njegovu po sadašnju hrvatsku poviest vrlo znamenitu korespondenciju, koja je već i kronologično i azbučnim redom uredjena, a čuva se u pet velikih škatuljah. — Pošto su arkivi grofovah Keglevićah, barunah Makarah, plemićah Konjskih i Jelačićah, koji su prošli u svojinu akademije, već uredjeni, sada se rede listine od pokoj-

noga člana-dopisnika Radoslava Lopašića velikim trudom sabrane i od preuzvišenoga našega pokrovitelja za akademiju nabavljene. Rede se pako kronologično, a koje su pisane hrvatskim jezikom, odjeljuju se od ostalih, te ćemo tako dobiti posebni hrvatski arkiv.

Štrosmajerova galerija slika može se i ove godine pohvaliti, da joj se je broj umotvorina pomnožio. Pokojni kanonik Eduard Suhin ostavio je iz svoje ostavštine pet uljenih slika i to: Ljetna šuma sa djevojkom, koja drva nosi, navodno od Zaschea 38 $\frac{1}{2}$ cm. dugačka i 48 $\frac{1}{2}$ cm. visoka; zimski hrastova šuma sa tri vepra sa potpisom A. Bayer, dugačka 17 $\frac{1}{2}$ cm., visoka 21 cm.; gorski priedjel sa slapom i pogledom na jezero, bečka škola ovoga stoljeća, 37 $\frac{1}{2}$ cm. visoka i 29 cm. široka; kirurškijska operacija, holandeska slika iz 17. stoljeća 33 cm. dugačka i 40 cm. visoka, te napokon krštenje Isusa, talijanska slika 16 stoljeća, dugačka 1 met. 15 cm i 92 $\frac{1}{2}$ cm. visoka. Sve ove slike već su smještene u galeriji slika. Pokraj toga primila je akademija iz ostavine istoga pokojnoga kanonika četiri stara bakroreza po slikaru Davidu *Tevceru*, četiri bojom tiskana bakroreza prošloga stoljeća, četiri moderna engleska nadoreza predstavljajuća životinje i tri komada litografija i to: dvije reprodukcije po slikama Rubensa i jedna po slici Titiana. Akademija je sve ove darove zahvalno primila, te joj je samo dužnost, da se ovom zgodom sjeti plemenitoga darovatelja, komu neka bude slava i hvala na plemenitom daru.

Sretna bila je ova akademija i ove godine tim, što je darežljiva ruka njezinoga pokrovitelja obdarila galeriju osobitim darom, koji u veliko povisuje važnost naše galerije. Znajući naš dobrotvor kako je slikarska umjetnost do sada slabo tražila gradju za svoje slike iz hrvatske književnosti, naručio je kod našega umjetnika Vlaha *Bukovca* „Zamisao Gundulićeva Osmana“. Naš vrli umjetnik

sgotovio je tu sliku, te ju predao prema naručbi preuzvišenoga pokrovitelja ovoj akademiji, koja mu je drage volje dozvolila, da ovo remek-djelo, prije nego se smjesti u našoj galeriji. pošalje na izložbu u Beč i u Pariz. Ovaj dragocjeni dar našega dobrotvora u velike će obogatiti i ukrasiti akademijsku galeriju, te mu se s toga raduje ne samo ova akademija nego i sav hrvatski narod. Akademija se je svomu dobrotvoru na ovom prekrasnom daru pismeno zahvalila, te mu i ovom prilikom šalje u ime svoje i cijeloga naroda izjavu najtoplije harnosti.

Akademija je do sada brižno upravljala svojom galerijom, te neće ni u buduće propustiti, da svu svoju pažnju obrati, kako bi sačuvala povjereno joj blago umotvora: a to će tim laglje moći učiniti, jer će joj i u buduće kao što i dosada u tom biti u pomoć naš vrli umjetnik Nikola *Mašić*, koji je bez ikakove nagrade i zborom i tvorom revno podupirao akademiju u poslovih galerije slika. Akademija je s toga vršila samo svoju dužnost. kad ga je u znak zahvalnosti u svojoj glavnoj skupštini od 10. prosinca ove godine izabrala ravnateljem Štrosmajerove galerije slika.

Posjet galerije bio je i ove godine znamenit, te mi je od posjetnika napose istaći članove osmoga hygiensko-demografskoga kongresa, koji se osobitom pohvalom izjaviše o našoj galeriji, diveći se dobrotvoru, koji ju je poklonio svomu narodu.

Kako je stari katalog rasprodan, pobrinula se je akademija, da se priredi i što prije doštampa novi, što će urediti i nadopuniti ravnatelj galerije g. Nikola Mašić.

Pošto sam potanko razložio, što je naša akademija minule godine privriedila, da bude slika podpuna, valja mi spomenuti i što je izgubila. Nu ovdje moram s Virgilijem zavapiti:

Infandum regina jubes renovare dolorem!

Akademija je ove godine izgubila dra. Franju Račkoga! Nije ovdje mjesto za potanku ocjenu tega gubitka; to će učiniti pravi član g. Tadija Smičiklas u posebnom djelcu. — Jošte je umro u Rimu počastni član akademije Giovanni Rossi, čuvar vatikanskih muzejah i glasoviti arheolog, i član-dopisnik dr. Ivan Broz, profesor velike gimnazije u Zagrebu.

Napokon ću u kratko nacrtati materijalno stanje akademije. Gospodarske prilike naše akademije bile su ove godine osobito nepovoljne, te je morala odustati od štampanja nekih publikacija, koje je bila u svom proračunu ovoj godini namienila. Razlog tomu nepovoljnomu stanju bio je, prije svega, što joj je za ovu godinu doznačena dotacija samo od 8551 for. 56 nvč., dok je prijašnjih godina u to ime dobivala 13 do 14.000 for. Srećom je ovaj manjak, kako se akademija nada, prolazne naravi, jer dolazi odtuda, što je od akademijske zaklade odijeljena jedna obveznica na 116.600 for., koja je namienjena gradjenju novih kuća. Kad budu te kuće gotove i iznajmljene, bacat će akademiji veći dohodak nego državne zadužnice. Uz to je akademija morala za svoju kuću u Vlaškoj ulici platiti naknadno do 450 for., pak je još povrh toga potrošila znatnu svotu na njezino uzdržavanje i na druge terete, tako da nije od nje imala nikakve koristi, nego je jošte morala nadoplatiti do 350 for. — K tomu treba dodati, da su se računi lanjske godine zaključili s manjkom od 2422 fr., koji je odtuda nastao, što su nekoja djela za lanjsku godinu namienjena, više stajala nego je bilo proračunano. I na uzdržavanje akademijske palače potrošilo se je do blizu 1000 for. preko proračuna. Napokon nadodje nemila smrt dra. Franje Račkoga, te je akademija iz zahvalnosti prema mnogogodišnjemu svomu predsjedniku preuzela pogrebne troškove od blizu 1000 for.

U ovoj neprilici priteče akademiji u pomoć darežljiva ruka njezinoga preuzvišenoga pokrovitelja, koji joj je, osim 1000 for. za izdavanje rječnika, priposlao 500 for. za pogrebne troškove Račkove, 1000 for. za arkadu i 1000 for. za spomenik. Na ovoj otčinskoj brizi preuzvišenoga pokrovitelja zahvalila se je akademija posebnom zahvalnicom, al joj se neda na ino, već svoju duboku hvalu ponavlja i ovom svečanom prilikom. Da gospodarska uprava nezapne, nije preostalo akademiji drugo, nego je morala svoj ljetošnji književni rad stegnuti, te je samo ono malo navedenih publikacija svjetlo ugledalo.

Uz ovakve svakojake neprilike nebi mogla nit u napredak književni svoj rad proširiti: zato je smišljala, kako bi svoj prihod pomnožila, pak se je u tom složila, da joj treba uložiti poveći diel glavnice svoje u kuće, koje će joj svakako više dohodka bacati nego vriednostni papiri. Toga radi je od kuće u Ilici, koju je pokojni župnik Herceg zapisao akademiji i društvu sv. Jeronima, kupila polovinu, koja je pripadala tomu društvu, tako da je sada sva kuća njezina. Pošto je i sve terete izplatila i kuću adaptirala, dade ju u najam, te će od sve uložene glavnice 7% kamatah pobirati.

Od novih kućah, koje je nakanila graditi na gradilištu kupljenom blizu državnoga kolodvora, jedna dvokatnica je već pod krovom, a druga će se s proljeća početi zidati. Uprava se nada, da će se te nove kuće iznajmiti moći do godine stranom u srpnju, stranom u listopadu.

U brizi za novim prihodom sastavila je uprava akademije potanki inventar svih do sada od nje tolikim troškom izdanih djelah, od kojih je velika zaliha u spremištu pohranjena. Tu se je našlo mjeseca kolovoza o. g. svega skupa 76.519 primjeraka od akademijskih raznih publikacijah, a vriednost tih knjigah iznosi po prodajnoj knjižarskoj cieni 189.567 for. 55 nvč. — Da se s jedne

strane spremište od ove ogromne zalihe raztereti, a s druge strane da se akademijske publikacije u narodu, a napose u učenom svijetu, što više razprostrane: odlučila je akademija znatno jim cieniu obaliti. Zato moli sve svoje prijatelje, neka nastoje o što izdašnjoj razprodaji akademijskih knjigah.

Potanko izvješće o gospodarskih prilikah akademije šampat će se u ljetošnjem Ljetopisu njezinom.

Napokon mi je još spomenuti, da je akademija u svojoj glavnoj skupštini držanoj 10. prosinca, pošto se je dosadašnji drugi tajnik i knjižničar na tajničtvu zahvalio, izabrala na dvije godine za drugoga tajnika dra. *Frana Vrbanića*, a za knjižničara *Matiju Valjavca*.

Nadalje je akademija u istoj glavnoj skupštini izabrala za članove-dopisnike u razredu matematičko-prirodoslovnom *Šimu Lozanića*, bivšega ministra spoljašnjih poslova u Beogradu: dra. *Vladimira Varićaka*, profesora na kr. velikoj realci u Osijeku, te dra. *Davidu Segena*, profesora na kr. realnoj gimnaziji i s njom spojenoj višoj trgovačkoj školi u Zagrebu i privatnoga docenta deskriptivne geometrije na kr. sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu.

III.

Osmi međunarodni kongres za hygienu i demografiju g. 1894.

ČITAO PRAVI ČLAN DR. FRAN VRBANIĆ.

Mjeseca rujna god. 1894. sastao se je u Budimpešti osmi međunarodni kongres za hygienu i demografiju; o njem pisalo se je i govorilo vrlo mnogo, a napose se je isticala u velike njegova znanstvena važnost. Kako sam ovom zgodom i ja bio pozvan, da zastupam ne samo pravo- i državoslovni fakultet hrvatskoga sveučilišta, nego i našu akademiju, držim, da mi je dužnost, osvrnuti se barem na jedan dio rada ovoga kongresa već zato, jer se tom prilikom radilo o znanosti, koja, ako se i nalazi u prvom stadiju svoga razvitka, ipak je zvana, da u kolū svojih družica kao najmladja sestra zauzme jedno od najznamenitijih mjesta.

Razumnijeva se po sebi, da u ovoj raspravi ne mogu spominjati vanjskih prilika, koje su pratile sjeditbu ovoga kongresa, ali istaći moram, kako se jedva koji međunarodni sastanak može pohvaliti ne samo tolikim brojem članova, nego i tako mnogobrojnim prisustvom najodličnijih predstavnika pojedinih znanstvenih grana medicine i statistike, te kako je rad toga kongresa zasnovan bio na tako širokoj podlozi, da ne bi dostajalo ni sedam tjedana, a kamo li sedam dana, tečajem kojih je trajala sjeditba kongresa, da se temeljito i ozbiljno kraju privede. Dosta je, da spomenem, kako je u svemu bilo prijavljeno blizu osam stotina raznovrstnih predavanja, medju kojima je bilo i takovih, koja su od neprocije-

nive važnosti ne samo s gledišta zvanstvene teorije, već koja će vijekom ostati duboko usadjena u srcu čovječjega roda zbog praktičnih posljedica, koje se tiču njegova zdravlja i njegova života, kao što su rasprave o difteriji, tuberkulozi, koleri i drugim bolestima, koje decimiraju ljudsko društvo.

Žao mi je, da se ne mogu zaustaviti upravo kod ovoga najzanimivijega, a s teoretske i praktične strane osobito važnoga, zadatka budimpeštanskoga kongresa, jer se tiče struke medicinske; ja ću se baviti drugim, iskreno da rekнем, nuzgrednim poslovanjem budimpeštanskoga kongresa, t. j. onim, koji se tiče *demografije*.

Po organizaciji naimе svojoj dijeli se svaki međjunarodni kongres ove vrsti u dva samostalna, a donekle i neovisna dijela: u jedan za *hygienu*, a drugi za *demografiju*; oba ova dijela uzeše za prijedmet svojih rasprava znanje o čovjeku, oba osnivaju to svoje znanje više ili manje na iskustvu; nu dok se znanost medicinska u prvom redu tiče čovjeka kao takovoga, bavi se demografija s čovjekom kao članom ljudskoga društva; ona prva spada u red znanosti naravoslovnih, a ova potonja u skup znanosti društvenih. Čim pako to stoji, tada je prvo pitanje, na koje mi odgovoriti valja prije nego li išta rekнем o raspravama budimpeštanskoga kongresa, u koliko se on tiče demografije: koji su razlozi sklonili pokretače ove internacionalne udružbe, nazvane imenom hygiensko-demografskoga kongresa, da su u jednu međjunarodnu zajednicu, pa makar ona i ne imala osobitoga opredijeljenoga oblika, sjedinili brigu oko hygiene i demografije?

Promatrajuć historijski razvoj ovih higijensko-demografskih kongresa moram reći, da su ti razlozi više slučajni nego li stvarni. Godine 1878. za vrijeme svjetske izložbe u Parizu, kad je bilo raznolikih stručnih sasta-

naka, sazvan je ponukom dra *A. Bertillona*, najprije praktičnoga liječnika, a zatim ravnatelja statističkoga ureda u Parizu i profesora demografije, te dra *A. Chev-rina*, liječnika i člana vrhovnoga statističkoga vijeća u Parizu, kongres „*de Démographie et géographie médicale*“, ne mareći, što je tom istom prigodom napose vijećao drugi međunarodni hygienski kongres, i ne brinući se za druge međunarodne statističke sastanke, koji su ovom prilikom držani.

Isprvice nije se dakako mislilo ovomu kongresu dati osobit trajan karakter, jer je, kao što obično kod ovakvih prilika, bila prvobitna nakana pružiti zgodu stručnjakom pojedinih krajeva svijeta, da se mogu porazgovoriti i ob onim pitanjima, koja se upravo ne tiču ni teoretske ni materialne strane izloženih prijedmeta, već se odnose na narodno gospodarstvo, upravu, medicinu itd. Takova pitanja bila su i ona, koja su u svezi sa statistikom. Za raspravu njihovu upriličena su tri sastanka: jedan je sazvalo društvo „*société de Statistique de Paris*“, drugi predsjedništvo stalnoga povjerenstva međunarodnoga statističkoga kongresa, a treći spomenuta dvojica, kojima se je pridružio glasoviti francuski geograf i statistik *E. Levasseur*.

Pokretači ovoga kongresa, kako su držali, da demografija nije drugo nego li onaj dio statistike, koji se bavi žiteljstvom, nijesu ni mislili na drugo nego upriličiti sastanak, koji bi raspravljao o nekim prijedmetima statistike žiteljstva; a kako su oni bili po svom zvanju u prvom redu liječnici, bilo je naravno, da su se neka pitanja promatrala osobitim obzirom na stanovište medicinsko, kao što su izkazi o mijeni žiteljstva, osobitim obzirom na intervenciju liječnika kod poroda i pomora. Rasprave o zdravstvenom zemljopisu bile su posve nuzgredne naravi tako, da su pored rasprava o statistici žiteljstva malo ne posve isčeznule. Sreća je bila

po uspjeh ovoga sastanka, da je u isto doba u Parizu vijećalo i stalno povjerenstvo međunarodnoga statističkoga kongresa, koji se je imao g. 1880. sastati u Rimu, jer su članovi toga povjerenstva, među kojima je bilo i znamenitih stručnih zastupnika pojedinih država, revno sudjelovali kod rasprava ovoga sastanka. Posljedica toga sudjelovanja bila je, da su članovi došli do uvjerenja, kako bi po samu stvar bilo od velikoga probitka, kad misli i nazori, koji se pokazase kod ovoga sastanka, ne bi ostali efemernoga karaktera, već kad bi im se osigurao neki kontinuitet. S toga bude izabran poseban stalan odbor, komu je namijenjen zadatak, da spremi drugi sastanak demografskoga kongresa. Da pako te pripreme budu laglje, označeni su kao stručni organi toga stalnoga odbora „Annales de Démographie“, što ih izdaje spomenuti dr. A. Chevrin. Nu sve bi to jedva bilo osiguralo daljnji obstanak demografskomu kongresu, da nije pošlo za rukom spletkama Bismarkovim, komu je bilo zazorno, što je Franceska u poslovima međunarodnoga statističkoga kongresa preuzela vodstvo, osu- jetiti daljnji obstanak te institucije, koja je počam od osnivatelja svoga Queteleta god. 1853. toli blagotvorno djelovala na razvoj statistike. Kako je uslijed toga u međunarodnoj statistici nestalo organa, koji je do sada malo ne tri decenija pomno vodio brigu oko njezinoga razvoja, to je pobornikom njezinim u toliko u prilog došla nakana o nastavku demografskoga kongresa, što im je ona bila novim poticalom u nastojanju, kako bi se i nadalje u konkretnom obliku živom uzdržala misao o internacijonalnom razvoju statistike. Demografski kongres, koji bi se jedva bio uzdržao, da je međunarodni statistički kongres svoj rad nastavio, bio je samo nekom naknadom za ovaj potonji.

Kod rasprava o nastavku demografskoga kongresa uvidilo se na skoro, da tako zvani zdravstveni zemljopis

ni ne spada u okvir njegovih radnja, ili u najpovoljnijem slučaju, da može biti samo posve nuzgrednom svrhom kongresa; uslijed toga činilo se je najzgodnije, čitav taj prijedmet u opće napustiti, te ostati kod demografije, ali ipak tako, da se demografska pitanja, koliko se više bude dalo, promotre s gledišta medicinskoga. Ovo je međjutim dalo povoda daljnjem razmišljanju, koje se je vrtilo oko pitanja: nije li djelokrug demografskoga kongresa preuzak, a da bi on mogao biti maticom, oko koje bi se sabirali radnici svih kulturnih naroda na polju statistike? Pogledom na sve to, a napose obzirom na medicinsko gledište, s kojega su se promatrali pojavi žiteljstva, činilo se je najnaravnijim slijedeće sastanke prisloniti na međjunarodni hygienski kongres, koji je već od prije bio organiziran, te na kojem su se u velikom broju sastajali stručnjaci znanosti medicinske.¹ Ovaj spoj obiju kongresa prikazao se je prvi put u Genevi (Genf) god. 1882., gdje je držan prvi hygiensko-demografski kongres, u istinu pako četvrti hygienski a drugi demografski. Kako se je numeracija tih kongresa nastavila po sastancima hygienskih kongresa, to je prvi sjedinjeni kongres za hygienu i demografiju, koji se je sastao god. 1882. u Genevi, bio u računu četvrti, onaj u Haagu g. 1884. peti, u Beču g. 1887. šesti, u Londonu g. 1891. sedmi, a onaj u Pešti g. 1894. osmi, dok je ovaj potonji bio faktično osmi međjunarodni kongres za hygienu, a šesti za demografiju.

Organizam kongresa bio je do sada vrlo klimav ili bolje nikakav, jer osim stalnoga jednoga odbora nije bilo u cijelom kongresu drugih organa; ali i ovaj odbor nije imao drugoga zadatka, nego da bude vez između

¹ Prvi takav hygienski kongres držan je u Bruselju g. 1876., drugi u Parizu g. 1878., treći u Turinu g. 1880.

jedne sjeditbe i druge, te da kao takav sazivlje kongres. O kakovoj samostalnosti demografskoga kongresa nije isprvice naravski bilo ni govora, on je bio na prosto nužno pomagalo hygienskomu kongresu, te samo njegov poseban odsjek. Ali već u slijedećem kongresu u Genevi g. 1882. pokušalo se, kako bi se u sklopu demografsko-hygienskih kongresa postigla neka osobita samostalnost i za demografiju, te ona prikazala sasvim nezavisnom od odjela hygienskoga. U toj je nakani naročito predsjednik odjela demografskoga Kummer istaknuo: „*Notre Congrès ne sera pas annéré au Congrès d'hygiène, mais il lui sera confédéré*“.

Čim su međjutim rasprave demografskoga kongresa više prelazile preko obsega statistike žiteljstva, te se protegnule i na područje tako zvane socialne statistike, čim se je medicinskoj statistici u okviru demografije opredijelio poseban zadatak, a demografska pitanja stala raspravljati više sa gledišta državno-znanstvenoga, čim se je napokon demografski kongres počeo više baviti raspravom pitanja naravi metodičke i tehničke, tim je prije moralo doći i do samostalnosti demografije. Tako je nastalo, da su za posljednjega kongresa u Budimpešti demografske rasprave bile posve odijeljene od rasprava hygienskih, te da je odio za hygienu imao svoje, a odio za demografiju opet svoje odsjeke. Što više, u najnovijem pravilniku, koji je stvoren g. 1894. u Pešti, izrikom se veli, da kongres sastoji od dva skupa, od onoga za hygienu i od onoga za demografiju, koji su jedan od drugoga posve nezavisni. Obzirom na ovu okolnost posve je opravdano pitanje: kakav smisao imade ovaj spoj hygienskoga kongresa s demografskim? Odgovor je sasvim jednostavan: nikakav. Evo zašto:

Shvatili mi demografiju kako mu drago, poreći joj se ne može, da je ona znanost, koja se osniva na is-

kustvu, da se u svojim promatranjima služi indukcijom, te da svoju gradju sabira po metodi statističkoj; uslijed toga ne da se ni demografija posve odijeliti od upravne statistike; što više, ona je s njom u užoj svezi nego li se misli, već zato, jer gradju, koja je demografiji potrebna, dobiva od promatranja mnoštva pojava, što ih sabira država u svrhe svoje uprave; pak kao što je međunarodnoj statistici glavnim poticalom nastojanje oko jedinstva u njezinoj metodi i oko usavršivanja upravne statistike, tako bi i međunarodnim demografskim sastankom morala biti glavna briga oko onoga dijela upravne statistike, koji se bavi sabiranjem demografske gradje. Za taj pako zadatak sasvim su suvišni međunarodni *demografski* kongresi, jer će ga isto tako, ako ne u boljoj mjeri, riješiti sveopći međunarodni statistički sastanci. Uslijed toga ne ima sumnje, da su i demografski kongresi na mjestu bili u prvo vrijeme, kad nakon prestanka međunarodnih statističkih kongresa nije bilo organa, koji bi bio nosiocem međunarodne statističke misli i stjecištem onih muževa, kojima su pojedine države povjerile brigu oko unapređjivanja državne statistike. Nu odkada je g. 1885. osnovan međunarodni statistički institut (*Institut international de Statistique*), koji je i bolje i uspješnije na sebe preuzeo brigu oko razvoja međunarodne statistike, od onda je i demografski kongres postao suvišnim. Istina je doduše, da su demografski kongresi protegnuli svoje djelovanje i preko okvira, na kojem se kretahu međunarodni statistički kongresi, jer se uz metodičko-tehničke zadatke bave i znanstvenim istraživanjem putem statističke metode; dapače moglo bi se punim pravom reći, da je ovaj drugi zadatak upravo preoteo mah, jer se je imenito i na posljednjem budimpeštanskom kongresu ponajveći dio rada slegao u mnogobrojnim predavanjima, gdje su

prikazani rezultati specijalnih znanstvenih studija na polju demografije. Nu ovaj drugi dio njihovoga poslovanja još im ne daje prava na obstanak, jer zbog ovakovih predavanja, o kojima se i onako ne mogu zaključiti stvarati, te koja će istu svrhu polučiti, budu li se štampom proglasila u osobitim časopisima, u istinu nije ni uputno ni potrebno sazivati međunarodne sastanke. Pa kad toga i ne bi bilo, za ovakova predavanja nisu nužni upravo demografski kongresi, jer je i međunarodni statistički institut u okvir svoga poslovanja uzeo i predavanja, među kojima je bilo i takovih, koja su se odnosila upravo na demografiju.

Ako se u ostalom drži, da se s hygienskim kongresom spojiti ima demografija s razloga toga, jer se upravo kod statistike žiteljstva u mnogom pogledu uzeti mora u obzir gledište *medicinsko*, tada se tomu zahtjevu zadovoljiti može uspješnije drugim načinom, osobito sada, kad se u okviru hygiensko-demografskih kongresa demografija smatra posebnom i samostalnom skupinom, koja je posve odijeljena od skupa hygienskoga. U samom hygienskom skupu trebalo bi naime osnovati osobit razred, komu bi bio dodijeljen zadatak, što ga ima riješiti „*statistika medicinska*“; ovaj razred mogao bi se baviti onim područjem demografije, koji je u budi kojoj svezi s medicinom; on bi to područje mogao obraditi i s gledišta internacionalnoga, tim prije, jer u njem imade stručnjaka liječnika, bez kojih se taj posao obaviti ne da. Ovim načinom ne samo da bi se riješile sve pomutnje i nejasnosti, koje danas u tom pogledu postoje, nego bi se i s obzirom na sve zadatke, što bi ih imali riješiti demografski kongresi, postigli daleko povoljniji uspjesi ne samo pogledom na demografiju u opće, nego i obzirom na medicinsku statistiku napose.

Na posljednjem budimpeštanskom kongresu učinjeno je nešto sličnoga, i to je bila, može se reći, jedina realna sveza između hygienskoga i demografskoga kongresa: u odjelu za demografiju uređen je naime bio poseban odsjek za statistiku medicinsku, akoprem je s druge strane i u odjelu za hygienu, i to u raznim odsjecima, bilo rasprava, koje bi po svojoj naravi odlučno morale spadati u odio za demografiju, a obzirom na to, što je u njih medicinsko gledište od osobite važnosti, u odsjek za statistiku medicinsku, tako n. pr. da spomenem rasprave: „Mortalitätsverhältnisse und Verminderung der Mortalität bei Neugeborenen und Säuglingen (0-1 Jahr)“, — „Zur Statistik der Diphtherie- und Croupmortalität in Ostpreussen“, — „Proportion de la mortalité des enfants âgés des 0 à 1, et de 0 à 5 ans dans les différentes grandes villes“ itd. Što više, bilo je posve jednakih rasprava i u odjelu za hygienu i u onom za demografiju, kao što su n. pr. rasprave o alkoholizmu, te donekle i one o kretinizmu: a napokon bilo je u higienskom odjelu rasprava, koje bi pogledom na način proučavanja dotičnoga pitanja bolje pristajale u odio za demografiju, kao što su n. pr. rasprave: o uplivu radnoga vremena na zdravlje radnika u opće, o radničkim stanovima itd. Jednom riječi: iz svega se vidi, kako je odnošaj između hygiene i demografije nesiguran i nejasan: ove će prilike ostati dotle, dok se internacijonalni zadatci demografije posvema ne odijele od međjunarodnih zadataka hygiene. Ali kraj sve ove nejasnosti ne može se poreći važnost ni dosadanjem djelovanju demografskih kongresa, a napose ni onomu u Budimpešti.

Poslovanje ovoga posljednjega kongresa bilo je razdijeljeno u sedam odsjeka, kojima su pojedine grane demografije dodijeljene bile ovako: I. odsjek: historijska demografija; II. odsjek: opća demografija; III.

odsjek: tehnika demografskih izvida; IV. odsjek: demografija ratarskog žiteljstva; V. odsjek: demografija obrtnika i radnika; VI. odsjek: demografija gradova; i napokon VII. odsjek: statistika duševnih i tjelesnih mana. U svakom od ovih odsjeka prijavljen je bio stanoviti broj predavanja, ukupno njih 139, i to u prvom 14, u drugom 14, u trećem 16, u četvrtom 21, u petom 9, u šestom 32, a u sedmom 33. Bilo bi suvišno spominjati, da se sva ta predavanja nijesu držala, već po prilici njih polovina, oko 68. Svaki od učestnika mogao je sudjelovati u kojem je odsjeku htio; ali kako se ta predavanja nijesu držala uzastopce jedno za drugim, već u isto doba u raznim odsjecima i u raznim dvoranama, to pojedinac, makar koliko imao volje sudjelovati kod radnja kongresa, nije mogao biti nego samo kod nekih. Pokraj toga nijesu se ni kod tih predavanja raspravni prijedmeti mogli posvema iscrpsti, jer su zbog kratka vremena predavanja redovito čitana u izvadku, a rasprave, koje su im se katkada priključile, nijesu mogle biti od važnosti već zato, jer niti je bilo dosta vremena, niti dovoljne pripreme, da se pojedini prijedmet uzmogne temeljito pretresti i o njem zaključak stvoriti.

U opće je napram velikom broju najavljenih i držanih predavanja broj zaključaka kongresa bio veoma malen, što je u ostalom posve naravno, jer je ponajveći dio predavanja bio karaktera teoretičko-znanstvenoga. Kod ovih predavanja, kao što je n. pr. bilo ono o Malthuzianizmu, mogoše pojedinci izjaviti svoje nazore, ili potaknuti na pojedina znanstvena istraživanja, ali o zaključcima kakovim nije moglo ni biti govora. Samo onda, kad se je radilo ob organizaciji sustavnoga sabiranja podataka, ili o tom, da se za poslovanje kongresa opredijele konkretni zadatci, stvarali su se osobiti zaključci. Tako je stvoren zaključak, kojim kongres izražuje želju,

da se u stanovitom smjeru, koji je u rezoluciji potanje označen, statistički uredi raznih zemalja slože u tom, kako će kod budućega popisa žiteljstva izradjivati statistiku u pojedinim vrstama zanimanja; nadalje, da se na dnevni red budućega kongresa stavi pitanje: kako uplivaju hygienske uredbe na prirast žiteljstva, na njegovu kakvoću, te koji se posljedci od tuda mogu izvesti za populacionističku teoriju; zatim kako bi se sastavila i proglasila statistika kupališta; te napokon, kako da se u svim državama po jednoj osnovi proglašavaju barem glavni podateci o pomoru djece. Ali i od ovih zaključaka stvorena su u demografskom odjelu samo prva dva, dočim je ostale zaključio odio za hygienu.

Obzirom na sve to, bilo bi svakako prerano, već danas, dok sva ta predavanja nijesu napose štampana, potanko kritično prosudjivati djelovanje posljednjega demografskoga kongresa; to u ostalom i nije namjera ovoj raspravi. Ja sam obzirom na to, jer će svakako proteći još dugo vremena, dok sva ta predavanja budu štampana, voljan prikazati samo općenitu sliku toga djelovanja, te se potanje osvrnuti samo na pitanje: o pojmu demografije, u koliko ono stoji u svezi s raspravama kongresa.

Od svih prijedmeta, o kojima se je raspravljalo na posljednjem demografskom kongresu, najznamenitiji mi se čine oni, o kojima je bilo govora u odsjeku I. (historijska demografija) i II. (opća demografija) već za to, jer sudim, da još ni danas ne ima suglasja niti o pojmu niti o znanstvenom položaju demografije. Istina je doduše, da je već na kongresu u Genevi g. 1882. bilo govora o tom, nu po mojem sudu niti nije to pitanje riješeno onda, niti za posljednjega budimpeštanskoga kongresa zname-

nitimi predavanji glasovitoga stručnjaka i učenjaka *E. Levasseura*: o povjesti demografije.

O demografiji kao posebnoј znanosti govori se istom u novije doba, premda je demografskih radnja bilo već davno prije. Prije četrdeset godina označio je *A. Guillard* u svojoj knjizi izdanoj god. 1855. pod naslovom „*Elements de Statistique humaine ou Démographie comparée*“ demografiju kao „matematičko poznavanje žiteljstva i njegove mijene, njegovoga fizičkoga, građanskoga, intelektualnoga i moralnoga stanja“.

Iza njega se je Rumelin takodjer služio imenom demografije, ali u drugom smislu: on razlikuje demografiju od statistike samo obzirom na razne škole, koje se pokazuju u historijskom razvoju statistike, te drži, da se Achenwall-Schlözerov ili historijski pravac mjesto imenom „državoslovja“ (*Staatenkunde*) nazvati može imenom demografije; naproti bi se po njegovu za matematički pravac imalo pridržati ime „statistike“.

Što se je više razvijala nauka statistike, tim se je češće zbivalo, da su pojedini pisci nastojali uglaviti i pojam demografije, ali sve to bilo je samo nuzgredice, te se je tim imenom ponajviše krstila statistika žiteljstva; ali otkada se je znanost počela u većoj mjeri baviti pojavi društvenoga života, otkada se je stalo uvidjati, da su krivim putem pošli i oni, koji misle, da se zakoni naravi dadu naprosto prenijeti na pojave društva ljudskoga, i oni, koji drže, da se absolutni indeterminizam, neobuzdana i individualna slobodna volja, smatrati ima pokretačem cjelokupnoga društvenoga života, otkada se je uvidilo, da niti naravni, niti individualni i osobni uzroci sami za sebe ne ravnaју životom ljudskoga društva i njegovimi pojavi, već da su oni posljedicom i naravnih i individualnih uzroka; otkada napokon u nauci sve to više prodire uvjerenje, da se

samo na temelju neprekidnoga promatranja protumačiti može uzročna sveza društvenih pojava i njihov razvitak — od toga doba stavlja se i demografija u najtjesniju vezu sa društvenom naukom tako, da neki, kao što F. X. Neumann Spallart, demografiju posvema identificiraju sa sociologijom.

Od svih najtemeljitiije po mojem sudu raspraviše pojam demografije *Engel* i *Körösi*, a u najnovije doba *Mayer* i *Levasseur*. Ova potonja dvojica raspravljahu o tom pitanju i na posljednjem budimpeštanskom kongresu. Prije međjutim nego li svoj sud izrečem ob ovim raspravama i o stanovištu, na koje bi se u ovom pitanju imala postaviti nauka, svakako mi je dužnost, već radi saveza same stvari, razmotriti nazore prve dvojice.

Engel u svojoj raspravi „*Mein Standpunkt der Frage gegenüber ob die Statistik eine selbstständige Wissenschaft oder nur eine Methode sei?*“¹ drži, da je antropologija ishodište svega znanja o pojedinom čovjeku, a etnografija, odnosno etnologija, i demografija odnosno demologija, da su znanosti o ljudskim zajednicama, koje se zamjenito nadopunjuju. Obje stoje doduše u uskoj svezi s geografijom, ali ova nije drugo nego statistika naravnih pojava zemaljskoga tijela, ona ne ima posla sa samim čovjekom, nego samo s pojavi naravi, koji se nalaze na zemlji. Etnografija, odnosno etnologija, raspravlja o fizičnim vlastitostima naroda i o njihovoj zavisnosti od naravi, koja ih okružuje; jer narod obzirom na zajedničko poreklo i na jezik jest upravo ono, što Grci zvahu *ἔθνος*. Naproti zvahu Grci narod u odnosaju napram državi, t. j. pogledom na njegovu osobitu društvenu i političku vlastitost i sposobnost, obzirom

¹ Vidi „*Zeitschrift des k. preuss. stat. Bureaus*“ od g. 1871., Heft III. i IV., str. 188 i sl.

na njegovu snagu, kojom stvara države i ostale ljudske zajednice *δημοι*. Znanost pako, koja prikazuje ovu stranu naroda, jest po mnienju Engelovu demografija odnosno demologija; pak za to je svaka ljudska zajednica podjedno prijedmetom demografije i demologije. *Demografija* odgovara znanstvenom opisu ljudskih zajednica, a *demologija* je nauka o promjenama tih zajednica i o zakonima, po kojima te promjene nastaju. Engel drži, da se metoda naravoslovnih znanosti ima uporaviti i na demologiju, pak da se s toga pojavi demologije imadu ustanoviti analogno kao što i pojavi naravi, a uslijed toga, da se imade što tačnije ustanoviti količina i kakvoća pojava. Buduć nam je pako pogledom na ljudske vlastitosti poglavito do toga, da što tačnije upoznamo stanje tih vlastitosti i promjenu toga stanja: to se imade demologija obazirati u prvom redu na one vlastitosti, odnosno na one pojave, koji se mjeriti mogu. Engel razvija ljudske zajednice iz opredijeljenja i životne svrhe pojedinca čovjeka, te drži, da je najodlučniji znak tih zajednica unapredjivati ove svrhe; zato i dijeli sustav demologije u tri velika odsjeka: u demologiju filozofijsku, pozitivnu i praktičnu. Ovaj njegov sustav osnovan je vrlo na široko, on obuhvaća sve gospodarstvene, društvene i državne pojave ljudskoga života.

Akoprem je Engel ovom svojom raspravom prvi ustao na poprište, da demografiji, ili kako ju on voli zvati demologiji, izvojšti položaj samostalne znanosti: ipak time nije razbistrio niti pojma te discipline, niti položaja njezina u okviru znanosti, a to s toga, jer nije povukao granice izmedju svoje demologije i statistike; što više, tko progleda njegove upravo epohalne radnje u statistici, taj će se uvjeriti, kako je jedna disciplina isprepletena s drugom. Po njegovom shvaćanju statistika je i metoda i znanost; ovo potonje, u koliko se bavi pro-

matranjem mnoštva ljudskih i državnih pojava, promatranjem njihove mijene i zakona, po kojima ta mijena nastaje. Ono, što čini statistika kao znanost, čini i njegova demologija, zato u stvari samoj ne ima razlike između demologije i statistike kao znanosti: jedno je ravno drugomu, zato i njegova spomenuta rasprava postavlja u svom naslovu pitanje: je li statistika znanost; a ne: je li demologija znanost? — Ob ovoj potonjoj nije do onda glede toga ni bilo rasprave, ali je bilo, kao što je još i danas, obzirom na to: je li statistika znanost? a ne: je li demografija znanost? Zato i sustav njegove demologije obuzima sve ono, što obuhvaća i sustav statistike.

Jasniji je u tom pogledu *Körösi*, koji je i označio mjesto, što bi ga demografija imala zauzeti u znanosti i osijekao granicu između demologije i statistike. *Körösi* je to pitanje raspravio na demografskom kongresu u Genevi god. 1882.¹ On drži, da je ukupnost onoga znanja, koje se naziva imenom statistike, međusobno spojena samo vezom jedne zajedničke metode, ali da raznolikost gradje, koja se preradjuje pod tim imenom, ne dopušta, da se to znanje sabere u jednu jedinstvenu znanost. Ova raznolikost s jedne strane, a nedostatnost mnogobrojnih definicija, koje su nastojale ograničiti ovu znanost s druge strane, sve to bilo je razlogom, da se je statistika smatrala samo pomoćnom disciplinom historičkih i političkih znanosti; uz to se je u statistici razlikovala dvojaka funkcija: jedna znanstvena, druga logička. S razloga međjutim, jer su nastale mnoge nejasnosti i pomutnje tim, što se je jednim te istim ime-

¹ Njegova rasprava o tom prijedmetu štampana je god. 1892. pod naslovom: „*Wissenschaftliche Stellung und Grenzen der Demologie*“. Vidi „*Allgemeines statistisches Archiv*.“ II. Jahrgang, str. 397. i sl.

nom označivala i znanost i puka logička operacija, držalo se je, da će biti uputno, ako se za ovu potonju funkciju uzme posebna oznaka, i ona nazove imenom numeričke ili bolje kvantitativne metode. Nego u velikoj množini raznolikoga ispitivanja, koje se provadja po ovoj metodi, imade u *antropološkom* njenom dijelu čitav niz takovih istraživanja, koja zbog svoje nutarnje suvislosti i homogenosti, te zbog toga, što se ne dadu utisnuti u okvir poznatih već znanosti, punim pravom mogu zahtijevati, da se priznadu kao osobita samostalna znanost. Istraživanje i znanje ove vrsti, koje nam se prikazuje kao samostalna znanstvena jezgra statističkih posljedaka, označuje se imenom *demologije* ili *demografije*; ili da se izrazimo još jasnije od Körösija: općenito se imenom demografije, ili, kako ju Körösi voli nazivati, demologije (jer ovaj potonji izraz više upozoruje na sustavnu suvislost i na ispitivanje uzročne sveze), nazivaju ona iztraživanja po *statističkoj metodi*, koja se tiču pojava ljudskoga života i njihove mijene, te uzroka, po kojih ti pojavi nastaju. Ali kako dobro primjećuje Körösi, u samoj stvari nije ovim ništa dobiveno; ista nesigurnost pogledom na zadatak, opseg, granicu i odnošaj napram srodnim znanostima; jednom riječi, isti nedostaci, kao što kod statistike, pokazase se i kod demologije; pak kao što se svaki pojav više manje dovesti daje u svezu s ljudskim životom, tako je došlo do toga, da se je u demografiji, odnosno u demologiji, kao i u statistici, govorilo o svem i svačem; za istu stvar, kako se čini, samo se je zamijenilo ime. Usljed toga drži Körösi za nužno, da mu je ustanoviti opseg i pojam demologije s gledišta drugoga; jer kad se radi o tom, da se ustanovi klasifikacija koje znanosti, ne može biti mjerodavnom ni forma, niti s tim u savezu

stojeća veća ili manja preciznost u izrazu, nego samo *sadržaj dotičnoga znanja i njegova posebitost*.

Körösi broji demografiju među antropološke znanosti, pak da joj u njihovom okviru opredijeli mjesto, dijeli ih u dva glavna razdjela : u sociologijski i individuologijski dio, prama tome, da li se one tiču čovjeka samoga za sebe, ili kao člana ljudskoga društva. Daljnja razdioba tih znanosti osniva se po Körösiu prije svega na razlici fizičnih i duševnih vlastitosti čovjeka ; uslijed ove razlike dolazimo do antropofizike (kamo spada anatomija, fiziologija itd.) i antropopsihike (kamo spada psihologija, etnologija, pjesništvo, umjetnost, jezikoslovje itd.) ; a zatim na tom, da li promatramo čovjeka prema vlastitostima, koje u njemu leže već po samoj njegovoj naravi, ili da li se bavimo s društvenim uredbama, koje je čovjek stvorio. U prvom slučaju imademo posla s vlastitostima, kojih opstanak nije zavisan od volje čovjeka, kao što je spol, doba, jezik, govor itd. ; u drugom slučaju dolazimo do čitavoga niza socijalnih uredaba, koje nastaju iz volje i razuma ljudskoga, kao što su : pozitivno pravo, državne uredbe, obrt itd. Discipline prvoga skupa nazivlju se znanosti naravoslovne ili kosmologične, a drugoga pozitivne ili noologične. Znanosti antropofizičke sve su bez razlike kosmologične, a antropopsihične stranom su kosmologične, a stranom noologične prema tome, da li se bave s naravskim vlastitostima čovjeka (mišljenje, volja, osjećanje) ili s ljudskim uredbama (umjetnost, obrt, političke znanosti itd.).

Promatrajuć Körösi znanosti kosmologične, t. j. one, koje raspravljaju o ljudskim vlastitostima, i to obzirom na socijalni i individualni momenat, razlaže, kako se s *psihičnim* vlastitostima individuuma bave psihologija, logika, donekle metafizika i estetika, sa socijalnim pako pojavima istih vlastitosti etnologija, etnografija,

jezikoslovje, etika, moralna statistika i razne druge znanosti, koje se u novije doba označuju skupnim imenom psihologije naroda. Područje pako fizikalnih vlastitosti individuuma zapremaju: antropometrija, somatologija, fiziologija itd.

Obzirom na ovu razdiobu morala bi postojati posebna znanost, koja promatra odgovarajuće *fizikalne pojave obzirom na ljudsko društvo, a ne obzirom na pojedini individuum*: pak kad te znanosti ne bi bilo, morali bi ju stvoriti. Takova znanost međjutim faktično već postoji preko dva stoljeća: od Graunta i Pettya, od Süßmilcha i Queteleta znamo, da fizikalni pojavi ljudskoga plemena, kao što su porodi i pomori, potrajnost čovječjega života, omjer spolova, razdioba dobnih razreda, prirast žiteljstva itd., prikazuju bogatu gradnju znanja. To su oni pojavi, koji, ako i jesu ispremiješani s drugimi tudjimi, sačinjavaju upravo jezgru one znanosti, koja se općenito zove imenom populacionistike, demologije ili demografije. Prema tomu ovlaštena je ova znanost, da uz ostale znanosti o čovjeku zauzme osobito samostalno mjesto isto onako, kao što i narodna ekonomija, anatomija, etnografija itd.

Na temelju ovakovoga razlaganja i na temelju sustava antropoloških znanosti, kako ga je složio Körösi, označuje on pojam demografije ovako: *demografija ili demologija je nauka o fizikalnim pojavima u društvenom životu čovječanstva*; obzirom na ovaj pojav može se ona nazvati i socijalnom biologijom, te se razlikuje od statistike time, što se statistika ima shvatiti kao politička, a demologija kao znanost antropološko-fizička.

Opseg demologije ograničuje se po Körösi-u na fizične pojave ljudskoga društva, a ti su u kratko: zajednica spolova i plemena (obitelj, pleme, narodnost), statistika poroda i pomora, razdioba žiteljstva po dobi i po spolu.

biometrija, t. j. mjerenje potrajnosti ljudskoga života: i teorija o prirastu žiteljstva.

Körösi razlikuje prije svega demologiju od populacionistike, t. j. od nauke o stanju i o mijeni žiteljstva; jer se pod stanjem žiteljstva razumijevaju bilješke o popisu žiteljstva, a pod mijenom one, koje se tiču seobe naroda ili se nalaze u maticama o porodu i pomoru; to su pako sve administrativne uredbe, koje su uređjene prema svakdanjim potrebama bez obzira, da li odgovaraju i interesima znanosti, te da li se te potrebe uprave potpuno sudaraju s cijelim opsegom znanstvenoga pojma. Isto tako ne može se demografija smatrati ni kao ona znanost o ljudskim zajednicama, koja svoje podatke sabira na temelju sustavnoga promatranja mnoštva pojava, te koja ih prikazuje u numeričkoj formi; ova bo oznaka demografije razlikuje se od one prve samo tim, što bi u tom slučaju opseg demografije bio mnogo širiji, jer bi osim populacionistike ovamo spadali još i drugi pojavi tako, da bi gradnja ove znanosti bila odviše raznolika i ne gledec na to, da bi za taj slučaj, kad bi se demologija smatrala znanošću, u ljudskim zajednicama prestala opravdanost mnogih drugih disciplina, kojima se samostalnost već odavna priznaje, kao što su pravne znanosti, etnografija, znanosti političke, naročito gospodarstvene itd. Napokon se demografija, ili, kako ju Körösi voli nazivati, demologija, ne može označiti kao znanost, koja si je uzela zadatkom promatranje pojedinih individua u opće, jer bi u tom slučaju ona išla još dalje od populacionistike i od promatranja pojava ljudske zajednice, te bi obuhvaćala i znanje antropološko u užem smislu, kao što je antropologija, somatologija itd.

Da se kod svake od ovih oznaka podkrijepi suglasnost njezina s demografijom, spominje se, da svaka od njih zahtijeva, neka se promatranja dotična osnuju na temelju

sustavnoga promatranja mnoštva pojava. Na ovaj zahtjev dobro primjećuje Körösi: da promatranje mnoštva pojava ne može biti mjerilom niti za to, da se ustanovi pojam znanosti, niti da se opredijeli, u koji red znanosti bi se pojedina disciplina imala uvrstiti.

Kolikogod je Körösi s gledišta teoretskoga ovim vrlo vješto razložio pojam demografije i označio mjesto, koje bi joj imalo pripasti u sustavu znanosti, ipak mi se čini, kako ću kasnije razložiti, da je ovaj pojam odviše uzak; to dokazuje i sam Körösi tim, što ne samo dopušta, nego i za tačnije razumijevanje stanovitih pojava, koji spadaju u sustav njegove demologije, zahtijeva, da se neki pojavi o žiteljstvu razlože u okviru te znanosti, premda, strogo uzev, onamo ne bi spadali.

Od velikog broja stručnjaka, koji se sakupise na posljednjem peštanskom kongresu, samo su dvojica, *G. Mayr* iz Strassburga i *Emil Levasseur* iz Pariza, koji se ovom zgodom izjaviše o tom pitanju. Sud njihov, jer oni u svjetskoj literaturi državoslovnih znanosti zauzimlju jedno od najvažnijih mjesta, svakako bi morao odlučno uplivati i na rješenje pitanja o pojmu demografije, te o njezinom znanstvenom položaju u okviru znanosti; nu žalibože ni njihove izjave nijesu pripomogle, da se to pitanje na čistac izvede.

Poznati njemački stručnjak *dr. G. Mayr*, koji je napisao izmedju ostaloga prekrasnu statističku studiju „*Die Gesetzmässigkeit im Gesellschaftsleben*“, priobćio je kongresu raspravu svoju „*Statistik und Gesellschaftslehre*“, u kojoj je razložio svrhu, metodu, prijedmet i opseg statističkih izvida, te ujedno označio statistiku kao *nauku društvenu, osnovanu na eksaktnoj podlozi*. Ovu nauku dijeli on u dva velika dijela: u *materijalni* ili praktični, i u *teoretični* dio; oba dijela zajedno uzeta sačinjavaju sadržaj *statističke znanosti*, kao eksaktne društvene nauke,

koja ima potpuno pravo, da joj se prizna njezina samostalnost.

Materijalni dio statistike dijeli on opet u pet glavnih odsjeka, između kojih *prvi* sadržaje ukupnost onoga znanja, koje nastaje promatranjem stanja i mijene žiteljstva, a to je temeljni i najznamenitiji dio statistike, koji se naziva posebnim imenom: statistika žiteljstva, *demografija* ili *demologija*. *Drugi* odsjek sadržaje tako zvanu moralnu statistiku; *treći* statistiku nastave i obrazovanosti; *četvrti* statistiku gospodarstvenu; a *peti* statistiku političku, t. j. rezultate promatranja mnoštva pojava na području političkih događaja i prilika. Znanstveni rad u svakom od ovih odsjeka reda se ovim redom: ponajprije treba u prvobitnim sastavcima rasporediti mnoštvo socijalnih pojava; zatim prosuditi, kako se prikazuju: pravilnost u sastavu pojava, zakonitost u zamjenitom odnošaju i obzirom na događaje naravi; te napokon, ako se sudaraju povoljne prilike, treba postaviti formalne socijalne zakone načinom bilo hipotetičnim, bilo bezuvjetnim. Za teoretični dio statističke znanosti imade po nazoru Mayrovu obilna gradiva u tom, da se za spomenute odsjeke materijalnoga dijela pronadju zajednička pravila pogledom na sabiranje, obradjivanje i znanstvenu uporabu gradje, da se istraže općeniti temelji statističkoga istraživanja, da se za ove temelje opredijeli granica napram ostaloj znanstvenoj djelatnosti, da se prouči odnošaj između statistike i uprave, te da se napokon baci pogled i na povjest statistike.

Ovaj sadržaj statistike ne priječi, da ona bez štete za svoju znanstvenu samostalnost, katkada bude na uslugu kao pripomoćna znanost pojedinim znanstvenim disciplinama; ni da se sustav promatranja mnoštva, kako statistici rabi kod pojava socijalnih, upotrebljuje prigodice kod naravoslovnih znanosti i na pojave nesoci-

jalne: ni jedno ni drugo ne smeta, da statistika kao znanost mnoštva socijalnih pojava bude znanost samostalna.

Uz Mayra bio je zvan glasoviti Francez *Levasseur*, da pitanje o pojmu demografije na čistac izvede, tim više, jer između prisutnih, dosta mnogobrojnih stručnjaka, nije bilo nijednoga, koji bi svojim ugledom, svojim u istinu čarobnim načinom predavanja i svojim znanstvenim radnjama uživao toliko ugleda kao on. *Levasseur*, koji je svojim najnovijim djelom „*La population française, Paris 1891*“, što ga je nazvao i „*Démographie de la France*“, početnikom novoga razdoblja u statističkoj literaturi, veli u tom svom djelu (str. 18. svez. 1.), da nije tačno, kad se demografija naprosto naziva „statistikom“, a preuska da je oznaka, kad se veli, da je demografija isto što i „statistika žiteljstva“. Po njemu je demografija znanost o žiteljstvu; ona konstatira stanje žiteljstva, proučava mijenu njegovu osobito pogledom na porode, vjenčanja, pomor i seobu žiteljstva, te nastoji spoznati zakone, koji tom mijenom ravnaju. *Demografija je znanost o životu ljudskom, kako se on prikazuje u društvenom stanju*. Ako se demografija prečesto zamjenjuje sa statistikom, biva to za to, jer je ova potonja metoda, kojom i demografija ponajviše svoja istraživanja ispituje, te iz koje ona vadi veći dio svoje gradje. — Ovoga stanovišta drži se *Levasseur* i u svojoj najnovijoj raspravi, koju je predavao na posljednjem kongresu pod naslovom: „*porjest demografije*“. Glavni sadržaj ovoga predavanja, u koliko se tiče demografije, jest ovaj:

Ideji same znanosti bolje odgovara izraz demologije; nu do naziva nije mnogo stalo; riječ demografija općenito je prihvaćena, te ju treba prigrliti. Demografija je znanost o žiteljstvu, ona proučava uz pripomoć stati-

stike žiteljstvo u njegovom stanju, u njegovoj mijeni, te prisposodobom brojeva stvara srednju vrijednost i omjerne brojeve, koji sačinjavaju zakone demografije. Bez sumnje stoji demografija u odnošaju napram svim socijalnim znanostima, te s probitkom iz njih uzima neke navode; ali ju s toga nije smjeti zamijeniti s tim znanostima, te je pogibeljno tražiti, da se one rasplinu sve u jednoj. Vjenčanja, porodi, pomori, seobe — konstitutivni elemenat žiteljstva — bez sumnje su središte demografije oko kojega se sabiraju sva pitanja, koja se odnose na gospodarstveno, duševno i moralno stanje žiteljstva.

I u ovoj svojoj raspravi drži Levasseur, da nije uputno demografiju označiti niti imenom statistike žiteljstva, niti oznakom „statistike“ u opće; jer ako i jest naziv „statistika žiteljstva“ izraz eksaktan, ipak se njim demografija *ograničuje samo na brojevno razlaganje*; ako li se pako demografija naprosto naziva „statistikom“, tada ova oznaka nije tačna, jer demografija svoju gradju doduše sabira putem statističkim, ali sama statistika bavi se najraznovrsnijim prijedmetima, koji ne stoje ni u kakovoj ili vrlo dalekoj svezi s demografijom.

Demografija spada u okvir socijalnih znanosti, što više, ona je obzirom na način svoga istraživanja i obzirom na mnoštvo svojih opažanja najpreciznija izmedju njih. Istina je doduše, da i u demografiji ima dvojbenih brojeva, ali ona ima i sredstva za prisposobu i kontrolu njihovu. Bili u ostalom makar koji njezini nedostateci, ona se ipak od svih socijalnih znanosti najviše i najodlučnije osniva na iskustvu, jer omjerni brojevi, što ih ona proračunava, ne osnivaju se samo na promatranju stanovitih pojava, koji se medjusobno nadopunjuju, te koje statistika ubilježuje. U tom leži njezina velika važnost, jer ona time postaje povjest društvenoga ljudskoga života; obzirom pako na odnošaj njezin napram ostalim

socijalnim znanostima, raskljuje ona mnoga pitanja, te se može smatrati najboljim socijalnim barometrom, samo kad se znadu pročitati njegovi stupnjevi.

Ako pobliže promotrimo ove Levasseurove izjave o pojmu demografije, izjavljene na posljednjem kongresu, s razlaganjem njegovim o istom prijedmetu u spomenutom njegovom velikom djelu, to se one malo ne doslovice sudaraju. Šteta samo, da on u svom razlaganju nije potanje označio svoga stanovišta napram ostaloj trojici, koji se s njim zajedno moraju danas označiti kao najodličniji zastupnici znanstvene statistike. Ovo je bilo tim nužnije, jer kako se iz gornjega razlaganja vidi, među njima ne ima suglasja, te jer bi ovakovo, da pravo reknem, polemično stanovište močebiti na čistac dovelo i cijelu podlogu, na kojoj bi imalo u buduće počivati poslovanje demografskih kongresa, a to je suglasje u samom pojmu demografije.

Najuže shvaća pojam demografije *Mayr*: on ju ne smatra posebnom znanstvenom disciplinom, već samo dijelom sveopće statistike, i to onim, koji se ima baviti promatranjem stanja i mijene žiteljstva: zato mu demografija i nije drugo, nego li statistika žiteljstva. *Körösi* i *Levasseur* naproti drže, da je pogriješno demografiju shvatiti u tom smislu, jer ju valja razlikovati od statistike kao posebnu samostalnu disciplinu u okviru socijalnih znanosti. Nu dok se ova dvojica slažu u ovom načelnom pitanju, razlikuju se u načinu, kojim shvaćaju opseg i zadatak, a prema tome i sam pojam demografije. *Levasseur* ne smatra demografiju statistikom žiteljstva jedno s toga, jer je po njegovom shvaćanju statistika brojeva nauka o socijalnim pojavima, a demografija se ne bi imala ograničiti isključivo samo na brojevno istraživanje; a drugo s toga, jer se statistika bavi raznovrsnom gradjom, od koje znatan dio s demogra-

tijom stoji tek u dalekoj svezi. — *Körösi* naproti u opće ni ne smatra statistiku posebnom naukom, nego pukom metodom, kojom se služe najraznovrsnije discipline, pak i demografija; metoda pako sama ne može biti karakteristikom posebne znanosti; samo sadržaj i posebitost prijedmeta kadri su označiti stanovitu disciplinu.

Obzirom na sadržaj demografije smatra *Levasseur*, da ona ima samo konstatirati stanje žiteljstva, proučavati mijenu njegovu obzirom na vjenčanja, porode, pomore i seobu, te upoznati zakone, po kojima se ta mijena razvija; prema tomu drži on, da su središtem demografije, oko kojega se kreće materijalno, duševno i moralno stanje žiteljstva — vjenčanja, porodi, pomori i seoba. U ovom svom nazoru, kako vidimo, ne razlikuje se *Levasseur* od *Mayra*, pak zato s praktičnoga gledišta obzirom na sam sadržaj, ne ima razlike između demografije *Levasseurove* i *Mayrove*; razlika ta postoji među njima samo obzirom na znanstveno shvaćanje i na položaj, što ga demografija u znanosti zauzima po jednom i po drugom. Ali ako ćemo pravo, i ta razlika nije od tolike važnosti; jer čim po jednom i po drugom demografija imade jednak sadržaj i jednake posebine prijedmeta, kojima se bavi, čim obojica drže, da im je i metoda jednaka: tada je prilično svejedno, da li je demografija posebna znanost ili samo dio statistike.

Na drugom stanovištu, kako vidjesmo, stoji *Körösi*. On dosudjuje demografiji, ili kako ju naziva demologiji, u okviru antropoloških znanosti stalno i opredijeljeno mjesto, jer mu se čini, da bez demografije u skupu antropoloških znanosti manjka disciplina, koja bi promatrala fizikalne pojave čovjeka obzirom na ljudsko društvo. Sadržaj demografije, kako ga on shvaća, ako se i ne sudara u načelu sa sadržajem, kako ga postavljaju *Levasseur* i

Mayr, ipak se u praktičnoj provedbi u mnogom slaže sa sadržajem, kako ga ova dvojica prikazuju u svojim djelima. razlika je ipak medju njima najveća ta, što bi se po Körösiu demografija imala osnivati na pravom znanstvenom sustavu, u kojem bi svaki dio svoje određeno i opravdano mjesto naći mogao, što bi bilo od neobhodne nužde, čim se demografija shvati kao posebna disciplina, jer bez valjanoga sustava ne ima ni valjanoga razvoja u znanosti. Da u tom pogledu navedem samo jedan primjer.

Ako se za sadržaj demografije, kako to čine Levasseur i Mayr, između ostaloga uzima razlaganje o stanju žiteljstva, tada nastaje prije svega pitanje: što se pod tim stanjem razumijeva? da li samo broj žiteljstva, ili kako se to obično uzima, svi oni pojavi, o kojima nalazimo bilježaka u popisu žiteljstva? Ako ono prvo, tada je opseg demografije tako uzak, da nije vrijedno za nj stvarati posebne znanstvene discipline, pak makar se u nju još i uvrstilo razlaganje o mijeni žiteljstva; tada preostaje još dosta velik broj pojava u čovječjem životu, koje je ne samo vrijedno, nego pogledom na razvoj ljudskoga društva upravo nužno promatrati, kao što su n. pr. obitelj, narodnost, spol, doba. Promatranje ovih pojava ne možemo razložnim načinom uvrstiti u nijednu kategoriju postojećih disciplina, ako se ne ćemo da povratimo na demografiju Engelovu, ili u opće na pojam statistike. Ako li ovo potonje, t. j. ako se pod stanjem žiteljstva razumijevaju oni pojavi, o kojima nalazimo bilježaka u popisu žiteljstva, tada sustav demografije ne može imati stalne podloge, već se mora mijenjati vazda prema opsegu, što ga popis žiteljstva dobiva po svagdanjoj odredbi državne vlasti; tada će i taj sustav biti različit ne samo u pojedinim državama, nego u jednoj te istoj državi u razno doba; tada se može dogoditi,

da će se u opseg demografije morati povući pojavi, koji u opće po svojoj naravi onamo ne spadaju, kao što su n. pr. podaci o domaćoj stoki; tada bi u opće bilo najzgodnije i ne govoriti o demografiji kao posebnoj disciplini. Za to je n. pr. vrlo dvojbeno, da li istraživanje o zvanju i zanimanju žiteljstva spada u okvir demografije ili ne.

Po Kőrösievom shvaćanju demografije ova dvojba ne može nastati, jer ako se zna, da je demografija nauka o fizikalnim pojavima u društvenom životu čovječanstva, tada razlaganje o zvanju i zanimanju žiteljstva u opseg demografije ne spada, jer to nijesu vlastitosti čovjeka, dane mu po naravi, nego takove socijalne uredbe, koje su nastale voljom njegovom i razmišljanjem njegovim, pak za to bi promatranje tih uredaba po Kőrösiu imalo spadati u drugu vrst antropoloških znanosti, ali ne u demografiju.

Po Mayrovom shvaćanju demografije nije ova nedostatnost od važnosti, jer on demografiju smatra dijelom statistike, pak ako koji pojav ne ima mjesta u tom dijelu, naći će ga u drugom one iste znanosti, kojoj pripada sama demografija. Daleko veća praznina u tom obziru nastaje po Levasseuru, koji demografiju smatra samostalnom disciplinom.

Kako se iz svega međjutim vidi, glavni razlog ovim pomutnjam postoji ipak u raznolikom shvaćanju samoga pojma statistike.

Nije ovdje mjesto, da se potanje bavim s tim prijedmetom, dosta je i ovo, što sam dosada spomenuo, da se vidi, kako se ni najodličniji zastupnici znanosti ne slažu u pojmu one discipline, u interesu koje upriličiše već toliko međjunarodnih sastanaka, te kako se ni na posljednjem budimpeštanskom kongresu nije ovo pitanje pomaknulo ni za korak naprijed, premda su o njem riječ po-

vela dva najznamenitija zastupnika ove struke: Mayr i Levasseur. Ja ovaj pojav, premda nepovoljan, ipak ne mogu smatrati zaprekom, a kamo li nesrećom po razvoj same discipline, koja se naziva demografijom; jer shvatio se pojam njezin budi s kojega gledišta, jedno stoji, u čem se svi slažu, priznali oni to izrijeком ili mučke u provedbi svojih istraživanja, a to jest, da demografija nastoji oko promatranja i poznavanja onih pojava ljudskoga života, koji se ne tiču čovjeka sama o sebi, nego koji se prikazuju u društvenom životu ljudske zajednice. Ti su pako pojavi tako raznoliki, da se nipošto ne dadu stegnuti u uzke granice, označile se one makar kojim duhovitim ili strogo logičkim razlaganjem, a to tim manje, jer pojavi ljudskoga života nijesu osamljeni, oni su u tako uskoj međjusobnoj svezi, da je često puta od potrebe, obazreti se na najraznovrsnije odnošaje i prilike ljudskoga života, ako se želi proučiti makar samo jedan pojav, koji je od ista veće važnosti. Tako n. pr. po nijednom od gore navedenih pojmova demografije ne će u njezin okvir spadati promatranje stanbenih prilika ljudskoga društva; pa ipak, zar je moći temeljito proučiti uzroke pomora, a da se ujedno ne promotre i ove prilike; takovih pojava ima sila božja. To priznaje u svom razlaganju i Körösi, koji je sa strogo teoretskoga gledišta vrlo duhovito i lijepo razložio pojam demografije, jer u svom prijegledu fizičnih pojava ljudskoga društva, s kojima bi se imala baviti demografija, redovito ističe neke pojave, koji strogo ne bi spadali u demologiju, nu koji zbog uzke sveze ne bi u promatranju smjeli izostati. To isto čini i Levasseur, koji je u svom razlaganju o povjesti demografije naročito istaknuo, da se u svom velikom djelu o žiteljstvu Franceske, akoprem ga je nazvao demografijom, ipak nije držao strogo u granicama demografije.

Pa kad je tomu tako, čemu stavljati stega stanovitoj disciplini, koja tih stega ne podnosi? čemu joj krojiti okvir, kad se već kod prve praktične provedbe taj okvir prekoračiti mora? Tu ne preostaje drugo, nego pojam demografije raširiti tako, da se u okvir njezin budu mogli staviti svi pojavi ljudske zajednice, te u tom pogledu ili pristati uz shvaćanje Engelovo (ali u tom slučaju valja pojam statistike stegnuti na puku metodu), ili opet statistiku smatrati eksaktnom naukom o ljudskom društvu, kao što to čini Mayr, demografiji pako ne priznavati karaktera posebne discipline, nego ju smatrati samo dijelom statistike, te joj dosuditi zadatak, da promatra stanje žiteljstva, ali samo u onoj mjeri, u koliko promatranje toga stanja ne spada u drugi koji dio rada, te da razloži pojave i pravila o mijeni žiteljstva. Ja držim, da bi ovo potonje bilo shodnije, te da bi se time dalo izbjeći prevelikom specializiranju same statistike, koje ne može biti od koristi po njezin razvitak.

Uz ovo pitanje bila je na posljednjem demografskom kongresu ovako općenite naravi samo još rasprava *Körösiéra*, u kojoj je prikazao razvoj demografije za posljednjih dvadeset godina, i *Lerasseurova*: „*But de la Démographie historique*“, u kojoj je čuveni franceski stručenjak razložio razliku između historijske demografije i povjesti njezine. *Povjest demografije* pokazuje nam uz pripomoć književnih radnja svih vremena, kako je demografija kao znanost nastajala; naproti je *historijska demografija* znanost, koja nas uči, kako da prikažemo prošlo stanje žiteljstva. U svom razlaganju prikazao je on poteškoće, koje su na putu nastojanju, da se za starija razdobja saberu brojevi o žiteljstvu, te je napokon na temelju zanimivih primjera predočio korist, koja i u

demografiji nastaje po sadanjost od historijskoga ispitivanja i istraživanja.

Opseg, u kojem se na kongresu raspravljahu *ostala* pitanja, bio je vrlo raznolik: jer dok je o nekim bilo jedva spomena, redale su se o drugima rasprave na široko i daleko. Da prikazem što podpuniju sliku tih rasprava, nastojati ću ih razrediti u pojedine skupine.

Prije svega mi je spomenuti rasprave o *porodnim i pomornim prilikama žiteljstva*; ali ono, što se je o tom spomenulo, ticalo se je ponajviše gradova, i to više obzirom na osobite prilike pojedinih krajeva, nego li s gledišta općenitoga. Tako učiniše *dr. H. Bleicher* za Njemačku, *Rubin* za Dansku, *Fortounatoff* za Rusiju, *Juraschek* za Austriju, *Thirring* i *Körösi* za Ugarsku. *Thuroczy* za neke gornje ugarske općine, dočim je *Verkauf* iz Beča u svojoj raspravi „*über illegitime Geburten in agrikolen Gegenden und deren Ursachen*“ nastojao protumačiti uzroke velikomu broju nezakonskih poroda u alpinskim krajevima, izmedju kojih najglavnijim smatra taj, što služinčad, koja žive u divljem braku, nalazi posla, a oženjeni ga ne mogu dobiti.

S općenitijega gledišta pošao je *Körösi* glede poroda u svom predavanju „porodna skrižaljka Budimpešte: studija o bračnoj plodnosti“, zatim *dr. Goehlert* „o ženitbama medju rođjaci po krvi“, a glede pomora, *Westergaard* iz Kodnja u raspravi: „*Ueber den Einfluss der Vererbung auf die Sterblichkeit*“, te *Silbergler*, ravnatelj statističkoga ureda u Magdeburgu, u svojoj raspravi o pomoru djece u velikim europskim gradovima, u kojoj razlaže, kako su najpovoljnije prilike kod pomora djece na zapadu i na skrajnjem sjeveru, a najnepovoljnije na jugu i na istoku Evrope. Po njegovom razlaganju ne upliva zakonitost poroda u velikoj mjeri na pomor djece, jer je kod velikoga broja nezakonskih poroda

pomor nezakonske djece samo neznatno veći od pomora djece zakonske. Naprotiv su od osobite važnosti klimatski odnošaji, jer malo ne svagdje u ljetnim mjesecima, kad raste temperatura, na gore idu pomorne prilike dojenčadi, i to u daleko manjoj mjeri kod djece, koja se hrane majčinim mlijekom ili mlijekom dojilica, nego li kod djece, koja se prehranjuju mlijekom životinja ili uporabom mliječnih surogata.

Od osobite važnosti bilo je u tom pogledu predavanje ruskoga liječnika dra *Erismana*: „*Borba sa smrću*“, u kojem je razložio abnormalni karakter pomora, te naglasio, kako među uzrocima smrti ne igra prvu ulogu starost, nego kako o većem pomoru odlučuju mnoge druge prilike, koje bi se uz povoljne uvjete mogle odstraniti. Napose odlučuje kod pomora djece blagostanje roditelja, u opće pako materijalni položaj i zanimanje žiteljstva; zato nije u borbi proti smrti glavnim pomagalom terapije medicina već prosvjeta naroda, koja će mu pripomoći, da postigne veći stupanj blagostanja, te da počme bolje shvaćati ne samo vlastitu dobrobit pojedinca nego cjelokupnosti. U toj borbi malo će pomoći pojedinac, nju će uspješno moći voditi samo ljudsko društvo. Ovu svoju tvrdnju dokazivao je Erisman statističkim podacima, kojima je prikazao veliku korist nekih radnja, koje su unapredile temeljne uvjete životu mnoštva ljudi, kao što su: valjano provedena kanalizacija, vodovodi, zgodni propisi o prehranjivanju djece itd.

Osobitu pažnju posvetiše članovi kongresa *mijeni žiteljstva*, i to napose onoj, koja nastaje doseljivanjem i iseljivanjem naroda. Da se je u ovim raspravama uzimao obzir s jedne strane na žiteljstvo ratarsko, a s druge na žiteljstvo gradsko, a na pose radničko, razumijeva se po sebi.

Tako je *Leidig* iz Marienwerdera u raspravi: „*uzroci i posljedice selitbe ratarskoga žiteljstva u Njemačkoj*“, prikazao savez između selitbe i posjedovnih odnosa, te nadnice žiteljstva, koje se bavi ratarstvom; *Sedlaczek* iz Beča u raspravi: „*prirast žiteljstva velikih gradova u XIX. vijeku i njegovi uzroci*“, razložio je prirast žiteljstva uslijed viška poroda, te doseljivanja nad iseljivanjem i uslijed priključka vanjskih općina; *Böckh* iz Berlina spomenuo je u posebnoj raspravi: u koliko na prirast žiteljstva velikih gradova upliva mjestna mijena, te je naglasio, kako nije u tom pogledu dovoljno promatrati omjer poroda napram pomoru, nego doseljivanje i iseljivanje, te kako u tu svrhu treba u gradovima urediti valjano prijavništvo; dočim je *Thirring* iz Budimpešte govorio ob uplivu doseljivanja na sastav žiteljstva u Budimpešti.

O povjesti aglomeracije žiteljstva, napose obzirom na velike gradove, raspravljahu *Beloch* iz Rima i *Levasseur*. U tim raspravama prikazao se je procvat i nazadak gradova u pojedinim historijskim razdobljima, te je za svako razdoblje razložena sveza između promjene žiteljstva velikih gradova i gospodarskih njihovih prilika.

U ovom skupu predavanja bijahu od osobite znamenitosti rasprave *Rauchberga* iz Beča i *Mandella* iz Budimpešte. U raspravi „*die ökonomische und sociale Bedeutung des Zuges nach der Stadt*“ razlaže *Rauchberg* socijalno-političku važnost doseljivanja seoskoga žiteljstva u gradove. Posljedice, koje nastaju izmjenom između gradskoga i seoskoga žiteljstva, važne su u demografskom, gospodarskom i socialno-političkom, te općem kulturnom pogledu. Napose se pokazuje u gospodarskom pogledu tom izmjenom tendencija, da se izjednače razlike u nadnici, tim nastaje pogibelj, da se u gradovima snizi nadnica, a uslijed toga se opet pogoršava uzdr-

žavanje stalno naseljenih radnika dolaskom novih radnih sila iz vana. S druge opet strane raste na selu nadnica za ratarske poslove, a mjestimice i oskudica radničkih sila; u gradovima pako pokazuje se pomanjkanje stanova, bude li dolazak veći nego li je gradnja stanova, koji su potrebiti za nastanjenje nadošloga naroda. Velika je važnost ove izmjene u socijalno-političkom pogledu, jer u gradovima jačaju niži socijalni slojevi, kojima doseljenici poglavito pripadaju, a uslijed toga se šire socijalno-politički nazori, koji se povratkom ovih ljudi razgranjuju i po selu. Obrtni i trgovački interesi postaju sve to jačimi napram interesima agrarnim, a uslijed toga jačaju i dotične političke stranke; napokon se neprekidno prenašaju i mijenjaju gradske kulturne tradicije, te se pomalo asimiliraju kulturni elementi.

Ova u svakom pogledu zanimiva rasprava izazvala je prisutne stručnjake na razne prigovore, između kojih je svakako bio najznatniji onaj, da je krivo misliti, kao da doseljivanje siromašnoga žiteljstva nije nikakav dobitak za grad, jer kako dokazuje sabrana englezka i američanska gradja, provincijalni elemenat, koji se doseljuje u grad, sačinjava jezgru najvrsnijih razreda gradskoga žiteljstva.

Dok se je u navedenim raspravama pitanje o doseljivanju žiteljstva u gradove prikazivalo s gledišta statističkoga i povjestničkoga, izjavio je *Mandello* u svojoj raspravi „o doseljivanju u gradove i o socijalnom sastavu žiteljstva“, da se pitanje o važnosti izmjene gradskoga žiteljstva ne da posvema riješiti putem induktivnoga istraživanja, pak da se zato kod proučavanja ovoga pitanja ne bi smjela zabaciti ni metoda deduktivna. Na temelju dosadanje statističke i historijske gradje može se postaviti pitanje: bi li stanovito žiteljstvo uz inače

jednake prilike istim načinom živjeti moglo, kad bi ono sakupljeno bilo u drugom obliku nego li je danas, t. j. kad bi velik dio žiteljstva živio na selu mjesto u gradu? Na ovo pitanje odgovara *Mandello*, da bi drugačija aglomeracija imala zamašnih posljedica obzirom na uzdržavanje i gradskoga i seoskoga žiteljstva. U ovom odgovoru počiva po njegovom mnijenju jezgra važnoga zakona o razvoju žiteljstva. Čitava ekonomska organizacija i socijalna razdioba, te dobrovoljna i nuždna dioba radnje visi o tom, kako će se kod sve to većega prirasta žiteljstva na istom teritoriju moći prehraniti sve to veće mase žiteljstva. Kad se pako govori o prehranjivanju, tada se radi o tom, da se velike mase žiteljstva tako razdijele i organizuju, da one mogu obavljati takove gospodarske poslove, koji povoljno uplivaju na uzdržavanje ukupnosti, te koji su uslijed toga uvjetom vlastitoga uzdržavanja.

Povjest italskih gradova XV. i XVI. vijeka te španjolskih iz XVIII. stoljeća pokazuje nam isto, što u drugom obliku opažamo u današnjem vijeku, da je naime moguće radom manjega broja ljudi proizvoditi proizvode, koji služe za uzdržavanje velikoga broja žiteljstva. Prije je bilo ljudi, koji su, uvršteni u opći sustav gospodarske produkcije i privrede, obavljali nužne poslove, koji su danas suvišni; od takovih ljudi nastaje proletarijat, koji odozdola tišti sve slojeve žiteljstva. U tom, a ne u raseljivanju seoskih krajeva, niti u higijenskim nedostacima prenapučenih velikih gradova leži velika pogibelj moderne i higijenske aglomeracije. S toga je u tom pogledu glavno pitanje: da li ova aglomeracija dopušta riješiti socijalni organizatorni problem, po kojem bi se što veća množina ljudi mogla uvrstiti u gospodarski privredni sustav i onda, kad gradski život sve to više ljudi absorbira, te kad se produkcija sred-

stava, potrebitih za život, sve to više usredotočuje u malo rukuh.

U savezu s ovim raspravama o mijeni žiteljstva bile su u programu istaknute tri rasprave pod naslovom: „*Die Lehre des Malthusianismus*“; nu pozivu se je odao samo *W. Stieda* iz Rostocka. Sadržaj njegove rasprave, u kojoj je htio razložiti pitanje, da li je nauka Malthusova bila opravdana, bila je blaga obrana poznate nauke, glede koje je ipak istaknuo, da neke Malthusove tvrdnje treba ograničiti i promijeniti. On prigovara Malthusovom pessimizmu, te nastoji uz pripomoć podataka o modernom prirastu žiteljstva i o prirastu sredstava, potrebitih za uzdržavanje, dokazati, kako ne ima danas pogibelji za prenapučenje, koje se Maltus toliko boji.

Premda se je manji dio ove rasprave neposredno protezao na nauku Malthusovu, a daleko se veći bavio historijskim prikazivanjem poštasti i drugih velikih promjena u broju žiteljstva, ipak je rasprava ob ovom pitanju spomena vrijedna s toga, jer je dala povod vrlo zanimivom prizoru, gdje su se stručnjaci raznih naroda uhvatili u koštac, da u ustmenoj raspravi razlože svoje nazore za i proti Malthusovoj nauci, koja je prije jednog stoljeća uzbunila bila svijet. Novoga u tim izjavama u glavnom nije doduše rečeno, jer je to pitanje u literaturi sa svih strana rasvijetljeno, nu tom prilikom bila je izjavljena gdjekoja misao, koju je vrijedno napose istaći.

Tako je *Loria* iz Padove naglasio, kako po njegovu sudu među kulturnim narodima ne ima prenapučenja, jer se već od dugo vremena sredstva za uzdržavanje množe mnogo brže od samoga žiteljstva, pak s toga da ne postoji prenapučenost, nego prevelika produkcija dobara, kod koje je zlo, što su žitnice zatvorene, a ključek tim žitnicama imaju kapitaliste. Praktičnoga zname-

novanja Malthusovu nauku danas ne ima; glavno o čem se u ovom pitanju radi jest, da se postigne jednakost kod razdiobe dobara.

Proti njemu ustao je *Levasseur*; on priznaje nepodobštine, koje se u raznim zemljama prikazuju, ali napredak novije produkcije i tehnike, da će te nepodobštine izgladiti. Ovomu optimizmu Levasseurovu protivi se *Mischler* iz Gradca, jer je po njegovom mišljenju položaj radnika danas gori nego li prije što imamo. od napredka tehnike i blagoslova kulture, veli on, kad ni jedno ni drugo nije pristupno radnikom. Danas ne imaju radnici električnoga svjetla, a prije nijesu imali petroleja.

Još mi je u ovom skupu pripomenuti dvije rasprave: jednu od *Ruhlanda* iz Züricha pod naslovom: „*Methode der landwirthschaftlichen Colonisation mit besonderer Berücksichtigung der ungarischen Verhältnisse*“, u kojoj je hvalio kolonizaciju američansku i australsku, a osudio postupak njemački i ugarski zakon o kolonizaciji; a drugu od predstojnika našega statističkoga ureda Milovana *Zoričića* „o *zadrugama*“. O jednoj i drugoj bilo je kratke rasprave, ali bez ikakove važnosti. Napose vidjelo se je kod rasprave Zoričićeve, koji je potanko i lijepo razložio razvoj zadrugnoga pitanja u Hrvatskoj, da vanjski svijet ne poznaje važnosti naših zadruga ni s gledišta demografskoga, a kamo li s gledišta gospodarskoga i društvenoga. S jedne strane mislilo se je, da to pitanje ne ima nikakove važnosti, dok se je s druge ipak ta važnost istakla ne samo po Hrvatsku, nego i po druge slavenske zemlje, u kojima postoji, ako ne baš ista, a ono slična institucija. Ovom drugom nazoru pošlo je za rukom, studiju o tom pitanju uputiti posebnomu odboru, za koji u ostalom ne znam, je li izabran. U onoj barem sjednici, gdje se je ova rasprava čitala, toga nije bilo.

Vrlo zanimiva bila je rasprava, koju je čitao znameniti i evropskoga glasa stručnjak na polju državoslovnih znanosti *Inama Sternegg* u Beču pod naslovom: „*Das Problem der Generationsdauer und des Generationswechsels*“. Razdoblje pojedine generacije ima se po njegovom razlaganju tražiti u razmaku vremena, koje postoji izmedju poroda oca i onoga njegovoga sina, koji pleme nastavlja; uslijed toga ne dolazi kod ovoga pitanja u obzir ženski spol. Ovaj razmak vremena može se u našem stoljeću za austro-ugarsku monarkiju računati na 35 godina. Od konca srednjega vijeka nije se taj razmak vremena u glavnom promijenio, dok se naproti za prijašnje doba mora uzeti, da je trajanje jedne generacije bilo kraće. Kao drugo mjerilo, da se prosudi važnost generacije, jest prosječno doba života utemeljitelja stanovite obitelji. Ovo prosječno doba iznosi za Austro-Ugarsku u XIX. vijeku oko 61 godine, te se je tečajem zadnja tri stoljeća svakako produljilo. Da se uzmogne mjeriti promjena generacije, ima se još uzeti u obzir potrajnost života oca i sina zajedno, koja danas odsjekom iznosi oko 100 godina, a prije je bila očito kraća; te istodobnost više generacija. U ovom potonjem pogledu može se u najpovoljnijim perijodama uzeti, da od svih slučajeva ima ih 30—35% kad djedovi i unuci živu zajedno tako, da po prilici jedna trećina osnivača stanovite obitelji još doživi utemeljenje druge obitelji: uz osobito pako povoljne prilike može se dogoditi, da u istom stoljeću dapače postoji pet generacija. U ovoj istodobnosti raznih generacija počiva mjera njihove društvene jakosti. Potpuna djelotvornost stanovitoga plemena počima od novoga istom nastajućega plemena, pak sve do prestanka onoga prvoga. U ovom smislu traje ova potpuna djelotvornost u Austro-Ugarskoj u našem vijeku 26 godina (razdoblje od poroda sina, koji pleme nastavlja

do smrti oca), dok je u prijašnjim vijekovima bila kraća. Samo tako može se razumjeti, zašto kratke generacije i lagana njihova mijena prikazuju kulturno povoljno stanje. Mladi ocevi, stari sinovi i mnogobrojni djedovi, to je stanje, za kojim treba nastojati. Najveći polet daje gospodarskomu i kulturnomu životu, kad sinovi ne dolaze do samostalnosti istom očevom smrću, kad ocevi ne umiru već onda, kad su sinovi jedva dozreli. U dugoj istodobnosti generacija najbolje je jamstvo, da će puna riznica predaja, doživljaja i znanja neokrnjeno moći prelaziti od jedne generacije na drugu, da će odijeljena kućanstva pojedinih plemena, koja slijede jedno za drugim, ostati međusobno spojena ne samo sponom gospodarskom, nego ćudorednim vezom ljubavi i obiteljske vjernosti.

Iz ovoga kratkoga izvoda vidi se, da je problem, što ga je glasoviti stručnjak u svom predavanju namurio riješiti, ne samo od osobite važnosti za prosudjivanje gospodarskih i socijalnih prilika, nego da za rješidbu ovoga zadatka uz veliku gradju treba i ozbiljnosti i oštine duha. Svega toga ima, kako je poznato u obilju kod predavača, te nije s toga čudo, da se je uz ovo predavanje prislonila vrlo živa i zanimiva, ali i bezplodna rasprava, u kojoj se je imenito pobijala tvrdnja, da kratko trajanje generacije povoljno upliva na gospodarske i socijalne prilike žiteljstva. Ova rasprava najjasnije je pokazala slabu vrijednost kongresa upravo u ovakovim pitanjima; jer se ne može očekivati temeljita rasprava o prijedmetu, koji se slušateljima nije ni mogao pripćiti nego u odlomcima ili kratkim izvadcima.

Poput prijašnjih kongresa nije ni ovaj u Budimpešti zaboravio na socijalno-statistička i socijalno-politička pitanja. *Krejesi* iz Budimpešte razmotrio je upliv svagdanjega trajanja radnje na sanitarne i higijenske pri-

like radnika, dok je *Bállai*, takodjer iz Budimpešte, u svojoj raspravi: „*Critique des données fournies par l'assurance obligatoire des ouvriers. De quelle façon peut on les utiliser le plus convenablement*“ ne samo razložio pogriješke u organizaciji socijalne asekuracije, nego je naročito istaknuo, kako bi trebalo ovu asekuraciju urediti. Prigodom rasprave, koja se razvila ob ovom prijedmetu, naglasilo se je posve umjestno, da bi se osiguranje radnika proti nezgodam imalo protegnuti i na one radnike, koji posluju kod ratarske produkcije; ovim se je pitanjem napose bavio u posebnoj raspravi *Sporzon* iz Budimpešte.

I o instituciji tvorničkih radnika bilo je govora. *Drage* iz Londona, *Schuller* iz Švicarske i *Békesy* iz Budimpešte bavili su se ovim prijedmetom, s kojim se je u savez dovelo i pitanje o trajanju radnje. Da se ovom prilikom nije zaboravilo ni na radničke stanove, rezumijeva se po sebi, te je *Neményi* iz Budimpešte ovo pitanje raspravio imenito pogledom na velike gradove i na koncu svoga predavanja predložio, da se gradnja radničkih stanova ne prepusti naprosto ponudi i tražnji niti djelovanju pojedinih društava, nego da se i država i pojedini gradovi prisile, neka podignu stanove za vlastite namještenike, a privatni poduzetnici neka se prisile, da uz stanovite uvjete to isto učine barem za jedan dio svojih radnika. Prijedlog ovaj predan je na proučavanje stalnomu odboru, koji bi o njem imao izvijestiti u slijedećem kongresu. Još su o tom pitanju raspravljali *Cacheux* i *I. Bertillon*, iz Pariza, *Polak* iz Varšave, *Locke Worthington* iz Londona, te *Newsholme* iz Brightona; napose je ovaj posljednji dokazivao, da se problem o stanovima za velike gradove riješiti daje samo tako, budu li se kuće gradile poput vojarna. Postojeći primjeri takovih kuća odlučno da dokazuju ne-

temeljnost tvrdnje, kao da su pomorne prilike u tim kućama vrlo nepovoljne. Peabodyeve kuće u Londonu, u kojima u 5000 soba stanuje 20.000 ljudi, pokazuju vrlo povoljne pomorne brojeve, jer je pomor u tim kućama za jednu desetinu manji nego li u Londonu u opće.

Još mi je napokon spomenuti u ovom skupu, da je mladi odvjetnik *L. Varlez* iz Genta čitao raspravu „*Socijalni plan Genta*“, u kojoj je razložio socijalnu razdiobu žiteljstva ovoga grada, odnošaje doseljivanja, razdiobu po zvanju i zanimanju, stanbene prilike itd. Ovo je jedno od prvih potpunih deskriptivnih prikazivanja jednoga grada, izvedeno po načelima induktivne metode.

Da je kraj velikoga broja rasprava, kojima je obilovao ovaj kongres, bilo i takovih, koje su osobito zasijecale u zdravstvene prilike žiteljstva, tim je naravnije, jer su upravo ove vrsti rasprave, kao što gore spomenuh, bile poglavitim poticalom, da je demografski kongres došao u tako usku svezu s higijenskim. Tako su *Puschmann* iz Beča i *Lónczy* iz Budimpešte raspravljali o povjesti epidemija, te je ovaj potonji napose naglasio, kako bi se velike bolesti u prošlo doba mogle prosuditi samo tim, kad bi se prikazala povjest o prehranjivanju pojedinih razreda žiteljstva; *Peck* iz Budimpešte o uplivu tjelesnih i duševnih mana na obranbenu sposobnost; *Miljanić* iz Cetinja o statistici umobolnih, gluhonijemih, epileptičnih i slijepih u Crnoj Gori. *Fekete*, *Nagy* i *Csillag*, sva trojica iz Budimpešte, priobćise svoje nazore o alkoholizmu kod seljačkoga žiteljstva uz oznaku mjera, koje bi proti toj nevolji u prvom redu imalo preduzeti ljudsko društvo, a onda istom država. Glasoviti liječnik nervoznih bolesti i profesor te struke na bečkom sveučilištu *Kraft-Ebing* sudjelovao je kod demografskoga odjela kongresa svojom raspravom „*Zunahme der progressiven Paralyse im Hinblick auf die*

sociologischen Factoren“; naproti su drugi, kao što *Uchermann* in *Christianie*, *Böcke*, *Szeness* i *Baumgarten* iz Budimpešte osvrnuli se na statistiku gluhonijemih, a *Vossius* iz Giessena i *Reuss* iz Beča na statistiku očnje bolesti trahoma.

S demografskoga gledišta napose je vrijedno istaći raspravu *Donatha* iz Budimpešte o degeneraciji žiteljstvu u modernim kulturnim državama, osobitim obzirom na Ugarsku. — Ispitujuć uspjehe novačenja u razdoblju od više nego li jednoga decenija u glavnim europskim državama, dolazi on u svojoj raspravi do ovih rezultata: 1. Fakat, koji se ne da tajiti, jest fizični nazadak žiteljstva u modernim kulturnim državama imenito ondje, gdje postoji ili industrijalna, ili ratarska radnja u velike. Najjasniji dokazi za ovu tvrdnju jesu posljedci novačenja u zemljama, gdje postoji opća obranbena dužnost; tako je po njegovom razlaganju postotak nesposobnih za vojnu službu u razdoblju od g. 1868.—1888. poskočio u Austriji od 40·33 na 76·33 %, a u Ugarskoj od 21·56 % na 76·49 %. 2. Uzroci ovomu fizičnomu nazadku jesu novijega vremena; oni leže u modernom kapitalističkom načinu produkcije sa svim svojim posljedicama, kao što su: sve to veće isključivanje ljudske radne snage po mašini; sve to veća ponuda radne snage, padanje nadnice, a uslijed toga sve to veće pomanjkanje sredstava, potrebnih za podmirbu najnužnijih potreba radnika, dakle pretežnijega dijela žiteljstva. Ovim štetnim posljedicama država može i mora, pa ako uztreba i internacionalnim udruživanjem, na put stati svim sredstvima, koja su kadra podignuti materijalnu i duševnu dobrobit radećega žiteljstva. Između tih mjera prva je u redu, da se prikrati vrijeme rada prema vrsti radnje.

Uz ove slobodne znanstvene rasprave bavio se je napokon kongres i pitanjima, koja sižu u područje statističke metode, te koja bi upravo imala biti zadatkom ovakovih međunarodnih udruga. Ovimi pitanji bavili su se malone isključivo Niemci. Tako je prije svega *Scheel* iz Berlina podvrgao kritici gradju o prisilnom osiguranju radnika, te razložio, kako bi se ta gradja najzgodnije preradila; a zatim je priopćio raspravu „*Vor- und Nachtheile des Kartensystems*“, o kojem su zadatku uz njega još raspravljali *Blenck* iz Berlina, *Mayr* iz Strassburga, *Rasp* iz Monakova i *Mischler* iz Gradea, dočim je *Guillaume* iz Berna raspravljao o posljedicama individualnih izkaznica za umrle u Švicarskoj, a *Körösi* o načinu, kako da se opredijeli intenzivnost stanovitoga pojava među živimi iz gradje, koja je sa-brana od mnoštva umrlih.

O statistici gluhonijemih i njezinoj metodi bila je rasprava od *Uchermanna* iz Christianie i *Böke-a* iz Budimpešte; a poznati narodni ekonom *Mar Wirth*, polazeći sa stanovišta, da je prvi uvjet za riješenje socijalnoga pitanja znati, kako je žiteljstvo razdijeljeno u gospodarskom pogledu, raspravio je pitanje: kako bi se za budući popis žiteljstva urediti imala statistika o zvanju i zanimanju osobitim obzirom na samostalne i nesamostalne radnike? Kongres je o tom prihvatio posebnu rezoluciju, te zaključio pozvati statističke urede europskih država, da kod budućega popisa žiteljstva god. 1900 obave popis zvanja i zanimanja prema skrižaljci, kako ju je zaključio kongres.

Spomenem li još čitanje narodnoga zastupnika prof. *Langa* o „*narodnostima u Ugarskoj*“, koje je imalo više političku nego li znanstvenu svrhu, jer se je trudio dokazati, kako se mađzarsko pleme sve to više širi, te kako ono ima dovoljno snage, da ugarsku državu i na-

dalje uzdrži i što više učvrsti — naveo sam sve podatke, što ih je posljednji demografski kongres u Budimpešti riješio.

* * *

Ako sada na temelju ovoga razlaganja izreknem svoj konačni sud o djelovanju posljednjega demografskoga kongresa u Budimpešti, moram prije svega naglasiti, kako velika raznolikost prijedmeta, o kojima se je na tom kongresu raspravljalo, najjasnije potvrđuje ono nesuglasje, koje među stručnjaci postoji u shvaćanju pojma demografije, te kako samo u ovom nesuglasju postoji razlog, zašto su u program kongresa uzeti i takovi prijedmeti, koji strogo uzevši u opseg demografije ne spadaju, premda svaki njih stoji u uskoj svezi sa životom i razvojem ljudskoga društva. Ali da se je s druge strane to doista i učinilo, te da su se u program kongresa uvrstile samo one rasprave, koje se mogu prisloniti budi uz koji od gore istaknutih pojmova demografije: kako na neznatan broj prijedmeta bi se moralo ograničiti poslovanje ovoga demografskoga kongresa, te kako bi u istinu bilo posve suvišno za raspravu tih prijedmeta stvarati posebne međunarodne zajednice.

Pogledom na sam način, kojim se je o pojedinim prijedmetima raspravljalo na kongresu, moram priznati, da je u stvari svejedno, da li se velik dio tih rasprava doista čitao na kongresu ili gdje drugdje, ili se naprosto priopćio javnosti štampom. Do praktičnih rezultata mogu na ovakovim međunarodnim kongresima u istinu voditi samo one rasprave, koje smjeraju za tim, da se u svim kulturnim državama uvede koliko moguće jedinstven postupak u sabiranju i izradjivanju gradje; zato n. pr. mnogo više odgovaraju naravi međunarodnoga kongresa rasprave kao što je *Wirthova* o razvoju

statistike zvanja i zanimanja, *Scheelova*, *Blenckova* o probiteima sustava popisnica itd., nego li mnoge druge vrlo zanimive, umne i duhovite radnje. Sve ovo samo me još više podkrepljuje u gore istaknutoj tvrdnji, da je već zbog praktičnoga razvitka demografije obzirom na njezin pojam i na mjesto, koje bi joj imalo pripasti u okviru znanstvenih disciplina, najzgodnije gore istaknuto stanovište Mayrovo, te da bi, kako već gore spomenuh, one zadatke, koji po naravi stvari mogu u opće pripadati međunarodnom demografskom kongresu, mnogo naravnije, a svakako i bolje i uspješnije riješila ona međunarodna zajednica, koja se bavi statistikom u opće. Ja time međutim ne poričem ni znatnih koristi, što ih je imao ovaj kongres, između kojih, da ne spominjem druge, jest svakako najvažnija međusobni osobni saobraštaj pojedinih stručnjaka cijelog obrazovanoga svijeta.

Držim, da sam ovom raspravicom zadovoljio svomu zadatku, izvijestiv o znanstvenoj strani posljednjega demografskoga kongresa; neka mi bude samo slobodno, prije nego zaključim, izreći želju, da pogled na djelovanje ovoga kongresa, od kojega se je jedan prizor odigrao i u našem glavnom gradu Zagrebu, ne ostane bez povoljnoga upliva i na razvoj naše knjige. Demografska istraživanja kod nas nijesu doduše još onako razvijena, kao što kod drugih kulturnih naroda; ali nastojanjem hrvatskoga statističkoga ureda imade i u nas toliko sabrane gradje za demografske radnje, da nas ništa ne priječi, da se i na tom polju latimo ozbiljna posla. Taj posao je mnogo važniji, nego li se misli. Kao što svagdje, tako i kod nas ljudsko se društvo danas mnogo brže razvija i mijenja, nego li negda. Promjene u političkom i gospodarskom životu, razvoj obuke i obrazovanost u opće, te velike preinake u području pozitivnoga prava, sve

su to razlozi, s kojih ljudsko društvo i u Hrvatskoj nije više ono, koje je bilo prije dvadeset i više godina, da i ne spominjem indiferentizam i mlitavost u vjerskim osjećajima, nove nazore o moralu i uzgoju djece, radničko i s njim u savezu stojeće socijalno pitanje, te mnogo drugih pojava današnjega tako zvanoga modernoga i tobože liberalnoga vijeka. To društvo proučiti i istražiti u njegovoj jezgri i u njegovom bivstvu isto je tako važan zadatak, kao što je i proučavanje povjesti i jezika, te pojava naravi. Dosta je, da u tom pogledu samo bacimo pogled na rasprave posljednjega demografskoga kongresa, pak da se uvjerimo, kako u proučavanju društvenih prilika nalazimo takovih pitanja, koja se tiču naše vlastite kože i najvitalnijih interesa naroda. Hoćemo li da u tim promjenama uklonimo ono, što je kadro to društvo podkopati, što je zaprekom njegovomu daljnjemu razvitku: treba da ga prije svega tačno proučimo, da putem znanstvenoga istraživanja ispitamo sve pojave i uzroke njihove, te da tako pronadjemo ono, što u tom društvu liječiti treba, da nam ono bude ne samo podlogom za kulturni, gospodarstveni i politički razvoj, nego i uporištem, s kojega će se širiti hrvatski osjećaji i traci iskrene i nesebične ljubavi za hrvatsku domovinu.

NEKROLOZI.

I.

Uspomeni Radoslava Lopašića.

Čitao u sjednici filologijsko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 1. ožujka 1894.

PRAVI ČLAN TADIJA SMIČIKLAS.

Kada se u ovom učenom zboru čita o našim milim pokojnicima, obično se sastavlja tek slika o cjelokupnom njihovom književnom radu. U nježno doba djetinstva i mladosti kao da se nema niti zagledati, kada se ogledaju plodovi mukotrpnoga znanstvenoga rada muževne dobe. Dozvolite mi, učena gospodo, ovaj put malu iznimku. Oslikat ću nješto iz djetinstva i prve mladosti Radine. Tomu mi daju povod njegove bilješke, u kojima imade i zanimivih crtica za one godine oko znamenite g. 1848.

Radoslav se rodio u Karlovcu 20. maja 1835. od oca Mirka Lopašića, tada načelnika i namjestnoga sudca grada Karlovca i od matere Magdalene rođjene Dobri-
lović. Oca izgubi već g. 1838., tako da mu je ostala kao sjena tek uspomena o njegovom sprovodu, pri kojem je bila i gradska muzika. Dobra mu majka obasuta djecom dade ga dojilji izvan kuće, gdje je valjda od vlažna stana zadobio škrofule, koje su mu se na nogama javile u ranama tako, da se niti kao dijete niti kao mladić nikada pravom zdravlju nije mogao obveseliti. Za malo izgubi i majku (1843.) i ostane kao siroče bez oca i majke pod skrbništvom starijega brata Liberata od prve žene oca švoga.

Probavljajući djetinstvo i prvu mladost u Karlovcu prikazaše se pred njegovom mladom dušom mnoge po-

jave života, koje su ga dragom uspomenom pratile kroz cijeli život. Karlovac sam bio je u ono doba od hrvatskih gradova trgovački najznamenitiji. Na stalne dane pune su ulice svijeta, a Kupa sva pokrita ladjama i tumbasima, skladišta duga pružila se od Šrange do Dubovca, a na lujzinskoj i senjskoj cesti kod mnogih kuća dižu se tornjevi od dužica; kola po Karlovcu znalo se nabrati kadgod na tisuće, oko kojih se vije poslušujući narod iz gornje krajine i Kranjske. Koliki li su ljudi od sirotinje postajali bogatuni. Bolnim srcem znao se kasnije sjećati, što je sada postalo od njegovoga rodnoga grada.

Kao dijete od dobre kuće mogao je rano opaziti i narodni pokret. Rodjaci odvodili maloga djaka u čitaonicu, gdje se ne može da nagleda mnogih novina. Osobito se čudio novinama i knjigama ćirilicom pisanim, kojih je mnogo bilo. Poznavao je u glavu sve odličnije ljude, koji su narodno kolo vodili. Naravno je, da je pjevao i ilirske budnice: „Nek se hrusti šaka mala“, „Nosim zdravu mišicu“, „Prosto zrakom ptica leti“, „Djevo mila djevo krasna“, koje sam spominje, da je najvolio pjevati.

Godina 1848. zateče ga u drugom gimnazijalnom razredu. „Mnogi događaji onoga vremena ostali su mi u pameti“, veli sam. Vidje dolazak vojske krajiške, polazeće kroz Karlovac u Italiju, kamo mu je i brat otišao i na bojnem polju poginuo. Vidje deputacije narodne odlazeće i u Beč i u Zagreb. Svaki čas vijaju se zastave po gradu Karlovcu, kada su se javljali događaji, koji su narod usrećivali. Slušao je proglase Jelačića bana, koje su čitali na javnim mjestima odlični ljudi. Slušao mnoge zanosne govore od odličnih govornika, kojima je tada procvao Karlovac. Dakako da je letio sa svim narodom na vježbe garde narodne, koja je bila ponos grada Karlovca. A kako si ne bi bio zapamtio i dolazak bana Jelačića u Karlovac. „Karlovac je bio“ — veli on — „pun ljud-

stva, koje je nestrpljivo banov dolazak čekalo, a sav je bio nakićen cvijećem i urešen zastavama. Osobito mi je ostao u pameti dolazak banov senjskom cestom oko četvrte ili pete ure po podne. Danak je bio vruć, a po cestama mnogo prašine. Kad su mužari navijestili dolazak banov, zagrmiše na šancevima topovi, zvonovi zvoniše, a narod hrli na senjsku cestu. Tu sam se i ja smjestio, a imao sam i što vidjeti. Od Švarče podigli se oblaci od prašine, a kroz prašinu sijeva vatra od pušaka i kubura, čulo se iz daleka klikovanje naroda i pratilaca banovih u gromkom „Živio“, koji je još nadglasivala karlovačka svjetina. Više stotina graničara pratilo je bana što na konjima, što na kolima. Mnogi pratioci na kolima nosili su u ruci hrvatski barjak, a konjanici palili neprestano iz kubure. Malo kada bila je na okupu takova kaverija. Uz staroga penzioniranoga oficira sa pikačem na hero, uskim hlačama sa gajtanima i dugim frakom, jašio je pravoslavni pop ili kaludjer gomirski u dugoj mantiji, uz šerežana u crvenoj kabanici zeleni financijski iberajter i tako dalje sva smjesa naroda od Ogulina do Karlovca. Ban, dočekan urnebesnim „Živio“ u Karlovcu, unidje na trg svete Trojice, gdje su ga djevojčice cvijećem posule. Bio sam svjedok, gdje je ban jednu malu djevojčicu, koja mu se približila u zrak podigao i poljubio“.

Vidio je Rade i pripreme na rat i zanosio se, kako se već djače gimnazijalče zanositi može. Svomu zanosu nadje ipak dosta zapreka od svojih profesora u gimnaziji. Karlovačka gimnazija bila je u rukama Franjevacu reda sv. Križa, koji su ju uredili po austrijskom sustavu. Na njoj nije bilo traga hrvatskom jeziku. Sve se podučavalo latinski, a što nije bilo latinski, to se uzimalo njemački. Častni oci većinom ponjemčeni Slovenci bili su upravo protivnici hrvatske ili tadanje ilirske narodne misli. Na sreću našu bili su ti ljudi bez znanja i ugleda. Rade

kaže, da se bilježilo, tko bi u školi ma samo jednu hrvatsku riječ rekao. Čedulja bi se bacila u škatulu, koju je razredni učitelj otvarao i dao šibati te male grešnike, izmed kojih da je i Rade izvukao dosta puta šiba ili zatvora. God. 1848. još je nekako svršio svoju školu. ali slijedeću je cijelu morao proplandovati na rodnom imanju u Hrčiću.

Povrativši se opet na nauke započne mu prvo čitanje neškolskih knjiga. Prva knjiga, koja ga je sasvim osvojila, bila je Kačić. „Čitao sam ga — veli on — a ujedno i pojedine pjesme pjevao više od godinu dana, a i poslije po nekoliko sati na dan i to uvijek na glas, da su me i drugi čuli. Od milinja radi ugodnoga štiva nisam se mogao rastati od knjige, u kojoj su povjesti slovin-skih kraljeva i banova. Mnoge pjesme kao što n. pr. o padu Budima, o Zrinoviću banu, o hrvatskoj gospodi naučio sam na pamet. Još mnogo godina kašnje znao sam po koju pjesmu Kačićevu pred drugovima recitirati. Kašnje sam čitao mnoge knjige, a sa najvećom ljubopitljivošću Valvasorov „Ehre des Herzogthums Krain“. Od srpskih knjiga čitao je najprije Obradovićeva: „Priljučenija“. Tako su mu se dopala, da je bio odlučio posjetiti sva ona mjesta, u kojima je bivao Obradović i gdje mu se je štogod dogodilo“. Mučio se i sa starim slaveno-srpskim knjigama, al' ih nije mogao razumjeti. Vrijedno je spomenuti, kad sam pripovijeda, da je u njegovoj familiji bila cijela škrinja starih staroslavenskih knjiga, a on ih trgao i u dućan za poslastice prodavao, dok ga nije opomenuo njegov stariji prijatelj Ilija Gutša, da su to važne i znamenite knjige. Od onda je počeo na nje paziti. Dobije u ruke i Kukuljevićev arkiv, pa sam veli, da ga je čitanje historijskih stvari bilo tako osvojilo, da je već onim čitanjem odlučan kasniji pravac njegovu životu.

Rade predje s gimnazije karlovačke na zagrebačku 1852. godine. Sa karlovačke gimnazije nije ponesao dobrih uspomena, jer da je puno vremena izgubio, a malo naučio. Nije mu niti u Zagrebu procvalo. Slabo pripravljen, a k tomu godinu za godinom boležljiv više je kunjao cijelim svojim životom, nego li napredovao. Činilo se, da će ga bolest već u mladim danima slomiti. Godine 1856. upisa se i na pravoslavnu akademiju, ali dalje od upisa nije dospio. Ode na posjed svoj očinski u Hrčiću, da na svježem zraku i pri gospodarstvu i oстане. Rade je gospodario kroz više godina, ali se je bavio i tamošnjim obćinskim poslovima, a nije zanemario ni knjige hrvatske.

U ovo doba njegova života padaju oni prvi putevi njegovi, o kojima je tako rado pripovijedao medju prijateljima, kako je počeo pretraživati uspomene svoga rodnoga grada Karlovca i susjednih gradova. Jedni su ga dobro primali, drugi ga odbijali. Rade ipak već toliko skupio gradiva, da je god. 1858. mogao pisati Ivanu Kukuljeviću, da će skoro dati u štampu svoju povjest grada Karlovca. Naravna je stvar, da je ova radnja mogla i morala biti više želja za naučnim radom, nego li kakov ozbiljni rad. Ozbiljno i sveto jest samo njegovo mukotrpno i neumorno naprezanje, da skupi što više starih pisama i po župnim i po vlasteoskim dvorovima.

Rade je uživao već dobar glas kao sabirač historijskih spomenika medju prijateljima, kada je god. 1860. povraćen i Hrvatskoj njezin starodavni ustav. Zato je tadanji veliki župan županije zagrebačke Ivan Kukuljević mnogima ugodio, kada ga je dao izabrati u skupštini od 14. februara 1861. pristavom kotara severinskoga, gdje je bio sudac njegov od mladosti prijatelj dr. Josip Vranicani.

Sada počimlje Radin javni činovnički rad, za koji se on tek privatnim izučanjem pravoslovnih nauka prilično bio pripradio. U jednoj oblastnoj svjedočbi nalazimo, „da je poslove toli politične uprave, koli sudbene na koliko su oni pod nadležnost kotarskoga suda spadali, sa znanjem pozitivnih zakona i vještinom poslujućega sudbenoga činovnika obavljao“.

Za četiri godine umre njegov prijatelj dr. Josip Vranicani, a na njegovo mjesto bude Rade imenovan kotarskim sudcem. (10. maja 1866.)

Preblage naravi, premehka srca, pun žarkoga patriotizma, oživljao je dobrim djelima cijeli svoj i susjedne kotare. Sretan medju prijateljima i odan starim hrvatskim veselim običajima kretao se po običaju one veselo-burne obnovljene ustavne dobe gotovo u samim triumfima po cijelom svom kotaru. Pomagao je sirotinju na sve moguće načine. Najviše brige posveti pučkim školama. Ne ima gotovo primjera, da bi jedan politički činovnik u tako kratko vrijeme za pučku školu toliko učinio, što učini naš Rade. Ista tadanja vlada njemu tako malo odana, kao što i on njoj, priznade njegove velike zasluge. (1868.) Koliko sirota iz onih krajeva, koji moraju u svijet polaziti iz svoje očinske, ali većinom nerodne zemlje, danas blagoslivljaju onoga, koji je svojom brigom dizao školu, da oni kao pismeni ljudi u dalekom svijetu i preko Oceana laglje nadju korien kruha za sebe i za svoju djecu.

Nije on uza sve službene brige i društvene obveze zapustio svoje najmilije brige, da skuplja stare spomenike naroda. Sada se tek otvoriše sudcu svi dvorovi, koji su prije sa devet brava za njega zatvoreni bili. Koliko je dragocjenih spomenika odnesao iz kakva zakutka, gdje bi sigurno propali bili, koliko je snesao, da stvori jednu veliku zbirku, o tom ćemo poslije govoriti. Samo to već

sada možemo kazati, da je gotovo sve sabrao, što su posjedovali njegov kotar i bližnji kotari, u koje je dosegao. Kakovu bismo mi imali danas zbirku spomenika, da je u ovo sto godina deset takovih sudaca imao hrvatski narod?

Rade je kušao i samostalno obradljivati već tada svoje srećom i trudom stečeno gradivo. Već god. 1861. napisao u „Karlovačkom Viestniku“: „*O karlovačkih generalih*“ i „*O postanku krajine*“. Poslije priopći u „Glasonoši“ (1863.): „*O Tomi Erdödu banu*“, „*O porazu udbinjskom*“ (1492.), „*Smrt Herberta Auersperga kod Radonje*“ i „*Tomo Miklošić pisac hrvatski*“. Slijedeće godine u istom listu: „*Bitka kod Siska 1593.*“ i „*General Juraj Lenković u Klisu 1696.*“. Zatim u „Leptiru“ 1865.: „*Zrinski i Frankopan na stratištu*“.

Sve je ovo obradio tek po tiskanim knjigama obazirući se ipak ponješto i na svoje zbirke. Prvu svoju radnju sasvim samostalnu objelodani u „Književniku god. III. (1866. 477—495) pod naslovom „*Cetin*“. Ovdje se već sastajemo sa historikom, koji se i sa literaturom dobro upoznao, a sastajemo i sa spomenicima, kojima Rade rado dopisuje: „*u svojoj zbirci*“ a kašnje uvijek: „*u našoj zbirci*“. Sree mu je diktovalo ovu raspravu. Upravo se onda radilo o tom, da se taj grad poruši, a njemu je to žao, jer „su u njem — kako veli — naši junački predji prije tri sto i četrdeset godišta svojevoljno i slobodno izabrali Habsburžana Ferdinanda hrvatskim kraljem“.

Karakteristično je već u ovoj raspravi, kako nabraja sve gradove područne Cetin gradu, o kojima poslije tiho pomno radi i istražuje. Bavi se i sa rodnom Frankopana i drugim odličnim rodovima hrvatskim onih krajeva, koje je na srcu nosio sve do svoje smrti i nastojao, da im povjest razjasni. Ova prva na izvorima samostalno radjena rasprava naviješta nam program budućega rada Radina.

Taj program nije propao, jer je Rade napokon g. 1871. dospio u Zagreb, gdje bio imenovan podbilježnikom županije zagrebačke (15. oktobra). Ovdje u krugu našega književnoga svijeta i kraj procvata akademije znanosti raslo je njegovo pouzdanje u vlastitu snagu, procvao je Rade i podigao se do visine pouzdana izdavača spomenika i savjestna radnika u historijskoj nauci. Što je pomalo u službi napredovao i tek poslije mnogo patnje ipak napokon gotovo pred smrt postao i tajnikom zemaljske vlade, to je bila sreća za knjigu hrvatsku. Rade je samo ne napredujući u službi i časti mogao ostati stalno u Zagrebu. Svaki slobodni časak posveti tomu, da pribere i uredjuje stare spomenike svoje zbirke i da ih dopuni iz zagrebačkih arkiva.

Nije niti u Zagrebu naglo poletio na književno polje. Trebalo je cijele tri godine dok je napisao u „*Viencu*“ (1874. br. 6.) prigodan člančić „*Severin*“ bez veće vrijednosti. Sve izgleda, kao da se nije pravo usudjivao izlaziti na vidik sa svojim samostalnim radom. Tekar slijedeće godine, dakle poslije četiri godine, svoga boravka u Zagrebu napisao za „*Vienac*“ (1875. br. 23. 29. 30.) „*Grad Karlovac*“. To je radnja promišljena i dotjerana, osnovana na izvorima, od kojih su mnogi „u našoj zbirci“ kako veli pisac. Spomenusmo, da je već prije petnaest godina oglašivao Kukuljeviću, da će dati u štampu povjest Karlovca. Sada to tek čini u tri članka, gdje je dodana i povjest Dubovca. Osnova je sasvim ista, koja je u potonjem njegovu većem djelu o gradu Karlovcu. Kao da je napokon probio jaki led plahosti i nepouzdanja u svoju snagu, sada se otvori neprekidni i stalni red njegovih djela u „*Viencu*“, „*Matici*“ i akademiji.

U „*Viencu*“ priopći još iste godine (1875. br. 20. i 21.) pomno obradjenу monografiju o „*Bosiljevu*“, u kojoj ma upravo nakrcano novih podataka. Imade osobito za-

nimive ertice za žalostne unutarnje prilike u šestnajstom vijeku, koje će veoma dobro služiti povjestniku hrvatskom. Imade i lijep prinos za obitelj frankopansku, koju prati u svim svojim monografijama.

Obradi zatim veoma pomno „*Dubovac*“ („*Vienac*“ 1876. br. 52. 53.) Iste godine napisao kao historijsku sliku: „*Nikola Jurišić u Kiseku*“ („*Vienac*“ 1876. br. 23. i 24.) popularizirano, a i „*Hrvatska garda u Draždjanih*“ („*Vienac*“ 1876. br. 50.)

A sada idu redom monografije o gradovima: „*Ogulin*“ („*Vienac*“ 1877. br. 23.—25.), „*Barilović*“ („*Vienac*“ 1877. br. 30.), „*Lipa*“ („*Vienac*“ 1878. br. 12.), „*Kamensko*“ („*Vienac*“ 1878. br. 42. 43.), „*Bihać*“ („*Vienac*“ 1879. br. 18.—24.), „*Žumberak*“ („*Vienac*“ 1880. br. 39.—48.), „*Jastrebarsko*“ („*Vienac*“ 1881. „*Križanić Turanj*“ („*Vienac*“ 1882. br. 37.), „*Novigrad na Dobri*“ („*Vienac*“ 1882. br. 43.), „*Uspomena na put u slunjskoj krajini*“ („*Vienac*“ 1883. br. 20.—28.)

Evo vam cijeloga zemljišta, na kojem se je kroz nekoliko godina verao neumorni sudac severinski tražeći svuda stara pisma i proučavajući zemlju i gradove, stare rodove i njihove uspomene. Što rekosmo o Bosiljevu, to vrijedi za sve ove monografije. Sve imaju za unutarnje prilike šestnajstoga vijeka predragocjena gradiva, a osnivaju se poglavito na Radinim zbirkama.

Rade se odvaži i na veće djelo — malo vremena iza onih prvih monografijica u „*Vienac*“. Slušajući predloge i osnove u odboru „*Matice*“, gdje je bio odbornik i gospodarski podpredsjednik, najavi, da bi on napisao povjest grada Karlovca u slavu tristogodišnjice osnutka ovoga rodoljubivoga grada. Odbor prihvati, a Rade se primi posla. „Na ovakov rad — veli on — bio sam već prije toga pripravljen kupeći više godina topografske podatke za predjele oko Kupe i Une“. Ipak je osjećao, da

mu gradiva još više treba, zato obredi najprije sve zagrebačke arhive, a zatim se uputi i u Gradac i u Beč, da potraži gradiva za svoju radnju. Proučivši i ove arhive veli: „Ova je knjiga osobito glede starije dobe izrađena poglavito po vrelih iz pomenutih arkiva i zbiraka, dočim je za noviju dobu upotrebljena ponajviše pišćeva zbirka rukopisa, zatim arkiv gradski u Karlovcu“.

Karlovac je kao jedan od najmladjih gradova za političku istoriju u toliko važan, što je postao glava hrvatskoj vojničkoj krajini, a u vrijeme franceskoga vladanja glava Hrvatske u Napoleonovoj Iliriji. Ovo je obadvoje shvatio Rade, pa je za vrijeme obrane turske pripovijedio sve, što se kretalo iz Karlovca, a pri tom priopćio je i nove gradje. On veli: „da će biti mnogim ugodio, što je stranom u opazkah pod tekstom pojedinih članaka, stranom u dodatku priopćio nekoliko gradje za našu vojnu, kulturnu i crkvenu poviest, što ju je pokupio dosta velikim trudom bivši javnim zvaničnikom u prekoupjskih stranah“. Ovako postaje Radina knjiga novi izvor za hrvatsko tursko doba. A za francesku dobu jest slika franceskoga vladanja u Hrvatskoj do danas najdetaljnija i najbolja.

Kako je ova knjiga primljena, neka nam svjedoči prevrijedni biskup Dobrila, koji pisa prijatelju ovako, kada je knjigu pročitao (Obzor 1880. br. 96. Izvadak iz pisma doduše anoniman: ali ja znam od Rade, da je to pismo Dobrilino): „Dočitav poviest i mjestopis grada Karlovca i okolice od R. L. položih knjigu u onu stranu moje male knjižnice, koja je odredjena, da čuva stvari namienjane ponovljenom čitanju ili barem pogledn. kad se koji događaj počima otimati osjećanju. Odlazem tu knjigu s nekim neoznačenim čuvstvom, kakovo osjećamo, kad smo se okriepili dobrom kapljicom, pa ju spremimo u pričuvu uz onu praktičnu: Servata valebunt. Ja nisam

strukovnjak u povjestnici, još manje kritičar od zanata, pa si ni iz daleka ne prisvajam ni znanja ni zvanja za kritiku, nego izrazujem samo osjećaj, kako me se je do-
jela knjiga o Karlovcu. G. Lopašić je ovom knjigom iz-
punio prazninu o posebnoj dogodovštini naroda, digao
svjetiljku od svjetila. Pisac je pčelinjom marljivosti valjda
od svoje mladosti sabirao materijal i slagao u jedinstvo
povjestničke nadovezlosti i sklada. Za takov rad hoće
se mara i ustrajnosti a bora mi i domoljublja, kakovim
se među mnogimi iztiče Radoslav, a to valja tim više
priznati, što se u svem vidi osobita skromnost i čednost.
Ja sam dio mladosti u Karlovcu proživio i poznao ne-
koje od onih lica, koje L. osobito u periodu francuzke
okupacije spominje, pa uvidjam, da o njima iskreno, ob-
zirno i nepristrano piše. Iz načina, kako o Mirku Lopa-
šiću, mnogoljetnom gradskom sudcu piše, nebi, tko toga
ne zna, poznati mogao, da o svom otcu piše“. Grad Kar-
lovac odlikova svoga rođenoga sina za ovo djelo začastnim
građanstvom, čemu se Rade sinovski radovao.

„Matica hrvatska“ naumi književnom radnjom g. 1859.
proslaviti dvije sto godišnjicu oslobodjenja Like i Slavo-
nije. Rade se ponudi, da će napisati takovo djelo. Brzo
svrši posao i napisa: „*Dva hrvatska junaka — Marko
Mesić i Luka Ibrišinović*“. Luka nije Slavonije oslobodio,
a Marko nije sam Like predobio. Opet Rade uzme ova
dva čovjeka kao glavne predstavnike samoga naroda pri
ovom oslobodjenju. Ne ima dvojbe, da su ova dva čov-
jeka glavni predstavnici iz srca onoga naroda u Lici
i Slavoniji, koji je na njihov glas svom dušom skakao
na oružje. U biografiji ovih dviju junaka može se čitati
i srce i duša onoga naroda, koga su oni bili jaki kao
narodni junaci poslije dvije stotine godina robstva podići
sa sigurnom nadom, da će se sada spasiti. Tko roba
spašava, taj uvijek riskira, da će ga i pri manjem ne-

uspjehu sam rob zaklati. Da krstaški bojevi nisu uspjeli, najviše krive kršćane Palestine, koji su nepouzdanjem i smutnjom dočekivali svoje osloboditelje iz Europe, tako da se kroz dvije stotine godina nije izmed samih tamošnjih kršćana digao niti jedan junak, da ih povede u boj s osjećanjem, da brane i sveti grob i sveta ognjišta svojih otaca. Lopašić je upravo intuitivno pogodio znamenovanje ovih dviju junaka, kojih djela pokazuju, da narod hrvatski i pod turskim jarmom još nije bio izgubio svoje srce i dušu narodnu.

I u ovom djelu obradio je, kako veli, svoje bilješke, koje je od mnogo godina kupio po raznim arkivima u Zagrebu, Budimu, Gradcu, Beču i Ljubljani. „Tek neznanat dio gradje za ovaj spis nadjoh u štampanih knjigah“ — veli opet. Imao sam i ja istu dobu potanko proučavati, pak sam se uvjerio, da je rekao cijelu istinu, premda ne citira svojih izvora. To je dakako činio zato, „da mu se djelo ne poveća i čitanje ne otegoti“.

Opet se vraćamo na zemljište, na kojem se Rade slobodnije kreće, nego li ijedan od nas historika njegovih drugova. Gradovima na Uni rijeci namijeni djelo: *„Bihać i bihaćka krajina“ Zagreb 1890. sa zemljopisnom kartom*. Ovdje je povjest Bihaća, Biele stiene, Brekovice, Buševića, Bužima, Cazina, Hresna, Izačića, Jezerskoga, Kladuše, Krupe, Menića, Mutnika, Obrovca, Ostrožca, Otoka, Peći, Podzvizda i Vranograča, Ripča, Sokolca, Sturlića, Todorova, Tržca, sa dodatkom listina. Malo ima krajeva ne samo u Hrvatskoj, nego i u svijetu, gdje bi se na tako malom prostoru prikazivalo toliko gradova. Većina ih je dogradjena u drugoj polu 15. vijeka, a svi su pali u šestnajstom vijeku. Ako je njihova gradnja bijala jadni puk hrvatski onih krajeva, ali oko njih napao je zemlju cio narod hrvatski kroz cijeli šestnajsti

vijek, dok nije linija obranbena pala na Uni. Tako je u ovoj knjizi veliki dio krvave povjesti hrvatske.

Lopašić je osim mnogih zbiraka upotrebio pri ovom djelu jedan do sada nauci nepoznati arhiv, grofova Blagajskih u Boštajnu u Krajnskoj. Mnogo vijesti iznenađuje i strukovnog povjestnika. „Pročitao sam dva puta čitavu knjigu — veli prof. Klaić u „Vienču“ 1891. br. 5. — upamtio silu detalja, razsvietlio duševnim svjetlom prošlost onih krajeva, tako da sam duševnim okom jasno gledao staru Bihaćku krajinu s bielimi gradovi, hrvatskim plemenima i knezovi: njihov život, njihove borbe, njihovu tužnu propast i eksodus u posavske i podravske krajeve, sve sam to gledao i s Lopašićevimi junaci osjećao i plakao... Lopašićeva knjiga nije roman, ni pripovijest, a ni zbirka pjesama, već historijsko djelo bez ikakve tendencije, nego jedino da nam istumači prošlost Bihaćke krajine. Ona je prava mozaik-radnja sastavljena od stotine i stotine viesti i podataka. Ovakova djela čitaju se jedan put, možda i dva puta, kako sam i ja učinio, a onda se ne bacaju u zapećak nego se pomno sahrane u knjižnicu, da se u njih gleda, kada što uztreba. Ona su kao i rječnici pa kao što u rječniku treba da svaki čas zaviriš, tako ti je u te vrsti knjige mnogo puta, tražiti ako se u obće zanimaš za ono, o čem pišu. A opet toliko ima čisto nova arhivalnoga gradiva, da ovoga djela niti ne može niti ne smije kritizovati čovjek, koji samo poznaje tiskane izvore“.

Dok je Rade u Matici priopćivao samostalne svoje radnje namijeni akademiji svoje bogate zbirke, da ih malo po malo za štampu pripravi i u „Monumentima“ i „Starinama“ objelodani. Akademija učini ga god. 1883. svojim članom dopisnikom. Već je onda bila akademija prihvatila, da štampa njegov veliki zbornik za povjest krajine.

Rade je osim arkivalija nabranih u Pokupju i u Zagrebu do tri puta polazio u Gradac, Ljubljanu i u Beč. Tražio je prvi put (1879.) u ratnom ministarstvu podataka za svoj Karlovac. Drugi put polazio je u Beč kao poslanik hrvatske vlade radi pitanja žumberačkoga (1881.). Treći put poduprla ga dapače vlada, da dovrši svoje već započete i pripravljene zbirke (1885.). Četvrti put imao je učiniti križni put u Budimpeštu radi arkivalija hrvatskih (1887.), komu se je jadan toliko ali badava otimao. Nije bez velikoga ploda i njegovo putovanje od Karlovca pa kroz sve zapadne krajeve Hrvatske sve do Jadranskoga mora, da po nalogu vlade obadje sve gradove i izvijesti o arkivalijama, kako ćemo još imati priliku govoriti. Svaki put sabire on građivo ne samo za onaj predmet, koji mu je bio onaj čas na rukama, već je pazio na sve, što bi se doticalo povjesti hrvatske. Pa koliko je toga nakupio? Čovjek se mora diviti, koliko je svojom rukom dospio prepisati.

Prvo veće djelo najznatniji plod njegovih putovanja bilo je: *Acta historiam confinii militaris croatici illustrantia*. Tom. I. (1884.) 1479.—1610., II. (1885.) 1610.—1693.) III. (1889.) 1531.—1790. Na prvi mah vidite, da je treći svezak kao dopunjak obadvim prvim postao iza trećega bečkoga putovanja, jer eno počimlju spomenici iznova od godine 1531. Oduzmi mali broj isprava, koji je već prije ovoga zbornika štampan, koje je opet Rade po izvornicima ispravio, sve je drugo prvi put izašlo na svijet. Sve je novo i učenomu svijetu bilo.

Ono je danas najznamenitija zbirka za povjest hrvatske krajine. Nitko ne može pisati povjesti obrane Hrvatske i susjednih zemalja, a da se ne služi ovom zbirkom. Ovo bi bilo za znanost sve, time bi se rekla velika pohvala sabiraču ove zbirke. Ali za biografiju nije to sve. Ovi mnogi njemačkim jezikom pisani spisi kazuju nam, zašto

premalo rekosmo. Nijemac hoće na silu, da savija svoje gnijezdo u srcu hrvatskoga naroda. Sree naše zemlje hoće da izreže za svoju domenu. To je tužno za hrvatsko srce. Tražiti o tom spomenike, prekapati arhive, trošiti svoje malene činovničke dohodke, prepisivati iz svakojakih zamrljanih papira i u kasno doba noći poslije dnevnih muka u uredu, i nikada se ne umoriti pored svih boli, koje ti kao Hrvat u mnogo puta oni njemački papiri pisani na hrvatskoj zemlji proti Hrvatskoj upravo u sree udaraju, tu može malaksati i jači duh i žarko patriotsko srce. Uzmite samo ovu izreku iz predgovora ovim spomenicima: „Žalostnu sliku, kako je Hrvat i u ono doba u vlastitoj svojoj domovini muke i nevolje podnašao od tuđjih nametnika, predočuje nam pravda i tegoba starinskoga hrvatskoga plemića Antuna Mikulanića, kojemu u borbi proti njemačkim mogućnikom nije mogao pomoći niti tadanji ban Tomo Erdedi ni hrvatski sabor, koji se je bio zauzeo za svoga zemljaka kod samoga kralja“.

Vi znate, da si historici a i ljudi drugih struka biraju one predmete za nauku, koji su im osobito dragi. Mnogi umnici preveć se zalete u obradljivanje jednoga omiljeloga predmeta i zanemare mnogo puta najglavnije, možda i ukupni predmet. Rade sabire tugu, ali sabire i radosti, jer pored ove sile tuđe traži svuda i nalazi i snagu svoga naroda. Gledajte radnje njegove na osnovu ovih spomenika! U svima provlači se kao zlatna nit, da traži i nalazi i hrvatsko junaštvo u obrani domovine na krajinu. Rade priopći i u *Starinama* lijepih podataka najviše za historiju 16. i 17. vijeka. U knjizi XV. (str. 114. do 155.) ima „*Nekoliko priloga za poviest Petra Zrinskoga i Franje Frankopana*“, kojima znatno razsvjetljuju unutarne prilike naše domovine za vrijeme ovih tužnih zgoda. U knjizi XVII. (str. 151.—232.) i XIX. (str. 1. do 81.) ima: „*Prilozi za poviest Hrvatsku XVI. i XVII.*

rieka iz štajerskoga zemaljskoga arkiva u Gradcu“, koji idu od god. 1529.—1599. dakle samo za 16. vijek, dočim je nastavak za 17. vijek tek spremao. Ove bilješke su gotovo kao anali neprilika na krajini tako zvanoj slavonskoj i upravo su nužni historiku hrvatskomu, da ih drži pri ruci, kada piše o događajima onoga vijeka. U knjizi XXIV. (str. 41.—112.) „*Novi prilozi za poviest urote Petra Zrinskoga i kneza Franje Krste Frankopana*“ opet donose spomenike „po kojih bi lako mogli prosusuditi — kako veli — koliki zamašaj uzeo je sam pokret u Hrvatskoj, koliko se isti dojmio naših predja. u koliko su Hrvati u pokretu sudjelovali. Napokon u knjizi XXVI. (str. 134.—138.) donosi: „*Hrvatski izvještaj o velikom dubrovačkom potresu*“, koji je, čini se, tek prevod. U istom svesku podade nam: „*Spomenici Tržačkih Frankopana*“ (str. 201.—330.). Spise ove (1591.—1672.) — veli on — nadjoh po nješto na dvorovih manje vlastele u okolici karlovačkoj, dok sam u Severinu javnim zvaničnikom bio, a veći dio prepisah u raznih arhivih. Listine ove biti će hrvatskom rodoljubu tim milije, što su kao što većina Frankopanskih spisa pisane hrvatskim jezikom, kojim su se Frankopani osobito među sobom u obitelji i u dopisivanju i obćenju sa svojim vazali i podanici malo ne izključivo služili“. Rade doprinese u ovoj zbirci i popis Frankopanskih spisa u Porpetu u Italiji, za koje ima da bude briga naše akademije, da se u prepisu domovini što prije povrate. Zatim podade i rodoslov Frankopana do sada sigurno najbolji o toj granatoj obitelji hrvatskoj. Napokon o XXVI. knjizi imademmo posljednju njegovu radnju: „*Prilozi za poviest protestanata u Hrvatskoj*“ (str. 162.—195.) od g. 1557. do 1712. Protestantizam nije dolazio u Hrvatsku kao potres, koji bi iz temelja makao cijelu zemlju, već samo kao vijavica, koja se je već izvila u susjednim zemljama.

Za kulturnu i literarnu našu povjest XVI. vijeka ostaje znamenit. U ovim spomenicima pokazuje njegovu razgranjenost po gradovima i obiteljima toliko, koliko nije do sada nitko prikazivao. Jošte je predao za „Starine“ „*Spomenici o Slavoniji XVII. vijeka*“, ponajviše iz biskupskoga arkiva, zatim: „*Hrvatske garde na dvorovima njemačkih knezova izbornika u Draždjanih i u Potsdamu*“, koje je već akademija prihvatila, da se štampaju „Starinama“.

Do ovdje ide Radin rad, koliko ga je on sam doživio objelodanjena. Ali najznatnije zbirke svoje, koje je tek posljednje četiri godine u teškoj svojoj bolesti uređivao, ostadoše nama kao baština, da učinimo od njih radost svemu narodu.

II.

Radina ostavina.

Rade umre dne 25. aprila 1893. u naručju svoje blage žene Ane rođene Alberti. Četiri je godine poboljšavao, bivao na dopustu, dok ne bude koncem februara 1891. umirovljen. Ovo tužno njegovo vrijeme doneslo je pravi blagoslov božji za knjigu našu. U ovo doba tek je pregledao Rade, što je u svem svojem životu stekao. Zakapajući se među svoje papire stao ih slagati po skupinama, prepisivao pomno za štampu i razvijao djelatnost najснаžnijega čovjeka. U ovo doba dovrši i dade u štampu svoje: „*Hrvatske urbare*“, to je zbirka hrvatskim jezikom pisanih urbara od god. 1436. pa sve do pod kraj sedam-najstoga vijeka. Ovo je prvo djelo ove vrsti u knjizi hrvatskoj, koja nam rasklapa cijelu sliku o domaćim prilikama našega naroda kroz više vjekova. U ovoj knjizi su gotovo svi urbari od Karlovca do Jadranskoga mora, dakle na pravom pravcatom Radinom zemljištu. Važno je to znati. Rade je sve to sabirao kroz decenija. Sreć

će zaigrati svakomu Hrvatu, kada vidi ovu množinu hrvatskim jezikom pisanih spomenika. Filolozi i juriste natjecat će se s historikom, da se što više okoriste. Svi mogu i s pouzdanjem upotrebljivati ovu obilnu i krasnu zbirku, jer je Rade gotovo svuda bio na licu onih mjesta, o kojima ovi urbari rade. Puno je starih pojmova prvi put Rade protumačio, puno topografijskoga građiva dobro razjasnio. Svakomu urbaru dade on i uvod historijski. Kao da je upravo htio sjati velikim svojim znanjem o prilikama gradova i obitelji, kojih se tiču ovi urbari. nakrcao je u ove uvode sve, što je samo mogao smoći iz svoje bogate riznice rodoslovne i topografske onih milih njemu krajeva. Pravo je imao, kada se je nadao velikom dojmu, koji će učiniti ovo djelo u našem i stranom, osobito slavenskom svijetu. Teško mu je bilo umrijeti, a da ovo djelo ostavi negotovo. I nije mu svršetka doživio.

Što su u jednu ruku urbari rasvijetlili unutarne prilike, to bi povjesti gradova oko Kupe i Korane prikazali jasnu sliku vanjskih prilika. „*Oko Kupe i Korane. Stari gradovi, manastiri, obćine*“. To je naslov djelu, kojega je nacrt predao „Matici hrvatskoj“ pismom od 8. veljače 1893., dakle dva mjeseca prije svoje smrti. U ovoj zbirci opisano je dvadeset i pet gradova i obćina, i to: Bari-
lović, Belaj, Blagaj na Korani, Bosiljevo, Budački, Cetin, Draganići, Kamensko, Klokoč, Kremen, Križanić turanj, Krstinja, Lipa, Novigrad, Ozalj, Perna, Petrovac, Ribnik, Severin, Skrad, Steničnjak, Svetice, Sv. Petar na Mrežnici, Švarča, Zvečaj. Neka ob ovoj knjizi on sam govori. Evo kako ju najavi Matici: „Pisana je načinom, kao što i „Bihać i bihačka krajina“, a čitat će se isto tako rado, kako se nadam. Zanimljivo je, što u cijeloj Hrvatskoj ne ima na okupu toliko uzdržanih gradova, koliko upravo oko Karlovca, pa će zato ilustracije goditi. Iste kao što i gradju za njih priskrbiti ću i naznačiti gosp. tajniku.

„Trošak neće biti razmjerno velik, a biti će liepa knjiga s kipci. Opis mjesta bit će vjeran, jer sam ja sva mjesta u knjizi naznačena barem nekoliko puta, a nekoja i po sto puta osobno pohodio. Knjiga će obsizati 16 a najviše 18 tabaka. Veliki dio teritorija, koji se u ovoj mojoj knjizi opisuje, naseljen je u XVII. vijeku narodom iz Bosne. usljed čega je prošlost osobito oko Korane i pod Petrovom gorom ponajviše nejasna, a treba ju razsvietliti. Ako Bog da do ljeta moći ću predati još jedan svezak „Modruš i Vinodol“ i tako dobit ćemo barem za jednu stranu naše domovine tako zvani „Schlösser-Buch“, koji ima svaka kulturna zemlja, a svaki narod te knjige rado čita“. Nije jadan dospio niti da on knjigu posvema dovrši, jer ga preteče smrt. Smrt ga zatekla upravo pri svršetku ovoga djela, u kojem nije napisana povjest Ozlja niti Ribnika, što se sada ima dopuniti, da cijelo djelo uzmogne proći među Matičinim knjigama u svijet.

Sada dospjevamo, da progovorimo o nedogotovljenim zbirkama i arkvu. Ako je Rade i rado i pohlepno i neumorno sabirao sve stare spomenike o povjesti svoga naroda, opet je pomamnim zanosom hvatao svake starije hrvatsko pismo u svoje zbirke. Rekosmo, da mu je teško bilo umrijeti, jer još nije vidio dovršene svoje hrvatskim jezikom pisane urbare. Nije mu manja žalost bila, koja je ječila iz njegovih posljednjih riječi, „prerano je došlo“ — što nije dovršio bio svojih hrvatskih spomenika. „*Acta croatica*“. Tako on sam nazivlje svoju zbirku, u kojoj imade do šest stotina hrvatskih listina, poslanica i inih spisa pisanih glagolicom, ćirilicom i latinicom, koji teku od 1288.—1600. Zbirka ima da dopuni poznatu zbirku Kukuljevićevu. Od ove zbirke odlučio je jednu manju zbirku „*Poslanice hrvatske XV. i XVI. vijeka*“ za koju je mislio, da bi se imala štampati napose. Zbirka imade puno vijesti o sukobima s Turcima. Tu su vlastoručna

pisma Nikole Zrinskoga, Ivana i Jurja Lenkovića. Franje Slunjskoga itd., koja stoje uz prepise. Ovu je zbirku smatrao za posve gotovu. Napisao joj i kratki predgovor. Bila mu je osobito draga, a mislio je, da bi se njome osobito osvajala hrvatska publika. Zanimivo je upravo, da znameniti ljudi n. pr. Jurišić Nikola, Keglević Petar, Kružić Petar pišu pisma hrvatska samo ćirilicom i glagolicom, a da potpisuju i inojezične spise samo hrvatski jednim ili drugim pismom.

Nije njegovo sabiranje prestalo sa XVI vijekom. On sabra skoro toliku zbirku: „*Hrvatske listine XVII. vijeka*“. Već iščezavaju glagolske i ćirilske listine. Premašuju već listine pisane latinicom. Upravo je zanimivo, kako u XVI. vijeku tko piše hrvatski piše ćirilicom i glagolicom, a u 17. već gotovo sve latinicom.

Ali Rade se ne sustavlja samo na latinicom pisanim hrvatskim pismima, već traži i latinska pisma, pod kojima dolazi koji podpis glagolicom ili ćirilicom. Imade bilježaka. iz kojih izlazi, da je Rade spremao radnju o vremenu i prostoru glagolice i ćirilice u Hrvatskoj. Od mora do Zagreba široko je polje i jednomu i drugomu pismu, koje se ipak sve više suzuje. I za XVII. vijek učinio je i odijelio od listina: „*Poslanice hrvatske XVII. vijeka*“ od god. 1610.—1700. Ima ovdje originala i prepisa. Ima i mala zbirčica poslanica prepisanih rukom Stanka Vraza. Poslanice su većinom od osoba važnih u javnom životu Hrvatske, zato će biti vrijedne za unutarnju sliku naše zemlje u XVII. vijeku.

Zašto je Rade od ovih krasnih zbiraka odlučio i učinio pod posebnim naslovom zbirku: „*Stariji hrvatski zakoni i naredbe tičuće se narodnoga gospodarstva, trgovine, ratarstva i obrta od g. 1395. pa do XVIII. vijeka* — toga ne znam. Veoma dragocjene su odredbe pojedinih općina. Najdragocjenija mi se vidi naredba od 1577. o

pobiranju tridesetnice u Senju, gdje nam se prikazuje cijela slika trgovine na jadranskom moru u XVI. vijeku. Po mome mnijenju sve ove skupine imaju doći u jednu cjelinu hrvatskih spomenika. Cijela će ova zbirka biti veća od Kukuljevićevih „Acta croatica“, a koliko sam ju pregledao mislim, da historijskoga gradiva i više ima. Treba je ipak do konačne spremne za štampu sve revidirati i konačno urediti. Taj zahvalni posao nadajmo se, da će naći, ako Bog da, čovjeka u ovoj akademiji, da dovrši djelo, kojim će se moći ponositi i akademija i narod hrvatski.

Do ove zbirke po svom znamenovanju stoji: „*Monumenta ecclesiae graeco-orientalis in Croatia et Slavonia*“ u dva jaka toma. U prvom su bulle papa, privilegija carska, odluke raznih vlada i biskupa. U drugom su rasprave: Vinkovićeve o vlaškoj biskupiji g. 1640., Petretićeva o historiji Vlaha, Zorčićeva hrvatski pisana dogmatička rasprava, rasprava o Marči, Simon Filipović o Marči. Ova je zbirka spremna za štampu. Ide od god. 1595., pa dosiže i XVIII. vijek. Spomenici su iz hrvatskih i austrijskih arkiva. Pored svega, što je ob ovom predmetu štampano, smijemo reći, da će biti najpotpunija.

Manje je spreman drugi svezak *urbara*. Rade je za drugi svezak uzeo urbare latinske. Ima u ovoj zbirci trinaest urbara Novoga u primorju i Novoga u Istri. Hreljina, Grobnika, Grižana, Fužina, samostana zagrebačkoga, sv. Klare, Duboveca, Rečice, Bencetića, Božjakovine i primorskih Frankopanskih imanja u originalu i prepisima iz novije dobe. Ovdje je samo grubi materijal. Tko preuzme urediti ovaj drugi svezak urbara, moći će ga upotrebiti. Ali morati će još mnogo raditi. U ovom poslu jeste u opće jošte veliko polje rada, na kojem će trebati još mnogo snažnih ruku.

„*Monumenta Habsburgica*“ dosta je spremna za štampu. Ima tude do pet stotina poslanica za povjest XVI. vijeka. Spomenici počimlju sa godinom 1527. i idu preko godine 1600. Za dobu Ferdinanda I. ima ovdje do tri stotine spomenika iz svih arkiva, koje je Rade posjetio. Jamačno će ih budući izdavatelj složiti s onim spomenicima, što ih već imamo spremne za štampu iz bečkoga tajnoga arkiva. Jedni i drugi popunit će tako sliku, dopunjenu još i našim saborima, da ćemo imati povjest hrvatsku XVI. vijeka jasnu kao na dlanu. „Zbirka ova — veli u opasci Rade — osim moje zbirke popunjena je ponajviše iz ljubljanskoga, zatim gradačkoga, ratnoga i financijskoga ministarstva u Beču, zemaljskoga i biskupskoga u Zagrebu, te ponješto budimskoga arkiva. Datume trebat će opredijeliti po historijskom koledaru. Što sam ja naznačio, naveo sam ili po izričnom datumu u listinah ili iz moje glave kombinirajuć i bez svakoga pomagala. O sabiranju napisat ću spomenicu, kad bude trebalo. Na koliko nije naznačeno, gdje su izvornici, to se nalaze ponajviše u mene, te ću ih predati akademiji za čuvanje“. Po ovoj bilješci vidite, da ni sam nije sudio, da bi ova zbirka bila posvema gotova.

Na ovu zbirku najbolje se naslanjaju: „*Pisma zagrebačkim biskupom upravljena u XVII. vjeku*“. Biskupski arhiv najzanimiviji je od svih naših arkiva sa svojom zbirkom „*Epistolae*“. Biskupi zagrebački i u političnoj hrvatskoj povjesti stoje na prvom mjestu iza bana. Na njih se obraćaju i iz zemlje i izvan zemlje ljudi i obavještuju ih o raznim zgodama. Zato mora da bude mnogo povjestnoga gradiva u pismima, koja ovi primaju sa raznih strana. „Kada su odnesena naša arkivalija“, veli Rade, „pobojao sam se, da se što slična ne dogodi i s ovim epistolama, pak sam navalio prepisivati“. I prepisao je

veliki broj najzanimivijih poslanica, u kojima se pred nama raskriva osobito unutarnja slika XVII. vijeka.

Manja je zbirka ali nije manje važna „*Posljednji Zrinski Nikola i Petar u suvremenih spomenicima*“ 1619. do 1671. Pod ovim naslovom mislio je Rade dati u štampu hrvatska i latinska pisma ove dvojice banova i njihovih službenika. Ima tude i povelja, ali mnogo je zanimivija korespondencija, koja nam slika političke prilike XVII. vijeka.

Ovo su veće zbirke više ili manje pripravljene za štampu. Imade i manjih zbiraka i Radinih prepisa. Izmed tih spominjemo: „*Instrumenta comitum Babonić Blagaj*“ 1218.—1575. uz obilno rodoslovje obitelji Blagaja. U ovoj zbirci imademo prepisan arkiv, koliko ga ima danas u posljednjega Blagaja u Boštajnu u Kranjskoj, koji se rado spominje svojih djedova, premda danas ni riječi hrvatske ne zna. Većim su dijelom listine, koje će dobro doći za Codex diplomaticus. A tako i njegov drugi zbornik: „*Prepisi i listine srednjega vijeka*“, koji idu od XIII. vijeka.

„*Spisi o buni kneza Franje Rakocia*“ 1703.—1712. najviše iz biskupskoga arkiva, koji nam rasvjetljuju kako je učestvovala Hrvatska pri toj buni. Ova zbirka donosi nova svjetla.

„*Nastavak krajiških spomenika*“ nastavio je zbirku, u kojoj imade puno hrvatskih pisama XVII. i XVIII. vijeka. Svakako se imadu hrvatska pisma prenesti u onu glavnu skupinu hrvatskih spomenika.

„*Bilježke tičuće se krajine*“ pocrpao je iz arkiva ratnoga ministarstva i to iz dviju ogromnih registara, koji imadu naslove: 1. Chronologischer Akten Auszug über die Organisirung der k. k. Karlstädter und Warasdiner Militärgrenze 1547.—1800. 2. Chronologischer Akten Auszug über die Organisirung der k. k. Slavonischen Mili-

tärgrenze 1685.—1803. „Osobito sam bilježio“ — veli Rade — „regesta tičuća se organizacije krajine, naseljivanje naroda, crkvenih odnošaja itd.

„*Pisma o odnošajih sa pograničnimi Turci u Hrvatskoj*“ počam od g. 1620. vrijedna su spomena i radi prilika na krajini, a pisana su naravno sva hrvatski.

Dolaze još „*Razne spomenice i bilješke*“ kako je Rade naslovio posebni fascikul. Izmed tih bilježaka vrijedan je spomena: „*Izvjestaj o arkircima počamši od Ogulina do mora g. 1886.*“. Zemaljska vlada prihvatila je bila one godine dobru misao, da se ispitaju arkivi po cijeloj zemlji, pa da se snesu u zemaljski arkiv, koji bi spomenike sačuvao od propasti i omogućio njihovu porabu učenom svijetu. Rade je bio poslan s profesorom Magdićem u Primorje. Ovdje je pred nama njegov izvještaj, koji će dobro doći u naše „Starine“. Ovaj izvještaj neka bude početak veoma važnoj i za nas najnužnijoj novoj ali daj Bože i stalnoj rubrici u našim „Starinama“: „*Opisi domaćih i stranih arkira*“, to bi se bilo imalo učiniti kao prvi početak pri osnutku akademije, to bi se bilo imalo učiniti još i prije pedeset godina. Ovakvi opisi jesu prvi temelji Pertzovim „*Monumenta Germaniae*“. Ovakovi opisi osigurat će stalni napredak našoj akademiji. Što smo do sada zanemarili, to moramo što prije započeti i što jače nastaviti.

Time bi bili gotovi u glavnim crtama sa zbirkanama našega Radoslava, i to samo s onima, koje se više ili manje spremaju za štampu. Sve skupa imale bi iznesti do dvije stotine štampanih araka. Ali gdje su još druge zbirke ili pravi arkiv Radin do stotine fascikula. Nećemo ih opisivati, već očekujmo, da će u onoj stalnoj rubrici budućoj u „Starinama“ opisa naših arkiva biti opisan i znatni arkiv Radoslava Lopašića.

Pogledajte sada moja gospodo u duhu sa mnom zajedno i promjerite ne dugi život našega Radoslava, jer je umro u pedeset i sedmoj godini. Uzmite da se je sav ovaj za jedan ne dugi život ogromni plod izvijao kroz trideset godina. Uzmite, da on za sav ovaj rad nije imao a ma nikakve priprave. Uzmite, da je on kao javni službenik i danju i noću morao sebi krasti vrijeme, koje bi si kao čovjek morao priuštiti za odmor. Sve to uzimate, pak ćete sa mnom morati zaključiti, da Radi ide mjesto u redu najidealnijih i najpožrtvovnijih patriota naše dobe.

Zanimat će vas jošte jedna bilješka Radina, koja glasi: *Ako Bog da pisat će još o* občini Turopoljskoj i županiji Zagrebačkoj, o županiji Moravečkoj, o županiji Roviškoj, o županiji Garešniškoj i o Gariću, o Moslavini, o Vugri i Čučerju, o županiji Čazmanskoj, Ivaničkoj i Dubravskoj, o varošu Samoboru, o županiji Podgori i o Jaski, o županiji Goričkoj, o Ribniku, o Kostajnici, o knezovih Zrinskih, o gorskom kotaru, o občini Cirkveno o obiteljima Tompa, Delišimunović, Gerec, Konjski, Mogorić, o Metliki i Černomlju, o županiji bužanskoj u Lici, o županiji Sanskoj, Vrbaškoj i Dubičkoj, o Celjskih knezovih u Hrvatskoj.

U ovim naslovima doslikao je sam Rade čedne i poštene ciljeve svega svoga radinoga života. Što je mukotrpno prije trideset godina započimao, pri tom je ostao i to je mislio s Božjom pomoću dovršiti. U staru topografiju, u povjest gradova i obitelji trudio se unesti svjetla i pomoći nauci hrvatskoj. Nije si postavljao viših ciljeva, kojih ne bi bio mogao dostignuti. Nije tražio niti velikih priznanja niti odlikovanja, a veselila su ga najviše prijateljska odobravanja. Tko je od nas želio iz njegovih zbiraka, dao mu je. Sam nam je ponudjao bez zavisti upravo bratinskom srčanosti. Ostavio je malo imetka i s njime

je želio puno više učiniti osobito svomu rodu, nego što je mogao. Glavni mu je baštinik ova akademija, jer je pomoću našega mecene stekla njegovu ostavinu, koju je on i sam namjenjivao našem zavodu. Zahvalni uzklinjimo : Slava neumornomu i milomu drugu našem Radoslavu Lopašiću.

Dr. IVAN BROZ.

NAPISAO DR. A. MUSIĆ.

Ivan Krst. Broz rodio se dne 21. siječnja 1852. u Klancu u hrvatskom Zagorju od oca Ivana i matere Kristine rodjene Ivekovićeve. Otac mu je bio bravar. On nije dočekao smrti svoga sina, dok je materi bilo sudjeno da nadživi svoga ljubimca. Osim našega Ivana odgojili su roditelji još četiri sina, od kojih su trojica obrtnici, a jedan (Kvirin) učitelj u Goli. Tri razreda osnovne škole svršio je Ivan u Klancu, a četvrti u Varaždinu. Pokazavši se sposoban za više nauke, podje u gimnaziju. Franciskani karlovački dali su mu oskrbu, te je u gimnaziji karlovačkoj svršio prvi i drugi razred gg. 1864/5—1865/6. U trećem i četvrtom razredu našao je oskrbu u nadbiskupskoj orfanotrofiji požeškoj, a u petom i šestom u nadbiskupskoj orfanotrofiji zagrebačkoj. Svršivši šesti razred prijedje u nadbiskupski licej, gdje je svršio sedmi i osmi razred, a onda u gimnaziji zagrebačkoj položio ispit zrelosti g. 1872. Kao sve razrede gimnazijske, tako je i ispit zrelosti svršio s odlikom. Budući da su njegovi poglavari sjemenišni u njega opazili osobitu darovitost, bude poslan u Innsbruck, da na tamošnjem sveučilištu sluša bogoslovlje. Tu je probavio dvije godine zanimajući se ponajviše povješću i istočnim jezicima. Kad se ono g. 1874. otvorilo sveučilište u Zagrebu, istupi iz sjemeništa nadajući se, da će u Zagrebu naći sredstava, da se posveti učiteljskomu zvanju, za koje je imao više volje nego za svećeničko. Vrativši se u Zagreb bude za g. 1874/5. postavljen namjesnim učiteljem u realci zagrebačkoj. Nada-

jući se stipendiji upiše se početkom školske godine 1875/6. kao redovit slušalac u sveučilište, ali budući da mu se nada izjalovila, ostao je još i te godine u realci i pre-stao polaziti predavanja u sveučilištu. Istom za g. 1876/7. dopitala mu je visoka kr. zemaljska vlada stipendiju, te se mogao kao redovit slušalac upisati u sveučilište, ali je za vrijeme čitavoga trogodišta sveučilišnoga ostao pomoćni učitelj u realci. U sveučilištu je slušao predavanja iz hrvatskoga jezika, historije i geografije, a u realci je poučavao u hrvatskom i njemačkom jeziku. Svršivši g. 1878/9 nauke sveučilišne prijavi se za ispit iz hrvatskoga jezika za čitavu gimnaziju, a iz historije i geografije za nižu gimnaziju. God. 1879/80. izradjivao je ispitne radnje. S osobitom je brigom nastojao oko hrvatske radnje, koja se ticala Kurelčevih Jački, pa je i stekla potpuno priznanje gosp. profesora A. Pavića. Za godinu 1880/1. bude postavljen namjesnim učiteljem u realci osječkoj. Iz Osijeka je u svibnju g. 1881. došao u Zagreb na ispit, koji je i položio. U ferijama iste godine bude imenovan pravim učiteljem u realci osječkoj, a na to se u Zagrebu vjenča s gospodjicom Krescencijom Žyborskom, kćerju kr. katastralnoga nadzornika g. Vilima Žyborskoga, s kojom je do svoje smrti živio u najsretnijem braku. Iz toga se braka rodilo dvoje djece, koje oboje živi: Zlata (g. 1882. u Osijeku) i Branko (g. 1884. u Požezi). Razumljivo je, da je kao čovjek, koji hoće da radi na znanstvenom polju, želio, da službuje u Zagrebu, kamo ga je vabilo i to, što su roditelji njegove supruge živjeli u Zagrebu. G. 1883. bude doduše premješten iz Osijeka, gdje je službovao tri godine, ali ne u Zagreb, nego u Požegu. Istom godinu dana iza toga g. 1884. ispuni mu se vruća želja te dodje u gimnaziju zagrebačku za profesora hrvatskoga jezika.

S dolaskom u Zagreb počinje se nova perioda u životu Brozovu, perioda intenzivnijega, samostalnijega i svestranijega rada. Cijeneći književne zasluge njegove i videći, da bi njegov savjet bio od koristi Matici hrvatskoj, izabere ga glavna skupština Matice hrvatske g. 1885. u odbor Matičin, a odbor mu odmah povjeri redakciju Matičina zbornika narodnih pjesama. U Zagrebu izvede Broz i svoj davnašnji naum: on položi stroge ispite iz hrvatskoga jezika kao glavnoga, a hrvatske historije kao sporednoga predmeta. te bude o Božiću g. 1888. promoviran za doktora filozofije. Doktorska mu je disertacija radila o imperativu u hrvatskom jeziku. Kako je stručne nauke svoje svršio u Zagrebu, živo je želio, da bi ih bar jedan semestar slušao u Beču, a još je življe želio, da bi neko vrijeme boravio u Dubrovniku, a onda proputovao Hercegovinu i Crnu goru, da bi na svoje uši čuo, kako se onuda govori i pjeva, što bi mu bilo od velike koristi kod uređivanja narodnih pjesama Matičinih. Visoka je kr. zemaljska vlada došla u susret i tima željama Brozovima te mu je za g. 1889/90. podijelila dopust i potporu. I tako je zimski semestar te godine proveo u Beču slušajući predavanja profesora Jagića i radeći u seminaru za slavensku filologiju. A na proljeće g. 1890. zaputio je u Dalmaciju, poimence u Dubrovnik, gdje je ostao par mjeseci, a odande u južnu Crnu goru i u južnu Hercegovinu. Na putu se imao boriti s kojekakvim neprilikama, ali ih je sretno nadvladao sve i vratio se kući — s Palmotićevom Atalantom i punom torbom jezičnih bilježaka.

Kad je zimi g. 1892. izišao njegov Hrvatski pravopis, zamolili su ga učitelji i učiteljice osnovnih škola zagrebačkih, da bi im u nizu predavanja razložio načela novoga pravopisa. On se toj molbi drage volje odazvao, a učitelji su i učiteljice predavanje njegovo pratili s ve-

likim zanimanjem i priznali, da im je donijelo veliku korist.

G. 1892. pokazala je i Jugoslavenska akademija, da cijeni njegov znanstveni rad, te ga je izabrala svojim članom dopisnikom.

U Broza je bio jak duh i snažna volja, ali slabo tijelo. A neprestani rad slabio ga je još većma. Posljednjih se godina često tužio na želudac. Ali kad bi god obolio, nekoliko dana počinka povratilo bi mu opet zdravlje. Tako je obolio i koncem studenoga 1893. Ali ovaj se put nikako nije mogao oporaviti. Liječnici su konstata-rali čirove u želucu i anemiju. Neko se vrijeme činilo, da će preboljeti, ali onda je bolest s tim žešće navalila. Učinilo se sve, što je mogla učiniti liječnička vještina prvih liječnika zagrebačkih; dobra supruga njegova nje-govala ga je uz požrtvovnu pomoć svoga roda brižno, da se brižnija njega ne može ni zamisliti. Ali sve to nije mu moglo spasti dragoga života. On je sâm trpio strpljivo i gotovo do posljednjega časa nadao se, da će ozdraviti. Preminuo je blago i mirno na sam Božić u 3^{1/2} sata po podne.

Koliko se Broz cijenio, pokazao je sjajni sprovod, koji se obavio dne 27. prosinca po podne. Posljednju mu je počast iskazala visoka kr. zemaljska vlada, svi znanstveni, književni i učevni zavodi zagrebački i mnoštvo prijatelja i štovalaca njegovih. Kad se krasnim vijencima iskićeni lijes spustio u grob, rekao je pobratim pokojnikov, g. ravnatelj H. Badalić ganutljivo slovo, u kojem se u ime učitelja i književnika hrvatskih oprostio s nezaboravnim drugom. S teškim su srcem svi nazočni ostavili groblje, gdje je uz toliko odličnih pisaca hrvatskih netom legao u prerani grob i Ivan Broz, koji medju njima doista nije bio posljednji, kao što se vidi iz književnoga rada njegova.

Literarno je Broz počeo raditi još kao gimnazijski djak. Tako je kao šestoškolac na hrvatski preveo Batrahomio-mahiju za list, koji su izdavali pitomeci zagrebačke orfanotrofije. Kao pisac istakao se prvi put svojim prijevodom pripovijesti „Pjesnik i svijet“ od J. I. Kraszewskoga, koji je izdala Hrvatska Matica g. 1877. I poslije je najradije prevodio s poljskoga. Poljski mu je narod od svih slavenskih naroda bio najsimpatičniji; poljski je jezik i književnost najbolje poznavao.

U Vijencu od g. 1879. str. 520. (br. 33.) do str. 585. (br. 37.) nalazimo prijevod pripovijesti „Bojni povjerenik“, poljski napisao Jan Lam. Osim toga napisao je u Vijencu te iste godine dvije crtice. Jednoj je natpis „Hrvati u Berlinu 16. listopada 1757“ str. 368. (br. 23.). U njoj priopćuje iz knjige Don Ivana Zaničića o prve tri godine sedmogodišnjega rata (Pešta 1762.), kako su Hrvati u sedmogodišnjem ratu 16. listopada 1757. pod generalom Haddikom provalili u Berlin. U drugoj crtici str. 607. (br. 38.) pod natpisom „Prva Kurelčeva knjiga“ dokazuje, da se prva Kurelčeva knjiga čuva u rukopisu u Gajevoj knjižnici. Natpis joj je: Pripovijesti iz svetoga pisma staroga i novoga zakona. Napisao L. Bande . . . a na slovinski jezik prenio iz francuskoga Fr. Kurelac, Ličanin iz Bruvna. Za djecu i za škole. — Ovu je knjigu Kurelac pisao, ako ne prije, svakako g. 1848., a dovršio početkom 1849. Iz nje Broz priopćuje predgovor, u kojem Kurelac nastoji ljude da uputi, da ih ne bude stid za neizobraženost njihova jezika.

U Vijencu od g. 1880. ima Brozov prijevod pripovijesti „Žena iz snijega“, poljski napisao Jan Lam, str. 428. (br. 27.) do str. 461. (br. 29.), a osim toga crtica „K stogodišnjici Bartolomeja Kopitara“ str. 560. (br. 35.), u kojoj uz kratak životopis Kopitarov ističe, odnošaj njegov prema ilirskom pokretu i prema nastojanju Kristijano-vićevu, koji mu je bio prijatelj.

Za vrijeme svoga boravka u Osijeku Broz se slabo javlja u literaturi, bez sumnje s toga, što je bio zabavljen oko ispita. Ali je opet dospio za Vijenac od g. 1883. napisati članak „Gdje su naši stari štampali svoje knjige (1483—1800.), bibliografski pabirci“ str. 61. (br. 4.) i prevesti pripovijest „Uljana“ od J. I. Kraszewskoga str. 433. (br. 27.) do str. 628 (br. 39.)

Iz Požege se javlja u Vijencu od g. 1884. prijevodom pripovijesti „Uzalud“ od H. Sienkiewicza str. 4. (br. 1.) do str. 281. (br. 18.) Osim toga kupio je u Požezi gradju za svoju raspravu o imperativu. Došavši u Zagreb napisao je u Vijencu od iste godine str. 830. (br. 52.) k Andriollijevoj slici članak „Koledjani“, u kojem opisuju i objašnjaju slavenski običaj, po kojem o Božiću polaze Koledjani od kuće do kuće pjevajući pjesme od kolede.

U Zagrebu je Brozu puklo novo polje rada u školi i izvan škole. Kao profesor hrv. jezika u prvoj gimnaziji hrvatskoj podvostručio je svoj trud oko jezika i literature hrvatske u školi. A koliko je radio izvan škole, vidi se najbolje otuda, što nije prošla nijedna godina, da ne bi štampao koje knjige ili štogod napisao ili preveo za Vijenac ili koji drugi časopis.

G. 1885. štampana je u 76. knjizi Rada Jugoslavenske akademije njegova doktorska disertacija o imperativu pod natpisom: „Prilozi za sintaksu jezika hrvatskoga. I. Imperativ.“ Iz ovoga se natpisa vidi, da su po njegovoj osnovi imali slijediti drugi prilozi, ali nije dospio izraditi nijednoga više. U svojoj radnji prati Broz historiju hrvatskoga imperativa od najstarijih vremena do dana današnjega uz veliko (gotovo preveliko) obilje primjera. Jamačno nije historija imperativa ni u jednom jeziku slavenskom obradjena tako temeljito, kao ovdje u hrvatskom. A rijetke su u opće doktorske disertacije, koje bi u znanstvenoj literaturi zapremale tako lijepo mjesto, kao ova. Brozova

rasprava zaprema 69 strana, a dijeli se na 9 paragrafa, koji rade: 1. o obliku imperativa, 2. o imperativu-optativu, 3. o imperativu u rečenici sa „da“, 4. o imperativu imperfektivnih i perfektivnih glagola, 5. o imperativu u pogodbenoj rečenici, 6. o imperativu u koncesivnoj rečenici, 7. o historičkom imperativu, 8. o dodacima imperativu.

Iste je godine u Vijencu str. 331. (br. 24.) pod natpisom „Književna obznana“ oglasio knjigu C. Gröbera „Die Schlacht am Amselfelde, Wien 1885“. ispredjujući je s Pavićevim Narodnim pjesmama o boju na Kosovu i obazirući se na to, kako su isti posao obavili gdja. Mijatovička (na engleskom jeziku) i fra. Grga Martić (u Vijencu od god. 1884.). Njegov sud o pomenutim djelima glasi ovako: „Djelo g. Gröbera, ako i pokazuje po koju pogriješku ili po koji nedostatak, ipak je mnogo bolje od onog gdje. Mijatovičke, koja se suviše udaljila od osnove g. Pavića, a bolje je — čemu da krijemo? — i od onog fra. Martića, koji se je suviše točno držao osnove g. Pavića. G. Gröber shvatio je, kako treba, svoj zadatak: *pjesnik* nije nipošto učinio svoju, ako je samo prepjevao stariju hrvatsku pjesmu na noviju i one popunjuje g. Pavića zaodjenuo u versove“ (str. 335.).

G. 1886. preveo je u Vijencu pripovijest „Posljednji dani kneza vojvode“ od J. I. Kraszewskoga str. 55. (br. 4.) do str. 376. (br. 24.). Osim toga priopćio je u Hrvatskom učitelju od br. 17. do 21. svoje prve „Filologijske sitnice“. Na pisanje filologijskih sitnica potaklo je Broza bez sumnje Maretićevo „Filologičko iverje.“ To se najbolje vidi odatle, što se Broz u svojim prvim Filologijskim sitnicama obazire samo na Iverje „u kojem bi trebalo, po mom mišljenju, koješta ispraviti i u metodu i u rezultatima“ (Hrv. uč. 1886. str. 168.). G. dr. T. Maretić sam priznaje u Vijencu od g. 1886. str. 819., „da

pisac „Filologijskih sitnica“ u dosta stvari ima pravo“, ali dakako i dodaje: „ako i s potpunim uvjerenjem moram u drugu ruku reći, da dosta zabada trn i u zdravu nogu“.

Iste je g. 1886. među publikacijama Hrvatske Matice izašla prva sveska njegovih *Črtica* iz hrvatske književnosti, kojoj je sadržaj: Uvod u književnost. Godine 1888. slijedila je druga sveska: Prvo doba: Crkvena književnost. Zašto se riješio da piše samo *Črtice*, a zašto se nije prihvatio posla, da napiše povjest književnosti hrvatske, razlaže u pripomenku 1. svesci na str. III. „Tomu je poglaviti uzrok, što su u nas dosele istražene tek nekolike strane književnosti hrvatske, pa tako nema dovoljno već gotove naučne gradje, od koje bi se mogla sastaviti potpuna slika književnosti hrvatske, u kojoj bi bile sve njene historijske pojave sustavno poredjane. Pripravne su radnje za takovo djelo u nas žalibože vrlo neznačajne Prema tomu mogao se obreći pisac „Matici hrvatskoj“, da će napisati za njenu čitalačku publiku samo *Črtice*, u kojima će iznijeti rezultate, koje su do sad naučna istraživanja privrijedila i koje je pisac sâm, baveći se oko historije književnosti hrvatske, pribilježio. Istina, ti se rezultati stežu samo na neke pojave, ali pisac se nada, da će moći odabrati u svojim *Črticama* upravo najznatnije pojave, po kojima će svako, koga zanima prošlost naše knjige, moći uhvatiti prilično razgovijetnu i istinitu sliku o njezinu životu u opće“. Na početku pripomenka 2. svesci kaže: „U ovoj svesci *Črtica* trebalo bi da su svrstani članci o svoj pisanoj književnosti hrvatskoj prvoga doba, to jest od najstarijih vremena pa sve do pod kraj XV. vijeka, ali kako je gradja pod perom narasla, morala se podijeliti u dvije vrste, pa su se u ovu svesku smjestili samo članci o crkvenoj književnosti“. Otuda se vidi, da su u 3. svesku imali doći članci o *svjetskoj* književnosti prvoga doba. Tu bi se dakle bilo

govorilo o starim ljetopisima, zakonima, statutima, listinama i poveljama. Ali Broz je vidio, da u njega ima premalo jurističkoga znanja, da bi ovaj predmet mogao obraditi onako, kako bi trebalo. S toga su njegove Crtice i zapele. U osobitoj se svesci, koliko ja znam, imalo govoriti o tradicionalnoj književnosti. Onda bi bila došla na red dubrovačka književnost itd.

Prva sveska opseže ova poglavlja: Književnost. Jezici. Jezici indoevropski. Jezici slovjsenski. Hrvatski jezik. — O njoj je g. dr. T. Maretić napisao u opće povoljnu recensiju u Radu Jugoslavenske akademije knj. 89., str. 225 — 240. Na neke prigovore, koji mu se nijesu činili opravdani, Broz odgovara u pripomenku 2. svesci. Iz toga je odgovora za mišljenje Brozovo znatno ono, što na str. IV. kaže o imenu hrvatskom i srpskom :

„G. recensent prekorava me, što nijesam svojih Crtica nazvao Crtice iz hrvatske i *srpske* književnosti, i u opće što tvrdujem sa imenom srpskim. To mi se, da po duši kažem, na žao dalo. Prihativši sasvim mišljenje Daničićovo (vidi u I. sv. str. 164—166), ja sam i time već pokazao, koliko cijenim ime srpsko, a da pored toga još svaki put kad spomenem *hrvatski* dodam: *ili srpski*, to niti je ko činio, niti može tražiti da se u napredak čini, a napose ne može se to činiti u ovakovoj knjizi kao ova što je. Ja nijesam nigda zatajao niti ću kad zatajati što je srpsko, a kamo da ono što je srpsko proturavam medju Hrvate pod hrvatskim imenom! Čime se god ponose Srbi, ponosim se i ja, jer sam Hrvat. Meni smeta ono *ili*, koje kao da me svak čas sjeća, da su Hrvati i Srbi dvoje a ne jedno. Što se mene tiče, ja ne ću ni od kojega spisatelja srpskog zahtijevati da piše: srpski *ili hrvatski*, ako priznaje, da je u opće srpsko što je hrvatsko, a upravo zato ne pišem ni ja do u najprečoj potrebi: hrvatski *ili srpski*.“ Osim toga nastoji pobiti tvrdnju recensentovu, da

je Dinko Zlatarić samo iz kurtoasije prema *hrvatskomu* velikašu Gjurgju Zrinjskome posvećujući mu svoj prijevod Sofoklove *Elektre* kazao: „Stavih se za tije^m s jednakom požudom učinit *hrvatsku* Grkinju Elektru Sofoklovu“, te tvrdi, da „dubrovački spisatelji i drugi spisatelji, pišući hrvatski, kadgod spominju za jezik, koji se govori u Dubrovniku, ako ga zovu imenom narodnim, oni ga zovu svagda samo hrvatski“ (str. VII. pripomenka 2. svesci).

Druga sveska *Crtica* ima ova poglavlja: Prvi prosvjetitelji slavenski (Život sv. braće Ćirila i Metodija. Glagolica i ćirilica. Jezik na kojemu su pisala sveta braća. Književni rad svete braće). — Glagolska književnost crkvena (Glagolska služba božja. Koliko se radilo oko crkvene knjige glagolske). — Bogomilska književnost (Ko su bogomili i što su učili. Književnost bogomilska).

Brozove je *Crtice* publika veoma lijepo dočekala. Pa to su i zaslužile. Pisac je iz bogatoga materijala, što ga je naučno ispitivanje iznijelo na vidjelo, umio izabrati ono, što je najglavnije i za širu publiku najzanimljivije, pa prikazati u čednom, ali čistom popularnom ruhu. Često citira izvore doslovce. A što on sam piše, piše krasnim i biranim, a nada sve pravilnim jezikom. Kako je on imao običaj svaku rečenicu, prije nego bi je napisao, ogledati sa sviju strana, postaje mu govor kadšto hladan. U *Crticama* toj hladnoći nema gotovo ni traga. Pisane su toplo i, kao što u takovoj knjizi i treba, s ljubavlju ne samo za stvar, nego i za narod, kojemu piše historiju književnosti.

Budući da se izdanje Gundulićeva *Osmana*, što ga je bila priredila Ilirska Matica, bilo odavno rasprodalo, te se sve življe javljala želja za novim priručnim izdanjem, odluči Sveučilišna knjižara Fr. Župana iznova izdati *Osmana* u priručnom izdanju, a Broza zamoli, da joj priredi takovo izdanje. On se toj molbi odazvao i tako je g. 1887. izišao

„Osman Ivana Gundulića s pjevanjima 14. i 15. Ivana Mažuranića. Priredio izdanje Ivan Broz. U Zagrebu 1887“. U predgovoru str. III—XVI. kazuje se u kratko život Gundulićev i spominju pjesme njegove. Onda se izlaže, što misli g. A. Pavić o postanju Osmana, što li g. Svet. Vulović i g. dr. Fr. Marković. Napokon se spominju izdanja Osmana i kazuje sadržaj Sorkočevićeve dopunbe. Bilješke str. 356—441. izradjene su najviše po: J. v. Hammer Purgstall, Geschichte des osmanischen Reiches; J. v. Hammer, Des osm. Reiches Staatsverfassung; J. W. Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Od str. 443—448. dodan je Rječnik nepoznatih riječi. Broz je imao pred očima naročito potrebu naše mladeži, pa je svojim izdanjem i učinio, te mladež Osmana danas više i radije čita nego igda prije. U ostaloj publici, naročito u književničkim krugovima, trud njegov nije našao pažnju, koju je zaslužio, kao što je Broz na svoju žalost sam imao prilike da se uvjeri. Prigovaralo mu se (najviše privatno), što je u svom izdanju svagdje pisao *ije*, gdje mu god ima mjesta, jer tako mnogi stihovi izlaze deveterci mjesto osmeraca. Ovaj prigovor dobro pobija g. dr. T. Maretić u Nastavnom Vjesniku I., str. 155—156. (isp. i str. 363.), gdje dokazuje, da su Dubrovčani računali za jedan slog i ono *ije*, koje nije postalo od *ti* npr. u *grije* i u opće računali za jedan slog sve vokale, koji ili neposredno stoje jedan do drugoga ili su rastavljeni glasom *j*.

Iste je god. 1887. Broz stao priopćivati u „Hrvatskom učitelju“: „Tudje riječi u Vukovim i Daničićevim djelima. Dio prvi. Gradja“. Svak, tko je igda imao s tim posla, zna, kolika je muka u našem jeziku s oblikom tuđjih riječi, naročito grčkih i latinskih. Da bi toj muci učinio kraj, Broz je prekopao gotovo sva djela Vukova i Daničićeva i pobilježio sve tuđe riječi, što ih je u njima našao.

O osnovi i svrsi svojoj govori sam u Predgovoru (Hrv. uč. 1887. br. 9. str. 138.) ovako: „Iznajprije sam mislio, da bi bolje bilo istražiti pravila, po kojima postaju oblici tudjim riječima u Vuka i Daničića, i prema nadjenim pravilima razvrstati ih, ali po savjetu prijatelja, s kojima sam govorio, priopćujem u I. dijelu za sad samo riječi po azbučnom redu, a u II. dijelu pokušat ću izložiti spomenuta pravila Ovaj sam posao namijenio ponajviše svojim drugovima, učiteljima jezika latinskoga, grčkog i hrvatskog. Kad bi iz ovoga posla crpli korist i drugi, koji se bave oko knjige hrvatske i pišu, trud bi mi bio osobito naplaćen.“ U Hrvatskom učitelju od g. 1887. u brojevima 9., 10. i 11. pobilježene su riječi od „abstraktan“ do „augzburški“. Ovaj se posao nastavlja u Hrvatskom učitelju od g. 1888., gdje su u brojevima 7. 8. 9. i 10. pobilježene riječi od „auktor“ do „Hanan“. U posljednjem broju na str. 156. stoji na kraju članka: Nastavit će se — ali se nije nigda nastavilo, nego je i I. dio Brozova posla na žalost ostao krnj. Na sreću našla se gradja, što ju je Broz bio prikupio, u njegovoj ostavštini. I ako mi Bog da zdravlje, nastojat ću ja, da bar pomenuti I. dio Brozove osnove do kraja izvedem.

Osim nastavka Tudjih riječi u Hrvatskom učitelju i 2. sveske *Ortica* Broz je iste g. 1888. u društvu s g. H. Badalićem priredio drugo izdanje Petračićeve Hrvatske čitanke za više razrede srednjih učilišta, dio prvi: Poetika i stilistika. Ni Vijenac nije te najplodnije godine u literarnom radu Brozovu ostao bez njegovih prinosa. U njemu je preveo krasan putopis „Iz New-Yorka u San Francisco“ od H. Sienkiewicza str. 252. (br. 16.) do str. 474. (br. 30.) A osim toga napisao je tri književna pisma. U I. (str. 11., br. 1.) oglašuje tri publikacije Jugoslavenske akademije, i to: 1. Zimine Sintaktične razlike. 2. Starine knj. XIX. i 3. *Acta Bulgariae ecclesiastica*. Za mišljenje

Brozovo značajno je ono, što oglašujući Zimine Razlike kaže na str. 13. i 14.: „A govorilo se što mu drago, po našem je mnijenju naša najpreča potreba, da jednom već uredimo svoj književni jezik. Na što nam sva filologija, kad ne umijemo kao što bi trebalo ni jednoga članića da napišemo? Ako u nas filolozi ne će nastojati oko književnoga jezika, a da ko će? Zar književnici sami? Recimo po duši: našim književnicima (čast komu čast!) čistoća i pravilnost nije ni deveta briga. I tako mislimo, da ne bi trebalo koriti naših filologa, što rade gotovo samo oko govora književnoga, ali željeli bismo, da u tome poslu pokažu za sintaksu više mara, nego do sad što su pokazali. Ko hoće da nam jezik u knjizi bude hrvatski i po *duhu* svome, a on neka prione truditi se oko sintakse hrvatske. Ni po čemu se toliko ne ubija duh narodni u jeziku, kao što se ubija po tudjoj i rdjavoj sintaksi. Za to će svako lako razumjeti našu radost, s kojom smo dočekali knjigu g. Zime Našemu je književnomu jeziku, kao što je poznato, osnova narječje štokavsko našega vremena, a isprešarana što zastarjelim pojavama štokavskim, što opet pojavama čakavskim i kajkavskim. Takav jezik, što nam ga je stvorila ilirska filologija, prihvatili su naši književnici, a branila ga stara škola zagrebačka. Mladji filolozi hrvatski drže, da je miješanje zastarjeloga i novoga i miješanje sva tri narječja u pisanju isto što i kvarenje jezika; njihove misli prihvataju već i nekoji književnici hrvatski, a sva je prilika, da će mišljenje nove zagrebačke škole do brzo izaći jače od mišljenja stare zagrebačke škole. Kad dodje vrijeme, da se staroj zagrebačkoj školi ime samo još u prošlosti gramatike i literature hrvatske spominje, onda će se s poštovanjem spominjati i trud g. Zime, koji je prvi u nas ovako u velike stao pokazivati sintaksne razlike između sva tri naša narječja, a po tome u neku ruku odredjivati,

što može podnijeti u književnomu jeziku, a što ne može“. — U II. Književnom pismu (str. 42., br. 3.) oglašuje Zochovu Hrvatsku enciklopediju. Povod mu daje poziv redakcije „na pretplatu na 2. revidirano izdanje“. Ja mislim, da Broz, koji je zaista umio biti ijedak i ironičan, nije napisao ništa tako ijetko, kao ovaj oglas. Naročito ispituje članke „Daničić“ i „Dabiša“, te nalazi u njima sijaset pogrješaka. S toga na kraju oglasa redaktoru pri-kričuje na obadva uha: Ili kuj, il' ne mrči gaća! — U III. Književnom pismu (str. 110—111., br. 7.) oglašuje i povoljno ocjenjuje 2. svesku Karićeve Srbije (opis zemlje, naroda i države, u Biogradu 1887.). Iz toga oglasa valja da zabilježim ove riječi Brozove (str. 110.): „Kako je taj narod (koji živi u kraljevini Srbiji) s nama Hrvatima jedne krvi, mi gledajući njegovu sliku sastavljenu od nebrojenih crta, razbiramo izmedju njih svu silu crta, po kojima će svako, ko nije slijep kod očiju, priznati, da smo rođena braća, kao što rođenija ne mogu da budu“.

G. 1889. sastavio je Broz poglavlje „Padeži s prijedlozima“ za 2. izdanje Divkovićeve Hrvatske sintakse za školu od str. 57—85. Za 1. izdanje sastavio sam bio ovu partiju ja. Priznajem i sam, da je moj posao bio dosta nepraktičan. Broz je ovaj nedostatak veoma lijepo ispravio. Naročito je uspio u tome, što neprestano upozoruje na razliku izmedju pojedinih sinonimnih prijedloga, npr. udariti koga *uz* obraze, i udariti koga *po* obrazu. Svagdje se vidi, kako je pisac dobro poznao potrebe školske.

Iste su godine izišli njegovi „Oblici jezika staroga slovenskog s dodatkom o postanju oblika jezika hrvatskoga ili srpskoga za VII. i VIII. razred gimnazija“. Sami oblici jezika staroga slovenskog izradjeni su po A. Leskienu (Handbuch der altbulgarischen Sprache). Znatna su dva dodatka, od kojih se u prvom od str. 59—63. govori o glasovima, a u drugom od str. 63—95. o oblicima jezika

hrvatskoga prema glasovima i oblicima jezika staroga slavenskog. O zadatku tih dodataka kaže sam u Predgovoru (str. III.): „Ti dodaci nijesu određeni, da se upravo sistematično prouče u VIII. razredu, nego više da bude u njima i za učitelja i za učenike na okupu sve ono, što će učitelj čitajući starije književne spomenike prigodom spominjati i tumačiti iz povjesti jezika hrvatskoga s obzirom na jezik stari slovenski“. To je, kao što sam kaže (u Predgovoru str. IV.), u nas prvi pokušaj, kako bi se historičkomu nacrtu hrvatskih oblika našlo mjesta i u školskoj knjizi — ali je ovaj pokušaj piscu lijepo uspio, a ne može mu se poreći ni znanstvena vrijednost (isp. naročito poglavlje: Složena deklinacija str. 82—85.). Na žalost je Broz iskusio, da ni ovaj trud njegov nije našao zaslužene pažnje. Tako g. Živanović u Nastavnom Vjesniku II, str. 188—189, ne zna za to, da je i Broz kazao (str. 65. i 66.), da se zato govori: ježom, zecom, da ne bude u oba sloga jedno za drugim *e*.

U Vijencu je g. 1889. Broz nastavio priopćivati Filologičke sitnice, koje je bio prekinuo u Hrvatskom učitelju od g. 1886. Ali dok su one Sitnice bile polemičke, ove nemaju nikakoga polemičkoga karaktera. Zanimljiv je uvod, kojim je popratio prvu Sitnicu. „Filologičke sitnice, kaže na str. 16., bit će sitni prilozi, kojima će se, mislimo, moći koristovati svi oni, koji nastoje oko čistoće i pravilnosti književnoga jezika hrvatskoga. Da bi posao bio pouzdan, a prema tome i uspješan, mi smo gradju za ove sitnice crpli samo iz Vuka, koji je, što se tiče poznavanja živoga jezika hrvatskoga, koji smo uzeli za književni, bez sumnje najveći uglednik. I sama stara zagrebačka škola, koja, što je danas Hrvatâ i Srbâ, još jedina vikne kašto preko svojih jednomislenika na Vuka, priznaje, da ni u kojega spisatelja hrvatskoga i srpskog nema toliko vjere i pouzdanja, koliko upravo u Vuka. To

dokazuje najznamenitije filologičko djelo stare zagrebačke škole, hrvatska sintaksa g. A. Vebera. U toj sintaksi (Slovnica hërvatska. U Zagrebu 1873. §§ 106—165.) utvrđuje g. Veber pravila, pored primjera, za koje ne kazuje čiji su. i primjerima, za koje spominje, od kojega su književnika. Tako ima primjera iz Botića, Daničića . . . i Vuka. Iz tih 17 spisatelja izvadio je g. A. Veber 932 primjera, izmedju kojih ima Vukovih 625 na broj. Vuk je dakle sam dao g. A. Veberu dva puta više primjera, nego svih ostalih 16 pisaca zajedno! Pa kad taki zatočnik stare zagrebačke škole, kao što je g. A. Veber, toliko cijeni Vuka, onda ne znamo šta bismo kazali za one naše književnike, koji se krste i od samoga imena Vukova!“ I tako su u Vijenčevu Listku medju Svašticama izlazile Brozove Filologičke sitnice sve do listopada g. 1889., kadno je Broz pošao u Beč. U svemu je napisao 24 Sitnice u 27 brojeva Vijenčevih. Pojedine Sitnice nijesu medju sobom ni u kakvoj svezi. Svaka ispravlja osobitu nepravilnost u književnom jeziku hrvatskom. Gdjekoje su izrađene opširnije, te imadu samostalnu vrijednost (npr. 15. Sitnica, koja radi o zamjenici „čiji“ u 18., 19. i 20. br. Vijenca). U 22. i 24. Sitnici prihvatio se Broz posla, da pokaže, kakvo obličje dobivaju u hrvatskom jeziku tudje riječi. To bi bio 2. dio one osnove, što ju je bio stao izvoditi u Hrvatskom učitelju od g. 1887. Ali ni sada nije dospio dalje od tudjih riječi vokalske deklinacije (30., 32., 37. i 40. br. Vijenca).

Godine 1890. proveo je Broz veći dio u Beču, pa na putu po Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj gori. Za to vrijeme nije dakle ništa radio na literarnom polju. Kad se u ferijama vratio kući, moglo se očekivati, da će se u potonjem radu njegovu ogledati rezultati njegova puta. Još iste godine priopćio je u Vijencu str. 593. (br. 37.) dva lista Stanka Vraza Antunu Kaznačiću (od 10. VIII.

1839. i od 25. II. 1842.). što ih je dobio u Dubrovniku od Kaznačićeva unuka. U prvom listu Vraz Kaznačića moli, da bi što napisao za Almanak. a u drugom, da bi poslao kaki prinos za Kolo.

U Vijencu od g. 1891. priopćio je Broz pod natpisom : „Pabirci po historiji književnosti hrvatske“ dva prinosa za literarnu historiju hrvatsku. Prvom je natpis: „Posveta Palmotićeve Kristijade“ (str. 14—15., br. 1.). U knjižnici gimnazije dubrovačke našao je naime rukopis Palmotićeve Kristijade. u kojem se nalazi i pjesma. kojom je Palmotić Kristijadu posvetio Kristini. kraljici švedskoj. Priopćujući ovu dotle nepoznatu posvetu dodaje nekoliko bilježaka o kraljici Kristini. da bi se posveta bolje razumjela. Drugomu je prinosu natpis: „Prvo izdanje Gundulićeva Osmana“ (str. 42—43., br. 3.). U njemu javlja, da prvo izdanje Osmana nije ono. koje je g. 1826. priredio o. A. Marković. nego je četiri prva pjevanja čitava. a od petoga samo 504 stiha u svojoj ručnoj štampariji štampao Pero Stuli, otac majke g. profesora Budmani. i to ne prije smrti Volantićeve (g. 1808.). Ovo se izdanje čuva u knjižnici dubrovačkih franciskana. Pero se Stuli po svoj prilici nije služio tekstem. kako ga je bio priredio Volantić. — U 51. broju Vijenca (str. 807—809) priopćuje pod natpisom: „Poljski prijevod Gundulićeva Osmana“, što u knjizi: Adam Mickiewicz. Życie i dzieła. Książka zborowa . . . Kraków 1892. — Karol Brzozowski pod natpisom: Moje wspomnienia o Mickiewiczu — pripovijeda, kako je on od g. 1846. prevodio Gundulićeva Osmana na poljski. a Mickiewicz mu je prijevod ispravljao. dok nije preveo svega Osmana s kraja na kraj. Ali mu je g. 1849. prijevod izgorio u Dresdenu.

Iste je godine nastavio za Vijenac pisati Filologičke sitnice, koje je g. 1889. bio prekinuo zato, što je bio otišao iz Zagreba. Ove se Sitnice u smjeru sasvim slažu

s onima od g. 1889., samo se nijesu štampale u Listku medju Svašticama, nego u samom listu. I medju njima ima takovih, koje imaju samostalnu vrijednost, npr. 17. u 12. br. Vijenca, koja radi o „kao što“. Svih ima 17 u osam brojeva Vijenčevih. Što ih je već sa 17. brojem prekinuo, tomu ima osobit razlog. Gosp. dr. Vj. H. pisao je uredništvu Vijenca „da nas boli i vrijedja svakoga, kada se u Filologičkim sitnicama svako djelo Vukovo piše velikim pismenom, a sva djela sv. pisaca malim pismenom, kao da je Vuk sa svojijem djelima više, nego li je npr. Sv. Pavao i drugi sv. pisci sa svojijem djelima“. U isto je vrijeme u Katoličkom listu (od g. 1891.) br. 7. str. 56. netko (x) priopćio „Sitan upit na slavno uredništvo Vijenca“ sličnoga sadržaja. Broz odgovara u 11. br. Vijenca na str. 176.: „Veoma žalim, što je moj dobri prijatelj (t. j. g. dr. Vj. H.) mogao i pomisliti, da ja pišući n. pr. *mat.*, *luk.*, *otkr.*, a opet: *Nar. pj.*, *Nar. posl.*, *Rj.* može biti hoću pokazati „kao da je Vuk sa svojijem djelima više, nego li je n. pr. Sv. Pavao i drugi sv. pisci sa svojijem djelima“. Nije tako. Bilježeći (za primjerima) pokraćene natpise djelima, držim se u filologičkim sitnicama pravila, kojega se drži toliko filologa: pokraćeni se natpis djelu piše sa velikim početnim slovom, i za to pišem: *Nar. prip.*, *Nar. posl.* itd., a što pišem: *mat.*, *gov.*, *2 kor.*, to pišem i za to, što to nijesu za mene u ovome poslu napose osobita *djela*, nego samo *djelovi* od djela, kojemu je natpis *Sveto pismo* (ili hoćete *Stari zavjet*, *Novi zavjet*). Tako je, i prema tome poričem najodržesitije, da mi one moje kratice tiska iz pera nepoštovanje i preziranje Svetoga pisma. — Ja se nadam, da će taj odgovor umiriti moga cijenjenoga prijatelja g. dr. Vj. H., a hoće li umiriti i one, koji ocjedjuju komarca, a kamilu proždiru, ne marim!“ U 12. br. Vijenca na str. 192. ističe netko pod šifrom ϕ , da se ovako, kako radi pisac filol. sitnica, radi i u

Akademikom rječniku. Kat. list odgovara i Brozu (u br. 12. str. 100.) i g. 7 (u br. 13. str. 108.) te ostaje kod toga, da Brozov postupak vrijedja kršćansko čuvstvo, ali veli (str. 108.): „Mi nismo nikada držali a i sada ne držimo, da g. pisac filologičkih sitnica hoće time da pokaže kakovo nepoštovanje Sv. pisma, ali sama stvar je takova, da joj se pravom prigovorilo. i taj prigovor još uvijek stoji“. To je zabadanje Broza ozlovoljilo. K tomu se bojao, da ne bi stradao Vijenac, ako bi on u njemu nastavio pisati onako, kako je dotle pisao, a da bi takovo pisanje napustio, nije nalazio razloga. S toga je radije u opće prestao pisati Filologičke sitnice.

Iste je godine za Pobratima preveo krasni putopis H. Sienkiewicza „Iz Liverpoola do New-Yorka. po putničkim bilješkama H. S. sastavio —“ (br. 5., 6., 7.). Rijetko gdje je Brozov jezik tako biran, pa opet tako prirodan, kao u ovom prijevodu.

G. 1892. izišao je na vidjelo najljepši plod, što ga je Broz ubrao na svom putu u Dalmaciju: Stari pisci hrvatski, knj. XIX. Djela Gjona Gjora Palmotića, dio IV., dodatak. Ovaj dodatak djelima Palmotićevima, što ih je Jugoslavenska akademija izdala u 12., 13. i 14. knjizi Starih pisaca, ima dva dijela. Prvom je dijelu natpis: Ispravci i dodaci k tekstu Kristijade. Broz je u Dubrovniku u staroj biblioteci c. kr. gimnazije našao dva rukopisa Palmotićeve Kristijade. od kojih jedan drži za autograf samoga pjesnika, a drugi za prijepis toga autografa. Budući da je akademičko izdanje Kristijade načinjeno po izdanju rimskome od g. 1670., koje je veoma pogriješno, priopćuje Broz od str. XI—XL. varijante onih rukopisa, što ih je on našao. Čovjek se doista mora diviti onoj ustrajnosti, s kojom je on minuciozno točno pobilježio toliku silu razlika izmedju rukopisa i izdanja. Na str. XI. štampana je i posvetna pjesma, kojom je Palmotić svoju Kristijadu

posvetio Kristini, kraljici švedskoj, i koju je Broz našao u jednom od ona dva rukopisa i već prije priopćio u Vijencu od g. 1891. — Drugomu je dijelu dodatka Palmotićeve djeline natpis: *Atalanta*. Palmotićeve pastirska igra *Atalanta* bila nam je poznata samo po imenu. Broz je u Dubrovniku našao i za sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu nabavio rukopis i ove drame, za koju se već mislilo, da joj se za uvijek zameo trag. Živo se sjećam, s kakvom mi je upravo djetinjom radošću iz Dubrovnika javio o svom znamenitom našašću. U knjizi, o kojoj se govori, štampana je *Atalanta* prvi put od str. 1—44. Naprijed str. XL—XLIII. ima uvod, u kojem pisac spominje sve, što zna o *Atalanti*, i opisuje rukopis, koji nije pisao sam pjesnik, ali ga je sam ispravljao. Iz bilježaka u rukopisu doznajemo, da se *Atalanta* prikazivala g. 1629. Po tom je ona prva od svih drama Palmotićevih, za koje znamo, kada su spjevane i prikazivane. A kako je mladja od Gundulićeve *Dubravke*, to se s njom, a ne s *Dubravkom* završuje niz dubrovačkih pastirskih igara.

Kad je g. 1889. školska oblast hrvatska odlučila u škole uvesti fonetički pravopis, povjerila je Brozu, da napiše priručnu knjižicu, u kojoj će biti izložena pravila za takav pravopis. On se prihvatio posla, ali ga je dospio dovršiti istom za tri godine, naime g. 1892. Ponajglavniji uzrok tomu zatezanju valja tražiti u tome, što je Broz htio da pokaže ne samo, kako valja pisati, nego i zašto valja tako pisati. A to nije bilo lako učiniti tako, da bi bilo svakomu shvatljivo. S toga se napokon okanio svoje isprvične nakane, pa napisao samo pravila, kako valja pisati. I tako je g. 1892. nakladom kr. zemaljske vlade izišla knjiga s natpisom: *Hrvatski pravopis*, po odredjenju kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, napisao I. B. Knjiga ima osim *Rječnika* tri dijela: dio prvi radi o pisanju glasova (str. 4—32.), dio drugi o pisanju riječi

(str. 33—53.), dio treći o pisanju rečenica (o interpunkcijama) str. 54—69. Tomu je dodan Rječnik str. 72—133. Što se u knjizi ne govori o tome, zašto valja tako pisati, to Broz sam u predgovoru str. V. opravdava ovako: „Prävîlà nijesam nigdje izrijekom potkrjepljivao. ali sam gledao koliko sam više mogao da pokažem onako mimogred, kako je ovaj pravopis skladniji mimo svaki drugi pravopis. koji je ikad bio u hrvatskim školama, a uvjeren sam, da će svaki misaoni čitalac ove knjižice u tome pristati sa mnom. Znam. da gdje komu ne će biti po volji, što nijesam još i napose govorio, zašto treba da se što ovako ili onako piše. U „Ogledu rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika“ piše Gj. Daničić g. 1878. za pravopis: „Ne ću pominjati. šta bi značilo. kad bi još jednom trebalo pisati sve ono. što se pedeset godina dana o njemu pisalo. i kad bi u jednoj polovini naroda trebalo iz nova počinjati što je u drugoj poslije velike borbe svršeno“. K tima riječima nemam što da dodam. a budućnost, i to skora budućnost pokazat će. na čijoj je strani pravo. Istina, naći će se ljudi. koji će se dizati i na ovo pisanje i opirati mu se, ali to njihovo opiranje bit će kod mladjega naraštaja hrvatskoga zaludno. Nije dovoljno samo rušiti, nego treba i graditi. *Tko se prihvati da razgrađuje pravila za ovo pisanje, nek se prihvati i drugoga posla: nek izradi zakone za dojakošnje pisanje, koji će biti barem toliko određeni, prosti, jasni i dosljedni, koliko su u ovoj knjizi, a k tomu neka postavi pouzdana pravila, kako će moći svatko valjano hrvatski čitati one riječi, koje će se drukčije pisati nego što se izgovaraju.* Ali ja ne vjerujem, da će se naći tko bi napregao svoje sile, da svede u pouzdana pravila pravopis. kojim pišu u nas protivnici fonetičkoga pisanja; a tkogod pregnu da bi to uradio, držim pouzdano, da će ga u poslu smesti i narav jezika samoga i povjest svega

pisanja hrvatskoga i srpskog, kako se ono razvijalo od prvoga početka pa do danas . . .“ (isp. i str. IX. 2. izd.)

Napose mi valja spomenuti, da Broz isprva nije bio baš osobito zauzet za novo slovo *đ*. On bi bio volio, da se mjesto njega uvelo *gj*, ali po malo se i on sprijateljio s njim te ga u predgovoru str. VII. i XI. i brani.

Pravila su Brozova u opće sasvim točna, primjeri zgodni. Na svakoj se riječi vidi, da je dobro promišljena. Čovjek bi gotovo rekao, da od same želje piščeve, da bi pravila bila što točnija, gdje koje na prvi mah nije sasvim jasno. Oko toga, da primjeri budu što zgodniji, trudio se puno. Naročito je nastojao, da u nauku o interpunkcijama svaki primjer bude uzet iz literature, i to ako se ikako može iz narodne literature.

Na kraju predgovora (str. VIII. 2. izd.) kaže Broz: „Želim, da bi se ovaj moj trud prokušao u dvojakoj vatri: u vatri prakse i kritike. Napose preporučam svoje djelce kritici ne tražeći ni od koga blagohotne kritike: meni je stalo samo do *ozbiljne* kritike, pa bila ona i naj-oštrija“. Istina, čula se o Brozovoj knjizi (naročito u dnevnim listovima) i gdje koja neozbiljna riječ. Ali se čula i ozbiljna kritika; tako u Nastavnom vjesniku I, str. 172—4. od g. dr. T. Maretića, u Nast. vj. II, str. 173—180. od g. J. Benakovića i u XV. knjizi Jagićeva Archiva str. 395—407. od g. dr. M. Rešetara. Svagdje se knjizi priznaje vrijednost, ali se dakako ističu i nedostaci. Takova se knjiga može dotjerati samo onda, ako svatko, tko se njom služi, iskreno kaže, kakve je nedostatke opazio u njoj. U opće se može kazati, da je knjiga dočekana s radošću i simpatijom. To se najbolje vidi odatle, što je za pô godine trebalo prirediti novo izdanje, koje u ostalom nije znatno promijenjeno. Broz sâm kaže u predgovoru 2. izd. str. XII.: „Htio sam i sâm da koješta u pravilima stegnem i potpunim, ali budući da

je visoka vlada odredila, da se pravila „Hrvatskoga pravopisa“ prešampaju nepromjenito, tako sam popunio samo rječnik“. Napokon kaže Broz na istom mjestu: „Ova je knjiga prvi ozbiljni korak na putu k željenomu jedinstvu u pravopisu, a ima pouzdane nade, da će se s vremenom i doći do njega: najprije u školi a poslije i u književnosti“. Da je njegovo proročanstvo bilo istinito, vidio je Broz još za života, jer je doživio, da su školske oblasti dalmatinska i bosanska njegovu knjigu uvele u dalmatinske i bosanske škole. Malo što pribavilo mu je posljednjih godina toliko radosti, koliko vijest o tom događaju.

Kad se brigom visoke kr. zemaljske vlade ispunila jedna znatna praznina u našoj periodičnoj literaturi, te je na veliku radost svih za napredak našega srednjega školstva zauzetih ljudi stao uz uređivanje g. dra. T. Maretića g. 1892. izlaziti Nastavni vjesnik, javlja se među prvima suradnicima njegovima i Broz. U I. knjizi Nastavnoga vjesnika str. 64—68. nalazimo od njega raspravu: „Zamjena poluglasnima u govoru barskome“, za koju je sabrao gradju na svom putu po Crnoj gori. U njoj raspravlja o tome, kako Crnogorci, poimence u barskoj nahiji, zamjenjuju stare poluglasnike; oni naime govore kao: den, ogenj mjesto: dan, oganj, u starom slovenskom: дѣнь, огнь. — Od str. 135—141. pa od str. 328—329. imaju od njega četiri Sitna priloga za povjest hrvatske književnosti. U I. pod natpisom: „Skazanje od nevoljnoga dne od suda ognjenoga“ dokazuje Broz, da Skazanje od nevoljnoga dne od suda ognjenoga nije Marulićevo, jer se sud Marulićev o Solomunu u ovoj pjesmi protivi sudu njegovu u djelu Bene vivendi instituta. U II. prilogu pod natpisom „Barakovićeva Jarula“ dokazuje, da nije sam Baraković Jarulu posvetio Nikoli Dražiću, biskupu osorskomu, nego priredjivač 5. izdanja od g. 1720. U III. prilogu pod

natpisom: „Vitezovićeve gramatika jezika hrvatskoga“ nagadja sadržaj Vitezovićevoj gramatici, kojoj se zameo trag, po sadržaju njegova djela *De aris et focis Illyriorum*, koje je sačuvano u rukopisu. IV. prilog ima natpis: „Prilog za Aleksandridu“. U njemu se iz Aleksandride spominje motiv, koji se nalazi i u jednom traktatu Abrahama a Sancta Clara i u jednoj narodnoj pjesmi iz Srijanâ u dalmatinskom Zagorju. — Osim toga oglašuje u istoj knjizi Nastavnoga vjesnika (str. 357—358.) Ljubomira Stojanovića Srpsku gramatiku za 1., 2. i 3. razred gimnazije. Oglas je znamenit po tome, što se iz njega vidi, što je Broz mislio o metodi hrvatske gramatike za srednje škole. Stojanovićeve je gramatika (po uzoru francuskih školskih gramatika) izradjena „na osnovi metode koncentričnih krugova; odredjuje i objašnjuje bez ikakoga učenog aparata sve pojmove i pojave gramatičke; s naukom o oblicima sastavlja odmah i sintaksu, a ima izobila zadataka i za usmeno i za pismeno vježbanje“. Ovu metodu Broz drži u osnovi svojoj za veoma dobru, pa dodaje: „Što se naučne gradje tiče, naše su školske gramatike jezika hrvatskoga lijepo napredovale koristeći se pozitivnim rezultatima učenih istraživanja, ali što se metode tiče, držim, da se ne mogu pohvaliti osobitim napretkom. Već je krajnje vrijeme, da se jednom stane nastojati i oko te strane naših školskih gramatika jezika hrvatskoga, i upravo za to oglašujem svojim drugovima Stojanovićevu gramatiku, kojom će se u ostalome moći i praktično koristovati ogledajući zadatke za vježbanje u pravilima gramatičkim“.

Kad je uredniku Pobratima g. P. Markoviću u jeseni g. 1893. valjalo krenuti u Italiju, zamoli Broza, da bi preuzeo uredjivanje Pobratima, dok se on vrati. Broz se drage volje odazvao želji svoga prijatelja, te je doista uredio brojeve 4., 5. i 6. Potpisan je kao urednik i u

brojevima 7. i 8., ali ih faktično nije više mogao urediti, jer ga je već bila srvala nemila bolest. Za vrijeme svoga urednikovanja preveo je za Pobratim dvije sličice iz prirode od Suzane Kornazove pod natpisima: „Višnja“ (br. 5.) i „Zebini svatovi“ (br. 6.). Osim toga zasnovao je nov niz filologičkih sitnica, koje je kanio priopćivati pod natpisom „Pabirci“. U br. 6. Pobratima nalazimo već osam Pabiraka. Ovi su Pabirci posljednje, što je Broz napisao.

Samo još jedno djelce njegovo valja da spomenem, koje je izišlo poslije njegove smrti. Kad je ono prije dvije tri godine izišao novi glagolski Misal, zamolio je tadašnji senjski biskup presvijetli gospodin dr. J. Posilović Broza, da bi za svećenstvo njegove biskupije sastavio naputak, kako valja čitati Misal. Broz se ovomu časnomu pozivu drage volje odazvao. Ovaj je naputak štampan prošle godine u Propagandinoj štampariji u Rimu pod natpisom: Mali Azbukvar za pravilno i jednolično čitanje glagoljice u novih crkvenih knjigah po hrvatskoj recenziji — ali su drugi (po bilješci na str. 10. gg. prof. sjemenišni Radetić i kanonik A. Parčić) jezik Brozov tako promijenili, da ne bi nitko rekao, da je to Broz napisao.

Evo tako je Broz upravo neumorno radio na književnom polju, dok mu nije klonula ruka. Ali pored svega toga tako obilnoga rada još je bio zasnovao koješta, što mu nije bilo sudjeno da izvede. Među osnovama njegovima valja na prvom mjestu spomenuti Rječnik živoga jezika hrvatskoga. Za nj je još prije 10 godina stao kupiti gradju po narodnim umotvorima, pa po Vukovim i Daničićevim djelima. Poimence mu je bilo stalo do čiste narodne fraze. Gradja, što ju je s neumornom marljivošću dospio sakupiti, pobilježena je na ceduljicama, kojih ima preko 100.000. Kako je pod kraj svoga života u tom bio došao već tako daleko, te mu nije ostajalo više

mного posla, pa bi bila sakupljena gradja, što ju je u opće bio naumio sakupiti, stao je misliti i o tome, kako će obraditi sakupljenu gradju. Tako je za pokus obradio nekoliko riječi od slova B. Da bi se vidjelo, kako je Broz zasnovao svoj rječnik, priopćujem ovdje iz toga pokusa riječ:

bājati: bājēm, *impf. što i* bahoriti. — *a.* Dovelu mu bajalicu, da mu baje. *Rj.* 12 b. Ciganke im u dlan baju. *A.* Baju djeci ugljenom. *A.* — *b.* Bajalice baju nad bolesnicima. *A;* *više je u običaju pod a.* — *c.* Bajalica lijevom rukom baje oko boljetice. *posl. V.* 169. Kad žene baju oko kakve gute, onda pišu Solomunovo slovo. *Rj.* 700 a. — *d.* Baba baje od uroka. *A.* Kad se baje od micine, bajalica prekršta bradvom po micini. *Rj.* 360 b. Bajalica obaje basmu, koja se baje od uroka. *A;* *tako se izriče što se želi bakanjem ukloniti; slabije se to izriče pod b.* — *e.* Kad zmija ujede, bajalica baje ujedeno meso. *A.* Babe baju djeci uroke. *A;* *a prema tome:* Metalje se baje metlom. *Rj.* 354 a.

Vječna bi šteta bila, da se Broz uzalud toliko trudio. Na svu sreću našao se čovjek, tako isto pun znanja jezika hrvatskoga kao i pijeteta prema Brozu, koji se prihvatio posla, da glavno djelo njegova života nastavi i, ako Bog da, dovrši. To je njegov ujak prečasni g. kanonik dr. Fr. Iveković, kojemu valja željeti samo zdravlja, pa će narod hrvatski dobiti u ruke i rječnik živoga jezika svoga, koji će biti vrijedan drug historičkomu rječniku akademičkomu!

Pored toga rječnika zasnovao je Broz još jedan manji rječnik, u kojem bi se azbučnim redom ispravljale najglavnije pogriješke današnjega književnoga jezika hrvatskoga. Znatan dio toga rječnika, koji je nazvao „Antibarbarus“, izradio je sâm, a za ostali je dio prikupio obilje gradje. Da bi se vidjelo, kako je zasnovan Antibarbarus, navest ću iz njega za primjer dvije riječi:

čestitati kome što; *n. p.* Čestitam Vam novo ljeto. Stražil. 1886, 1385.* Kad mu stanu čestitati krsno ime, on ih zapita, ko je to, koga mu čestitaju. N. posl. 265. Vi ste morali glas primiti, da Vas je car naimenovao vladikom. Ja Vam to čestitam od srca. Straž. 1887, 284. Kad se komu čestita nova košulja, reče se: Živ i zdrav derao! . . . Rj.² 158 a. *U pjesmi se nadje i čestitovati mjesto čestitati; n. p.* Svak mi čedo čestituje mlado. Rj.² 21 a. Svak mi Lalu čedo čestituje. 823 a.

Što se nalazi u spisatelja našega vremena čestitati kome na čemu, to se ne potvrđuje nikako ni u narodnome govoru ni u starijih pisaca.

stanje. U primjerima, kao što su: On je u stanju to učiniti, ili On nije u stanju to učiniti, ono u stanju nije hrvatski nego njemački (im Stande), pa treba da se zamijeni

a. pridjevom; n. p. Ima l' mnogo vojske u Turaka? Je l' podobna da boja ubije? Rj.² 523 b. Ni sebi ni svome nije vrijedan što dobro učiniti. N. posl. 223; *u tom se značenju govori i jak, kadar (koje je turski), vrstan;*

b. glagolom; n. p. Ako tu bukvu možeš iščupati iz zemlje, onda ću te pustiti da ideš u svijet. Npr. 1. Ako ja pobratimu sad kažem da nema ništa, on može otići i mene u jami ostaviti, pa što ću sutra od popa kad me nadje u jami? 169; *a glagol se može i izostaviti, pa n. p. mjesto* Ko će biti u stanju toliko proso pokupiti! *kaže se sasvim dobro* Ko će toliko proso pokupiti! Npr. 127. — *Što se nadje u spisatelja dorasti mjesto u stanju, nije hrvatski.*

Ja mislim, da ću se najljepše odužiti uspomeni svoga nezaboravnoga prijatelja, ako u njegovu duhu obradim gradju, koje on nije dospio da obradi, pa poradim oko toga, da i Brozov Antibarbarus izidje na svijet na veliku korist književnoga jezika hrvatskoga.

Još dvije osnove zanimale su Broza više godina. Jedna se ticala znanstvene gramatike hrvatske. Svakomu, tko se tim bavi, dobro je poznato, koliko toga uza sve ono, što se na polju hrvatske gramatike doslije uradilo, u njoj nije utvrđeno nikako ili bar nije utvrđeno onako, kako

* Pisma Vukova L. Mušickome štampana u Stražilovu.

bi trebalo, i to ne samo u onom dijelu sintakse, koji Daničić nije dospio da izradi, nego i u oblicima. Toj je nevolji želio Broz da doskoči. S toga je već zarana stao kupiti gradju za one dijelove gramatike hrvatske, koje je namjeravao obraditi. Najviše ga je zanimala, kao što se vidi iz sakupljene gradje, deklinacija imenica (npr. koje jednosložne imenice muškoga roda u množini primaju *ov* ili *ev*), pa kongruencija i upotreba vremenâ. Kratko vrijeme prije smrti počeo je i izradjivati raspravu o futuru, s kojom je htio da se habilitira za docenta hrvatskoga jezika i literature.

Osim toga bila mu je neprestano na pameti historija literature hrvatske. Posljednja mu je osnova o tome bila ta, da će svaki put napisati ono, što mu iz historije hrvatske literature treba za školu, pa kad s učenicima prodje čitavu historiju literature, imat će je i napisanu. Ali tek što je počeo ovu osnovu izvoditi, zatekla ga je bolest pa smrt. Upravo je za čudo, koliko je načinio nacrta za historiju hrvatske literature. Među njegovim bilješkama ima ih veoma mnogo, koje se tiču ove stvari. Ima i započetih monografija (npr. o Gunduliću, o Kačiću), ali ništa nije tako dotjerano, da bi se moglo štampati.

Samo se po sebi razumije, da su čovjeka, koji je toliko mario za jezik hrvatski, mnogo zanimale narodne pjesme. Ali ga nije zanimalo samo jezik, nego i sadržaj njihov. U ostavštini njegovoj našlo se veoma mnogo gradje za realia narodnih pjesama (npr. junaci, oružje, ženidba itd.). Kad je Matica hrvatska odlučila izdati svoj golemi zbornik narodnih pjesama, povjerila je redakeiju Brozu. Taj posao nije bio lak. Najprije je trebalo pročitati sve pjesme, a onda izabrati ono, što zaslužuje da se štampa. Uza sve to, što su Broza podupirali i drugi, trajao je taj posao mnogo godina. Napokon je mogao pristupiti redakciji

prve knjige, u kojoj bi bile onakove pjesme, kakve je Vuk nazvao „mitologičke“. Osobito se trudio oko dodatka, u kojem bi se spominjale varijante onih pjesama, koje bi bile u knjizi. Ali kad je posao dospio dotle, te su prvi arci mogli ući u štampu, srva Broza nemila bolest. Čuvši, da se narodne pjesme slažu, zaželio je, da mu se pokažu korekturni otisci. Ta mu se želja ispunila. Primivši ih u ruke proletio je tračak radosti njegovim licem. Jamačno je mislio na vrijeme, kad će ozdraviti pa nastaviti svoj omiljeli posao, ne sluteći, da će ga naskoro smrt otkinuti i od toga posla, kojemu je kraj narod tako teško čekao.

Medju onim, što je pobilježio na svom putu, ima veoma mnogo nepoznatih riječi. Broz ih je sâm ispisao na cedula i naznačio im značenje. Te bi se riječi mogle dobro upotrebiti za akademički rječnik.

Još mi valja spomenuti, da je Brozu bilo namijenjeno, da priredi novo izdanje drugoga dijela Petračićeve Hrvatske čitanke, kojemu se poslu veoma radovao i već pripravljaao za nj.

Videći, koliko je Broz radio, čovjek se nehotice pita, gdje je nalazio vremena za vršenje svoje službe. Pa opet je on uza sve to bio veoma savjestan učitelj, kojega su jednako cijenili poglavari, drugovi i učenici. Svoje zvanje učiteljsko upravo je ljubio. Značajno je, da on, koji je u školi i izvan škole radio kao rijetko tko, nigda nije požalio, što se posvetio tomu zvanju. Kao učitelj sav je gorio od želje, da bi učenici njegovi što bolje naučili hrvatski. Da bi to postigao, nije žalio nikakva truda. I nije se trudio uzalud. Ona ljubav za hrvatski jezik, kojom je bilo proniknuto čitavo biće njegovo, prelazila je i na učenike, te su rado učili. Tražio nije mnogo. S osobitim je taktom umio odabrati ono, što je glavno, te svakako valja da se zna. A to je tražio strogo. Učenici su ga

poštovali, ali su ga se i bojali, i to ne toliko poradi stroge klasifikacije, koliko poradi toga, što bi on učenika, koji nije htio da uči hrvatski, nemilo izgrdio. Za njegov postupak kod klasifikacije značajna je crta, da nije baš tvrdovao s prvim redom, ali je tvrdovao s boljim redovima. Tko je htio da dobije bolji red, morao ga je doista i zaslužiti. — Tko je god imao posla sa zadaćama, zna, kolik je teret učitelju ispravljanje zadaća, naročito kod tolikoga broja učenika, što ih ima u gimnaziji zagrebačkoj. I Brozu su zadaće zadavale mnogo truda i oti-male mnogo vremena. Ali je i taj posao radio s ljubavlju, a za trud svoj nalazio je obilnu nagradu u radosti, koju bi mu pribavio svaki i najmanji napredak kod učenikâ. Koliko je volio učenike svoje, vidi se najbolje odatle, što ga za vrijeme bolesti ništa ne bi toliko obradovalo, koliko ako bi čuo, da je koji učenik njegov došao pitati, kako mu je.

Osim hrvatskoga jezika poučavao je Broz još u historiji, rjedje u geografiji. I na tom je polju radio s ljubavlju i uspjehom, ali mu je opet glavna briga bila prikupljena oko hrvatskoga jezika.

Broz je bio čovjek na oko mirne, ali u istinu dosta vatrene čudi, a uz to dobra i blaga srca. Osobito ga je karakterizirala neka kao ironija, koja je rado izbijala na površinu. U društvu je bio gotov na šalu, ali koliko je u mladjim godinama tražio društvo, toliko mu se u potonjim godinama gotovo bih rekao uklanjao. Tomu je uzrok bio u tome, što se područje njegovu radu sve većma širilo, i u tome, što je u krugu svoje porodice nalazio više zabave, nego bi mu je bilo moglo podati makar kakvo društvo. U razgovoru s ljubljenom suprugom, u zanimanju za napredak drage djece nalazio je najsladju okrepu od duševnoga umora. Osim porodice rado je boravio u krugu bližega i daljega roda, s kojim ga je vezala

iskrena ljubav. Osobito je rado zalazio u tazbinu, koju je na pola šaljivo zvao „babaluk“, pa k svomu ujaku prečasnemu g. kanoniku dr. Fr. Ivekoviću. Intimnih prijatelja nije imao mnogo. S ponosom spominjem, da sam se i ja brojio među njih. I meni će ostati jedna od najljepših uspomena do kraja života uspomena na časove, što sam ih proveo u njegovu društvu. Isticao se nije rado. Ali ako bi tko što zatražio od njega, učinio bi mu, ako bi samo mogao. Kadšto bi ga prevelika uslužnost dovela i u nepriliku, te ne bi mogao učiniti sve, što je obećao.

Hrvatski je jezik upravo ljubio, i to strastveno ljubio. Samo takova ljubav mogla je čovjeku, koji se nije rodio kao Štokavac, podati toliko ustrajnosti, te se naučio štokavski pisati tako čisto, kao rijetko koji rodjeni Štokavac. S toga su ga prijatelji u šali i zvali Hercegovcem iz hrvatskoga Zagorja. U prvim djelima njegovima vidi se doista po tome, što mu stil nije svagdje posve prirodan, da pisac toga jezika nije usisao s majčnim mlijekom. Ali u potonje vrijeme iščezlo je to posvema, te nitko ne bi rekao, da je pisac rođen Kajkavac. To je pak postigao neumornim proučavanjem narodnih umotvorina, pa Vukovih i Daničićevih djela. Vuk i Daničić bili su mu najvjerniji pratilci od mladih dana pa do groba.

Radio je u opće sporo. To se objašnjuje jednim značajnim svojstvom njegovim: on je bio ljut neprijatelj svakoj površnosti. Prije nego li bi izrekao koju misao, ogledao bi je dobro sa sviju strana. Pišući pazio bi na svaku riječ, da mu se ne bi izmaklo štogod, o čemu ne bi bio uvjeren u dnu duše. S tom se brigom družila druga, da bi svaku misao izrekao što čistijim jezikom hrvatskim. S toga sve, što je on igda, a naročito u potonje vrijeme napisao, ima na sebi biljeg duboka uvjerenja i brižna nastojanja oko što veće čistoće jezične. Ali

koliko se god čuvao, da ne bi izrekao štogod, o čemu ne bi bio uvjeren, toliko je odvažno izricao ono, o čemu je bio uvjeren. Sam je priznavao, da je na način, kako je radio, najvećma utjecao boravak njegov u Innsbrucku kod Jezuitâ. Polemici nije bio prijatelj, ali joj se nije ni uklanjao. U njoj se rado služio oružjem ironije. Ali svagda mu je bilo stalo samo do stvari, nigda do lica.

Broz je više zasnovao nego izveo. I to se objašnjuje pomenutim svojstvom njegovim. On nije mogao početi pisati o nekoj stvari, dok je nije proučio do najtanjih sitnica. A takovih se većih i manjih sitnica našlo uvijek, često i onakovih, koje su s osnovom njegovom bile samo u dalekoj svezi. Dotle ga je pak stalo zanimati već nešto drugo, pa je pošao kupiti gradju za ovo drugo, a onaj je prvi posao odgodio. Kupiti gradju bila mu je prava slast, a nada sve kupiti gradju za veliki svoj rječnik.

Za cijelo mu je bilo teško ostaviti toliko neizvršenih osnova. Ali je na samrtni s mirom i zadovoljstvom mogao pogledati na obilan rad kratkoga života svoga, na rad, kojega će plodove narod hrvatski uživati, dok ga bude, i vijencem zahvalnosti kititi prerani grob jednomu od najvrednijih sinova svojih. Slava Ivanu Brozu!

2. KNJIŽEVNA RADNJA.

a) RAD.

Knjiga CXVII. (razreda matematičko-prirodoslovnoga XVII.₂)

Jednoznačna projekcija vitopere plohe trećega stupnja.

Od *dra. D. Segena*. Str. 93.

Prilog teoriji eliptičnih funkcija. Od *dra. Vladimira Varićaka*. Str. 123.

O proračunavanju iracionalnih korijena numeričkim jednačbam. (Lagrangeova i Hornerova metoda spojena.)

Od *prof. Eduarda Doležala*. Str. 135.

Imaginarni sferni trokuti. Od *dra. Vladimira Varićaka*. Str. 153.

O instinktu. Od *Josipa Torbara*. Str. 161.

Knjiga CXVIII. (razreda filologičko - historičkoga i filozofičko-juridičkoga XL.)

Rapski dijalekat. Od *M. Kušara*. Str. 1.

Kajkavački dijalekat u Prigorju. (Ostatak.) Od *prof. Vatroslava Rožića*. Str. 55.

Ivan Bolica Kotoranin, latinski pjesnik. Od *prof. dra. M. Šrepela*. Str. 116.

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini i hrvatskoj kajkavštini. Od *M. Valjavca*. Str. 137.

Knjiga CXIX. (razreda filologiĉko - historiĉkoga i
filozofiĉko-juridiĉkoga XLI.)

Ispravei i dodaci tekstu starijih pisaca dubrovaĉkijeh.

Od *M. Rešetara*. Str. 1.

Crkva i država u dubrovaĉkoj republici. Od *dra. K. Vojnovića*. Str. 32.

Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku i hrvatskoj kajkavštini. Od *prof. M. Valjavca*. Str. 144.

Knjiga CXX. (razreda matemat.-prirodoslov. XVIII.)

Geologija gore Samoborske i Žumberaĉke. Od *prof. dra. Drag. Gorjanović-Krambergera*. Str. 1.

Geologijski snošaji okolice Klanjaĉke i Pregradske. Od *prof. dra. Drag. Gorjanović-Krambergera*. Str. 83.

Deseto potresno izvješće za godinu 1892. Od *dra. M. Kišpatića*. Str. 92.

Jedanaesto potresno izvješće za godinu 1893. Od *dra. M. Kišpatića*. Str. 101.

b) MONUMENTA

SPECTANTIA HISTORIÆ SLAVORUM MERIDIONALIUM.

Volumen XXVI. Scriptores, volumen III.: Thomas archidiaconus: Historia Salonitana. Digessit *dr. Fr. Raĉki*.

c) MONUMENTA

HISTORICO-JURIDICA SLAVORUM MERIDIONALIUM.

Volumen V. Urbaria lingua croatica conscripta. Hrvatski urbari. Svezak I. Sabrao i protumaĉio *Radoslav Lopašić*.

d) POSEBNA DJELA.

Knjiga XIII. Zadarski i Rašinin lekcionar. Za štampu priredio *Milan Rešetar*. Str. I—LIII i 1—330.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Sv. XIV. Dijela 4. sv. 2. Obradjuje *P. Budmani*.

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1893. Svezak osmi.

3. KNJIŽEVNI RAD.

a) Članova.

Budmani P.:

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Svezak XIV. Četvrtoga dijela sv. 2.

Gorjanović-Kramberger Drag. dr.:

Geologija gore Samoborske i Žumberačke. Rad CXX. Str. 1.

Geologijski snošaji okolice Klanjačke i Pregradske. Rad CXX. Str. 83.

Kišpatić M. dr.:

Deseto potresno izvješće za godinu 1892. Rad CXX. Str. 92.

Jedanaesto potresno izvješće za godinu 1893. Rad CXX. Str. 101.

Lopašić Radoslav:

Urbaria lingua croatica conscripta. Hrvatski urbari. Svezak I. Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Volumen V.

Rački Franjo dr.:

Thomas archidiaconus: Historia Salonitana. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XXVI. Scriptores, volumen III.

Segen D. dr.:

Jednoznačna projekcija vitopere plohe trećega stupnja. Rad CXVII. Str. 93.

Šrepel M. dr.:

Ivan Bolica Kotoranin, latinski pjesnik. Rad CXVIII. Str. 116.

Torbar Josip:

O instinktu. Rad CXVII. Str. 161.

Valjavec M.:

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini i hrvatskoj kajkavštini. Rad CXVIII. Str. 137.

Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku i hrvatskoj kajkavštini. Rad CXIX. Str. 144.

Varićak Vl. dr.:

Prilog teoriji eliptičnih funkcija. Rad CXVII. Str. 123.

Imaginarni sferni trokuti. Rad CXVII. 153.

Vojnović K. dr.:

Crkva i država u dubrovačkoj republici. Rad CXIX. Str. 32.

b) Nečlanova.**Doležal Ed.:**

O proračunavanju iracionalnih korijena numeričkim jednačbam. (Lagrangeova i Hornerova metoda spojena). Rad CXVII. Str. 135.

Kušar M.:

Rapski dijalekat. Rad CXVIII. Str. 1.

Rešetar M. dr.:

Ispravci i dodaci tekstu starijih pisaca dubrovačkihijeh. Rad CXIX. Str. 1.

Zadarski i Račinin lekcionar. Posebna djela sv. XIII.

Rožić Vatroslav:

Kajkavački dijalekat u Prigorju. (Ostatak.) Rad CXVIII Str. 55.

PRIJEGLAD

KNJIGA I RASPRAVA IZAŠLIH U AKADEMIJSKIM PUBLIKACIJAMA DO KONCA GOD. 1894.¹

- Bernardin P.**, (Splječanin), Lektionarij. Po I. izd. od god. 1495. uredio dr. T. Maretić. 1885. (208 str.) 8°. 1 for. 50 nvč.
- Bogišić Dr. V.**, Pisani zakoni na slavenskom jugu. Bibliografski nacrt. 1872. (201 str.) v. 8°. 1 for. 25 nvč.
- Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena. Knj. I. Gradja u odgovorima iz razliĉnih krajeva slovenskoga juga. 1874. (LXXIV, 717 str.) v. 8°. 6 for.
- Brĉić Ivan**, Dvie sluŹbe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Ćirila i Metoda. 1870. (XV, 79 str.) v. 8°. 1 for.
- Bulić Iv.**, Hrvatski spomenici u kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe narodne dinastije hrvatske. Sv. I. 1889. (44 str. sa 18 litogr. tab. i 60 nacrt.) fol. 2 for. 60 nvč.
- Daniĉić Gj.**, Nikoljsko jevangjelje. 1864. (XXVII, 271 str.) 8°. 1 for. 30 nvč.
- Korijeni s rijeĉima od njih postalijem u hrv. ili srpskom jeziku. 1877. (IV, 370 str.) v. 8°. 4 for.
- Poslovice. 1871. (XVIII, 160 str.) 8°. 1 for.
- Rjeĉnik iz knjiŹevnih starina srpskih. 8°. (Svezak *I. i *II.) 3 for.
- Źivot sv. Save i Simeuna od Domentijana. 1865. (XIX, 342 str.) 8°. 1 for. 30 nvč.
- Źivoti kraljeva i arhiepiskopa srpskih od Danila. 1866. (XV, 386 str.) 8°. 1 for. 30 nvč.
- *Euchologium**. Glagolski spomenik manastira Sinai brda. Izdao dr. Lavosl. Geitler. 1883. (XVI, 197 str. sa 1 kopijom.) v. 8°. 2 for.
- *Kukuljević-Sakcinski Ivan**, Monumenta historica Slavorum meridionalium. Povjestni spomenici juŹnih Slavenah. Knj. I. Listine hrvatske. 1863. (339 str.) 4°. 6 for.

¹ Knjige oznaĉene zvijezdicom (*) razprodane su, te se ne mogu viŹe dobiti. — KnjiŹarske cijene kako su oznaĉene u ovom prijegledu sniŹene su pojedinim svezcima osim „Rjeĉnika“ za 50% do konca godine 1894., te se mogu knjige uz ovu sniŹenu cijenu dobiti samo kod akademijske uprave na Źrinskom trgu ili u knjiŹari jugoslavenske akademije „knjiŹara dioniĉke tiskare“ na Jelaĉiĉevom trgu. Tko teĉajem godine 1894 kupi cijelu seriju pojedine vrsti akademijskih knjiga, dobiva povrh toga od polovine cijene joŹ popust od 10%, a tko nabavi sve do konca godine 1894 izaŹle publikacije, dobiva popust od 20% i „Rijeĉnik“ uz iste uvjete. Prema tomu stoje sve publikacije ukljuĉiv i „Rijeĉnik“ 197 for. 70 nvč. Bude li teĉajem godine koja knjiga rasprodana, tada ĉe se razmjerno ova cijena sniziti.

Ljetopis jugosl. akademije znanosti i umjetnosti. Sv. I—VIII. 8°.
6 for. 80 nvč.

1. (1867—1877.) 1877. (145 str.) 60 nvč.
2. (1877—1887.) 1887. (160 str.) 60 nvč.
3. 1888. (217 str.) 1 for.
4. 1889. (216 str.) 1 for.
5. 1890. (185 str.) 60 nvč.
6. 1891. (193 str.) 1 for.
7. 1892. (239 str.) 1 for.
8. 1893. (171 str.) 60 nvč.

Nekrolozi i rasprave u Ljetopisima.

Brusina Sp., Biološke postaje. VIII.

— Fran Erjavec. IV.

— dr. Josip Pančić. IV.

Rački Fr. dr., Nikolaj Ivanović Kostomarov. III.

— dr. Jovan Subotić. IV.

— dr. Lavoslav Geitler. IV.

— Josip Jireček. V.

— Petar Aleksandrović Lavrovski. V.

— Romualdo Mihajlović Hube. VI.

— Osvrt na 25-godišnje djelovanje akademije.

Smičiklas T., Radoslav Lopašić. VIII.

Vrbanić Fr. dr., dr. Blaž Lorković. VII.

Maretić dr. T., Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima.
1889. (406 str.) v. 8°. 3 for. 50 nvč.

Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Pars I.
Statuta et leges. Vol. 1—5. v. 8°. 17 for. 50 nvč.

1. Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae (1214—1558).
Cura prof. dr. J. J. Hanel. 1877. (XV, 306 str.) 3 for.
2. Statuta et leges civitatis Spalati. Cura prof. dr. J. J. Hanel.
1878. (236 str.) 3 for.
3. Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et ci-
vitatatis et insulae Lesinae. Cura prof. Sim. Ljubić. 1883.
(618 str.) 4 for. 50 nvč.
4. Hrvatski pisani zakoni: vinodolski, poljički, vrbanski i do-
njekle svega otoka Krka, kastavski, veprinački i trsatski.
Ured.: dr. Fr. Rački, dr. V. Jagić i dr. Iv. Crnić. 1890.
(265 str.) 3 for.
5. Urbaria lingua croatica conscripta. Hrvatski urbari. Svez. I.
Sabrao i protumačio R. Lopašić. 1894. (VIII, 484 str.) 5 for.

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Vol.
1—26. v. 8°. 81 for. 30 nvč.

1. Listine o odnošajih izmedju juž. Slavenstva i mletačke re-
publike. Sakupio Sim. Ljubić. Dio I. Od g. 960—1335. 1868
(XL, 466 str.) 3 for.
2. Listine o odnošajih izmedju juž. Slavenstva i mlet. republike.
Sakupio Sim. Ljubić. Dio II. Od godine 1336—1347. 1870.
(XXXVI, 464 str.) 3 for.
3. Listine o odnošajih izmedju juž. Slavenstva i mlet. repu-
blike. Sakupio Sim. Ljubić. Dio. III. Od g. 1347—1358. Do-

- datak k knj. 1—3: g. 1116—1347. 1872. (XXXVII, 451 str.) 3 for.
4. Listine o odnošajih izmedju juž. Slavenstva i mlet. republike. Sakupio Sim. Ljubić. Dio IV. Od god. 1358—1403. 1874. (XXXIII, 480 str.) 4 for.
 5. Listine o odnošajih izmedju juž. Slavenstva i mlet. republike. Sakupio Sim. Ljubić. Dio V. Od g. 1403—1409. Dodatak: g. 1226—1397. 1875. (XVIII, 352 str.) 2 for. 50 nvč.
 6. Comissiones et relationes Venetae. Collegit et digessit S. Ljubić. Tom. I. Annorum 1433—1527. 1876. (IX, 242 str.) 2 for.
 7. Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia. Collegit, digessit, adornavit Fr. Rački. 1877. (XXXV, 544 str.) 6 for.
 8. Comissiones et relationes Venetae. Collegit et digessit S. Ljubić. Tom. II. Continuatio saec. XVI. 1877. (VI, 302 str.) 2 for. 50 nvč.
 9. Listine o odnošajih izmedju juž. Slavenstva i mlet. republike. Sakupio S. Ljubić. Dio VI. Od g. 1409—1412. 1878. (XIV, 309 str.) 3 for.
 10. Monumenta Ragusina. Libri reformationum. Tom. I. Ann. 1306—1347. 1879. (315 str.) 2 for. 50 nvč.
 11. Comissiones et relationes Venetae. Collegit et digessit S. Ljubić. Tom. III. Ann. 1553—1571. 1880. (VI, 300 str.) 2 for. 50 nvč.
 12. Listine o odnošajih izmedju juž. Slavenstva i mlet. republike. Sakupio S. Ljubić. Dio VII. Od godine 1412—1420. 1882. (XIII, 325 str.) 2 for. 50 nvč.
 13. Monumenta Ragusina. Libri reformationum. Tom. II. Ann. 1347—1352, 1356—1360, addit a. 1301—1305, 1318, 1325 do 1336. 1882. (409 str.) 3 for.
 14. Scriptores. Vol. I. Annales Ragusini anonymi item Nic. de Ragnina. Digessit Sper. Nodilo. 1883. (XII, 328 str.) 3 for.
 15. Spomenici hrv. krajine. Izdao Rad. Lopašić. Dio I. Od g. 1479—1610. 1884. (XXVIII, 390 str.) 3 for.
 16. Spomenici hrv. krajine. Izdao R. Lopašić. Dio II. Od god. 1610—1693. 1885. (XX, 345 str.) 3 for.
 17. Listine o odnošajih izmedju juž. Slavenstva i mlet. republike. Sakupio S. Ljubić. Dio VIII. Od g. 1420—1424. 1886. (XI, 299 str.) 2 for.
 18. Acta Bulgariae ecclesiastica. Digessit P. Eus. Fermendžin. 1887. (XXII, 409 str.) 3 for.
 19. Acta coniurationem croatarum comitum bani Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan illustrantia, desumpta e tabulariis gallicis. Collegit et redegit dr. V. Bogišić. 1888. (XXXIX, 248 str.) 2 for. 80 nvč.
 20. Spomenici hrv. krajine. Izdao Rad. Lopašić. Dio III. Od g. 1693—1737. Dodatak: 1531—1730. S priedgovorom i kazalom za sva 3 djela. 1889 (480 str.) 4 for.
 21. Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike. Sakupio S. Ljubić. Dio IX. Od god. 1423—1452,

- s kazalom sadržaja te osoba i mjesta. 1890. (XX, 490 str.) 3 for.
22. Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike. Sakupio S. Ljubić. Dio X. Od god. 1453—1469. 1891. (XXVI, 496 str.) 4 for.
23. Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752. Collegit et digessit P. Eusebius Fermendžin. 1893. (613 str.) 5 for.
24. Index rerum, personarum et locorum in voluminibus I—V. monumentorum spectantium historiam Slavorum meridionalium. Opera S. Ljubić. 1893. (393 str.) 3 for.
25. Scriptores. Vol. II. Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451—1484). Digessit Speratus Nodilo. 1893. (XXIX, 439 strana.) 3 for. 50 nvč.
26. Scriptores. Vol. III. Thomas Archidiaconus: Historia Saloni-tana. Digessit dr. Fr. Rački. (225 str.) 2 for.
- Pavić prof. Armin**, Historija dubrovačke drame. 1871. (III, 198 str.) v. 8°. 1 for. 25 nvč.
- Narodne pjesme o boju na Kosovu god. 1389. 1877. (120 str.) 8°. 1 for.
- Pilar dr. Gj.**, Geografske koordinate i položaji glavnijih točaka Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i djelomice susjednih zemalja imenito Bosne, Hercegovine, Istre i Kranjske itd. 1890. (168 str.) lex.-8°. 4 for.
- Flora fossilis Sussedana. Susedska fosilna flora. (Flore fossile de Sussed.) 1883. (363 str.) lex.-8°. 8 for.

Posebna djela.

- Daničić Gj. dr. i Budmani P.**, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dio I. (svez. 1—4), II. (svez. 5—8), III. (svez. 9—12) svaki po 12 for. Od IV. djela izašle su 2 svezke t. j. svez. 13 i sv. 14. svaka po 3 for.
- Drobnjić L.**, Besednjak. 80 nvč.
- Kurelac Fr.**, Jačke ili narodne pjesme puka hrvatskoga. 1871. (XLIX. 313 str.) 1 for.
- Runje i pahuljice, pjesni ponajveć dubrovačke. 1866—68. (LXI, 112 str.) 1 for.
- *— Stope Hristove. 50 nvč.
- Rački Fr. dr.**, Assemanov ili Vatikanski evangelistar. 1865. (CXIX, 216 str.) 3 for.
- Rešetar M. dr.**, Zadarski i Ranjinin Lekcionar. 1894. (LIII, 330 str.) 8°. 3 for.
- Smičiklas T.**, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije. I. dio: Slavonija i druge hrvatske zemlje pod Turskom i rat oslobođenja. 1891. (173 str.) 1 for. 50 nvč.
- II. dio: Spomenici o Slavoniji u XVII. vijeku (1640—1702). 1891. (VII. 362 str.) 3 for.
- ***Utješenić V.**, Vila Ostrožinska. 30 nvč.

- Valjavec M.**, Kolunićev zbornik. Hrvatski glagolski rukopis od g. 1486. 1892. (XXVIII, 276 str.) 2 for. 50 nvč.
- Pisci**, Stari hrvatski. Knjiga 1—20. v. 8°. 48 for.
1. Pjesme M. Marulića. Sakupio Iv. Kukuljević-Sakcinski. 1869. (338 str.) 2 for.
 2. Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića. Sakupio V. Jagić. 1870. (521 str.) 2 for.
 3. 4. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. Skupili dr. V. Jagić i dr. I. A. Kaznačić. 2 diela. 1871/72. (483, 490 str.) (1: 2 for. 2: 2 for. 50 nvč.) 4 for. 50 nvč.
 5. Pjesme Nik. Dimitrovića i Nik. Nalješkovića. Skupili dr. V. Jagić i dr. Gj. Daničić. 1873. (353 str.) 2 for.
 6. Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića. Skupili Sime Ljubić i Fr. Rački. 1874. (298 str.) 2 for.
 7. Djela Marina Držića. Izdao Fr. Petračić. 1875. (XI, 480 str.) 3 for.
 8. Pjesme Nikole Nalješkovića, A. Čubranovića, M. Pelegrinovića, Saba Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznanog pjesnika. Skupili Luka Zore i dr. Fr. Rački. 1876. (241 str.) 1 for. 70 nvč.
 9. Djela Iv. Fr. Gundulića. Uredio A. Pavić. 1877. (XVIII, 616 str.) 5 for.
 10. Djela Fr. Lukarevića Burine. Uredio S. Žepić. 1878. (318 str.) 2 for. 50 nvč.
 11. Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracija Mažibradića i Marina Burešića. Uredio Fr. Rački. 1880. (251 str.) 1 for. 80 nvč.
 - 12—14. Djela Gjona Gjora Palmotića. Uredio A. Pavić. 1882. 83. 84. (404, 528, 230 str.) 8 for. 50 nvč.
 15. Djela Ant. Gledjevića. Uredio P. Budmani. 1886. (305 str.) 2 for.
 16. Djela Petra Zoranića, Ant. Sassina i Savka Gučetića Bendeševića. Uredio P. Budmani. 1888. (322 str.) 2 for. 50 nvč.
 17. Djela Jurja Barakovića. Priredili P. Budmani i M. Valjavec. 1889. (390 str.) 3 for.
 18. Pjesni razlike Dinka Ranjine, vlastelina dubrovačkoga. Sakupio M. Valjavec. 1891. (XXVI, 245 str.) 2 for. 50 nvč.
 19. Djela Gjona Gjora Palmotića. Dio IV. Dodatak. Priredio Ivan Broz. 1892. (XLIII, 44 str.) 50 nvč.
 20. Crkvena prikazanja starohrvatska XVI. i XVII. vijeka. Sakupio M. Valjavec. 1893. (XI, 341 str.) 2 for. 50 nvč.
- Psalterium**. Glagolski spomenik manastira Sinai brda. Izdao dr. Lavosl. Geitler. 1883. (303 str.) 8°. 3 for. 50 nvč.
- Rački dr. Fr.**, Izprave o uroti bana P. Zrinjskoga i kneza Fr. Frankopana. Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani illustrantia. 1873. (X, 595 str.) v. 8°. 3 for.
- Rad jugosl. akademije znanosti i umjetnosti**. Knjiga 1—120. v. 8°. 173 for.
1. 1867. (276 str.) 1 for. 25 nvč.
 2. 1868. (208 str.) 1 for. 25 nvč.

3. 1868. (252 str.) 1 for. 25 nvč.
*4. 1868. (271 str.)
*5. 1868. (252 str.)
*6. 1869. (246 str.)
*7. 1869. (266 str.)
*8. 1869. (220 str.)
*9. 1869. (240 str.)
10. 1870. (263 str.) 1 for. 25 nvč.
11. 1870. (274 str.) 1 for. 25 nvč.
12. 1870. (233 str.) 1 for. 25 nvč.
13. 1870. (242 str.) 1 for. 25 nvč.
14. 1871. (228 str.) 1 for. 25 nvč.
15. 1871. (231 str.) 1 for. 25 nvč.
16. 1871. (230 str.) 1 for. 25 nvč.
17. 1871. (223 str.) 1 for. 25 nvč.
18. 1872. (258 str.) 1 for. 25 nvč.
19. 1872. (208 str.) 1 for. 25 nvč.
20. 1872. (237 str.) 1 for. 50 nvč.
21. 1872. (211 str.) 1 for. 50 nvč.
22. 1873. (257 str.) 1 for. 50 nvč.
23. 1873. (223 str.) 1 for. 50 nvč.
24. 1873. (266 str.) 1 for. 50 nvč.
25. 1873. (256 str.) 1 for. 50 nvč.
26. 1874. (227 str.) 1 for. 50 nvč.
27. 1874. (224 str.) 1 for. 50 nvč.
28. 1874. (212 str.) 1 for. 50 nvč.
29. 1874. (224 str.) 1 for. 50 nvč.
30. 1875. (220 str.) 1 for. 50 nvč.
31. 1875. (252 str.) 1 for. 50 nvč.
32. 1875. (220 str.) 1 for. 50 nvč.
33. 1875. (251 str.) 1 for. 50 nvč.
34. 1876. (224 str.) 1 for. 50 nvč.
35. 1876. (263 str.) 1 for. 50 nvč.
36. 1876. (290 str.) 1 for. 50 nvč.
37. 1876. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
38. 1877. (240 str.) 1 for. 50 nvč.
39. 1877. (252 str.) 1 for. 50 nvč.
40. 1877. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
41. 1877. (244 str.) 1 for. 50 nvč.
42. 1878. (224 str.) 1 for. 50 nvč.
43. 1878. (220 str.) 1 for. 50 nvč.
44. 1878. (228 str.) 1 for. 50 nvč.
45. 1878. (240 str.) 1 for. 50 nvč.
46. 1879. (280 str.) 1 for. 50 nvč.
47. 1879. (248 str.) 1 for. 50 nvč.
48. 1879. (240 str.) 1 for. 50 nvč.
49. 1879. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
50. 1879. (224 str.) 1 for. 50 nvč.
51. 1880. (212 str.) 1 for. 50 nvč.
52. 1880. (272 str.) 1 for. 50 nvč.
53. 1880. (228 str.) 1 for. 50 nvč.

54. 1880. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
55. 1881. (232 str.) 1 for. 50 nvč.
56. 1881. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
57. 1881. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
58. 1881. (220 str.) 1 for. 50 nvč.
59. 1881. (240 str.) 1 for. 50 nvč.
60. 1882. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
61. 1882. (192 str.) 1 for. 50 nvč.
62. 1882. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
63. 1882. (232 str.) 1 for. 50 nvč.
64. 1882. (200 str.) 1 for. 50 nvč.
65. 1883. (220 str.) 1 for. 50 nvč.
66. 1883. (208 str.) 1 for. 50 nvč.
67. 1883. (220 str.) 1 for. 50 nvč.
68. 1883. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
69. 1884. (250 str.) 1 for. 50 nvč.
70. 1884. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
71. 1884. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
72. 1884. (142 str.) 1 for. 50 nvč.
73. 1885. (220 str.) 1 for. 50 nvč.
74. 1885. (220 str.) 1 for. 50 nvč.
75. 1885. (220 str.) 1 for. 50 nvč.
76. 1885. (212 str.) 1 for. 50 nvč.
77. 1885. (228 str.) 1 for. 50 nvč.
78. 1886. (230 str.) 1 for. 50 nvč.
79. 1886. (248 str.) 1 for. 50 nvč.
- ¹ 80. 1886. (313 str.) 2 for.
81. 1886. (240 str.) 1 for. 50 nvč.
82. 1886. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
83. 1887. (216 str.) 1 for. 50 nvč.
84. 1887. (180 str.) 1 for. 50 nvč.
85. 1887. (240 str.) 1 for. 50 nvč.
86. 1887. (252 str.) 1 for. 50 nvč.
87. 88. 90. 1888. (716 str.) 4 for. 50 nvč.
89. 1888. (240 str.) 1 for. 50 nvč.
91. 1888. (240 str.) 1 for. 50 nvč.
92. 1888. (228 str.) 1 for. 50 nvč.
93. 1888. (235 str.) 1 for. 50 nvč.
94. 1889. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
95. 1889. (216 str.) 1 for. 50 nvč.
96. 1889. (233 str.) 1 for. 50 nvč.
97. 1889. (181 str.) 1 for. 50 nvč.
98. 1889. (235 str.) 1 for. 50 nvč.
99. 1890. (237 str.) 1 for. 50 nvč.
100. 1890. (228 str.) 1 for. 50 nvč.
101. 1890. (225 str.) 1 for. 50 nvč.
102. 1890. (240 str.) 1 for. 50 nvč.

¹ Ova knjiga Rada izašla je i kao posebno djelo pod naslovom: U proslavu petdeset godišnjice priepo-
roda hrvatske knjige god. 1885.

103. 1891. (229 str.) 1 for. 50 nvč.
 104. 1891. (180 str.) 1 for. 50 nvč.
 105. 1891. (244 str.) 1 for. 50 nvč.
 106. 1891. (145 str.) 1 for. 50 nvč.
 107. 1891. (239 str.) 1 for. 50 nvč.
 108. 1892. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
 109. 1892. (188 str.) 1 for. 50 nvč.
 110. 1892. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
 111. 1892. (190 str.) 1 for. 50 nvč.
 112. 1892. (243 str.) 1 for. 50 nvč.
 113. 1893. (152 str.) 1 for. 50 nvč.
 114. 1893. (236 str.) 1 for. 50 nvč.
 115. 1893. (210 str.) 1 for. 50 nvč.
 116. 1893. (229 str.) 1 for. 50 nvč.
 117/I. 1893. (92 str.) 75 nvč.
 117/II. 1894. (192 str.) 1 for. 50 nvč.
 118. 1894. (221 str.) 1 for. 50 nvč.
 119. 1894. (238 str.) 1 for. 50 nvč.
 120. 1894. (136 str.) 1 for. 50 nvč.

Alfab. popis pojedinih rasprava u „Radu“.

- Arnold dr. Gj., Zadnja bića. Metafizična razprava. (93.)
 Bogišić dr. V., Glavnije crte obiteljskoga pisanoga prava u Dubrovniku. (5.)
 — Izvještaj o sadanjoj radnji opisivanja narodnijeh običaja pravnijeh. (1.)
 — Drugi izvještaj o sabiranju narodnijeh pravnijeh običaja. (5.)
 — Treći izvještaj o sabiranju narodnih pravnih običaja. (11.)
 — Četvrti izvještaj o sabiranju pravnih običaja. (19.)
 — Obznana knjige: O znaczeniu prawa rzymskiego i rzymsko-byzantyńskiego u narodów słowiańskich. Wyłożył, objaśnił i wydał R. Hube. Warszawa 1868. (6.)
 — Obznana knjige: „Протокол Шабачкога магистрата од 1808. до 1812. године“. У Београду 1868. (5.)
 — Prilozi za historiju: 1. Преписка лажнога цара Стјепана малог с Дубровачком републиком (1771—1773). 2. Арапско званично називље почасно за краљеве српске и бугарске. (3.)
 — Spomenik narodnoga običajnoga prava iz 16. vieka. (1.)
 Bončev G., Bichromat kalija. (113.)
 Bošnjaković S. dr., Gerhardtov helenin. (113.)
 Borbas V., Symbolae ad „Caryophylleas“ et „Melanthaceas“ Florae croaticae. (36.)
 Brašnić Mio, Municipija u hrvatskoj državi za narodne dinastije. (32.)
 — Odlomci iz zemljopisa i narodopisa Hrvatske i Slavonije u 9. stoljeću. (16.)
 — Župe u hrvatskoj državi za narodne dinastije. (25.)
 Brčić Ivan, Njekoliko staroslovenskih i hrvatskih knjiga, što pisanih što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo. (59.)

- Brčić Ivan, Brojna vrijednost slova „Jeć“ u hrv. glagoljici. (2.)
- Broz Ivan, Prilozi za sintaksu jezika hrvatskoga. 1. Imperativ. (76.)
- Brusina prof. S., Naravoslovne crtice sa sjevero-istočne obale jadranskoga mora sabrane godine 1868. i 1871. (19.)
- — godine 1873. (27.)
- Jedan decenium naše zoologičke literature (1867—77). (52.)
- Prilozi paleontologiji hrvatskoj, ili kopnene i sladkovodne terciarne izkopine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. (28.)
- Prinesci malakologiji hrvatskoj. (1.)
- Prinesci malakologiji jadranskoj izvadjeni iz rukopisa: „Descrizione de' crostacei, de' testacei e de' pesci che abitano le lagune e Golfo Veneto, dall' abate Stefano Chierighini“ i razumačeni. (11.)
- Sisavci jadranskoga mora. (95.)
- Prirodopisne znanosti, osobito zoologičke, u obće i kod nas. (36.)
- Zoologija i Hrvati. (80.)
- dr. Nikola Selak. (107.)
- Budmani prof. P., Dubrovački dijalekat kako se sada govori. (65.)
- Pogled na istoriju naše gramatike i leksikografije. (80.)
- Car dr. Lazar, Šauropsidi ili teorija postanka ptica od gmazova. (66.)
- Čeh dr. Drag., Hmelj kod drevnih sjevernih i južnih Slavenah. Iztraživanje. (63.)
- Lučbarske radnje. (44.)
- Chemička svojstva divljega hrvatskoga hmelja. (50.)
- Rudna vrela Apatovačka. (55.)
- Črnić dr. Ivan, Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinju u Rimu poslije 1453 godine. (79.)
- Popravci ka glagolskim spomenikom. (16.)
- Brojna vrijednost slova „Ju“ u hrv. glagoljici. (23.)
- Daničić Gj., Akcenti u adjektiva. (14.)
- Akcenti u glagola. (6.)
- ħ i ẖ u istoriji slovenskih jezika. (1.)
- Nom. sing. masc. na *e* i na *o*. (26.)
- Obznana gramatike Gjurgja Križanića. (16.)
- Obznana knjige: De mutatione contiguarum consonantium in linguis slavicus. Scripsit Mart. Hattala. (Ex actis regiae scientiarum societatis bohemicæ.) Praga 1856. (2.)
- Obznana knjige: Гласник српског ученог друштва. Књига VI. и VII. У Београду 1868. (2.)
- Obznana knjige: „Grammatica della lingua serbo-croata (illirica) compilata da Pietro Budmani. Fasc. II. Vienna 1867“. (2.)
- Obznana knjige: Сербско-русскій словарь. Составиъ П. Лавровскій. Санктпетербургъ 1870. (15.)
- Obznana knjige: 1. Слово святаго Ипполита объ антихристѣ К. Невоструева. Москва 1868. 2. Славяноруския рукописи Б. М. Ундольскаго. Москва 1870 (13.)

- Obznana knjige: Стариный сборникъ сербскихъ пословицъ А. Гильердинга. С. Петербургъ 1863. (12.)
- Obznana knjige: Законик Стефана Душана цара српскога 1349. и 1354. Издао и објаснио Стојан Новаковић. У Београду 1860. (15.)
- Prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srbske. (20.)
- Prilog za istoriju komparativa u hrvatskom ili srbskom jeziku. (26.)
- Записци из неколико рукописа. (1.)
- D o l e ž a l E., O parcijalnim diferencijalnim jednačbama ploha. (113.)
- O proračunavanju iracionalnih korijena numeričkim jednačbam. (Lagrangeova i Hornerova metoda spojena. (117½.)
- D u č i ć N., Dobrušta. (70.)
- D v o ř a k dr. V., Boškovićev rad na polju fizike. (87. 88. 90.)
- O nekojih pokusih sa statičkom munjinom. (66.)
- Ob uzdržavanju titraja pomoću električke struje. (106.)
- Njeke primjetbe ponajviše k Peltier-ovoj teoriji zračne munjine. (113.)
- E r j a v e c Fr., Slavonija u malakologičnom pogledu. (31.)
- F r a n o v i ć - G a v a z z i A. dr., Konstante srednje dnevne temperature zraka za hrvatske postaje. (113.)
- G a n d o g e r M i h o v i l, Contributiones ad floram terrae Slavorum meridionalium. (66.)
- G a v a z z i - F r a n o v i ć A r t u r, Vransko jezero u Dalmaciji. (95)
- G e i t l e r dr. L a v o s l, Bretkunova litavska postilla. (40.)
- Etimologija imena Hrvat. (34.)
- O parasitskih gutturalih iza dentalah u litavskih i slavenskih jezicah. (44.)
- O parasitskih sibilantih iza gutturalah u slavenštini. (41.)
- Prilozi k hrvatskoj gramatici i glasoslovju. (58.)
- G o r j a n o v i ć - K r a m b e r g e r dr. Drag., Ostanci kvaternarnih sisara gore zagrebačke. (66.)
- Palaeoichtološki prilozi. (72.)
- Fosilni sisari Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. (69.)
- Palaeoichthyološki prilozi (Collectae palaeoichthyologicae). Dio II. (106.)
- Aigialosaurus, novi gušter iz krednih škrljjeva otoka Hvara s obzirom na opisane jur lacertide Komena i Hvara. (109.)
- O fosilnih Cetaceih Hrvatske i Kranjske. (111.)
- Geologijski i hidrografijski odnošaji Marija-Goričkih brdina. (113.)
- Geologijski snošaji okolice Klanjačke i Pregradske. (120.)
- Geologija gore Samoborske i Žumberačke. (120.)
- H a n e l J. J a r o m i r, Oert literarne poviesti prava češkoga. (36. 43.)
- Kritički pogled na djela o slavenskom pravu. I. Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slavena od V. Bogišića. (32.)
- — II. Матерьялы для Славянской исторіи и древности. I. Сказанія объ Оттонѣ Бамберскомъ въ отношеніи Славянской исторіи и древности. Исслѣдованіе А. Котляревскаго. Прага

1874. 2. Славянскія древности. Древности юридическаго быта балтійскихъ Славянъ. А. Котляревскаго. Прага 1874. (33.)
- Franjo Palacky. Nekrolog. (37.)
- Pravni život u obćini spljetskoj. (54.)
- Hattala Martin, Početne skupine suglasah hrvatskih i srbskih. (4.)
- Hirc Drag., Flora okolice bakarske. (69.)
- Jugo-zapadna visočina hrvatska u oro- i hidrografijskom pogledu. (98.)
- Horvat V., O produktih suhe destilacije škroba sa vapnom. (75.)
- Jagić prof. dr. V., Gradja za glagolsku paleografiju. (2.)
- Gradja za slovinsku narodnu poeziju. (37.)
- Izvještaj o putovanju u Dubrovnik g. 1869. (12.)
- Komparativna mitologija. Književna obznana. (8.)
- Napredak slovinske filologije posljednjih godina. (14. 17.)
- Obznana djela: Католическій священникъ Сербъ (Хорватъ) Юрій Крижанихъ. П. Безсонова. Вып. 1—3. Москва 1869 до 1870. (18.)
- Obznana knjige: „Istorija srpske književnosti. Pregled ugodjan za školsku potrebu. Napisao Stojan Novaković. 1867 u Beogradu.“ (1.)
- Obznana knjige: Српска библиографија за новију књижевност 1741—1867. Саставио Стојан Новаковић. У Биограду 1869. (12.)
- Obznana knjige: Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Елске пјесме старијег времена. Скупио Богољуб Петрановић. У Биограду 1867. (2.)
- Obznana najnovijeg izdanja slovinskih književnih starina trudom I. I. Sreznevskoga. (8.)
- Obznana novijih djela Miklošićevih. (5.)
- Paralele k hrvatsko-srbskomu naglasivanju. (13.)
- August Šljaher. Nekrolog. (6.)
- Trubaduri i najstariji hrvatski lirici. (9.)
- Podmladjena vokalizacija u hrvatskom jeziku. (9.)
- Janeček dr. G u s t., Iztraživanje vode zagrebačkoga gradskoga vodovoda. (61.)
- Lučbeno iztraživanje Jamničke alkaličko-muriatičke kiselice. (78.)
- K poznavanju lešinskih alkaloida. (64.)
- K sudbeno-lučbenom dokazivanju arsena. (61.)
- K teoriji zemljotresa. (55.)
- Ledci tridymita u izradjenoj platini. (61.)
- O elektrolizi fosforovih kiselina. (83.)
- O sastavu tvari. (83.)
- Ustanovljenje atomne težine osebujnom toplotinom. (72.)
- Dokle se može dokazivanje krvi spektralnim načinom i po Teichmannu smatrati pouzdanim? (109.)
- Jelčić G., Lettere dell' Ab. R. G. Boscovich alla republica di Ragusa. (78.)
- Jurinač A. E., Prilog hrvatskoj fauni ogulinsko-slunjske okolice i pećina. (83.)

- Jurinač A. E., Prilog k poznavanju obloustke *Petromyzon Planeri*. Bl. (61.)
- Jurković Janko, O metafori našega jezika. (31.)
- O narodnom komusu. (9.)
 - O ženskih karakterih u naših narodnih pjesmah. (30.)
 - Ob estetičkih pojmovih uzvišena. (12.)
- Kačanovskij Vladimir, Pitanje o godini smrti srbskog cara Uroša V. i kralja Vukašina. (Književna obznana.) (58.)
- Kiseljak dr. I., Kongerijske okamine okolice zagrebačke sa stratigrafskoga gledišta. (95.)
- Kišpatić dr. M., Voćinski augitni andezit (trahit). (83.)
- Olivinski gabro (hiperstenit) iz moslavačke gore. (83.)
 - Prvo izvješće potresnoga odbora za god. 1883. (69.)
 - Drugo i treće izvješće potresnoga odbora. (78.)
 - Četvrto izvješće potresnoga odbora za g. 1886. (83.)
 - Peto izvješće potresnoga odbora za g. 1887. (92.)
 - Šesto i sedmo izvješće potresnoga odbora za g. 1888. i 1889. (104.)
 - Kristalično kamenje u Fruškoj gori. Nov prilog geologiji Fruške gore. (78.)
 - Predhistorijsko kamenito orudje iz narodnoga muzeja u Zagrebu. (78.)
 - Serpentin i serpentinu nalično kamenje u Fruškoj gori. (66.)
 - Zeleni škrljavec petrovaradinskog tunela i njihov kontakt sa trahitom. (64.)
 - Trahiti Fruške gore. Mikroskopičko iztraživanje. (64.)
 - Kristalinični trup moslavačke gore. (95.)
 - Potresi u Hrvatskoj. (107.)
 - Potresi u Hrvatskoj. (109.)
 - Prilog geoložkom poznavanju Psunja. (109.)
 - Eruptivno kamenje u Dalmaciji. (111.)
 - Osmo izvješće potresnoga odbora za g. 1890. (106.)
 - Deveto potresno izvješće za g. 1891. (113.)
 - Deseto potresno izvješće za g. 1892. (120.)
 - Jedanaesto potresno izvješće za g. 1893. (120.)
- Kramer dr. E., „Bos priscus Boj“ i njegovo odnošenje napram nekih drugih bovida. (95.)
- Iztraživanje o postanku t. z. „terre rosse“. (95.)
- Kršnjavi dr. I., Apollo u zagrebačkom narodnom muzeju. (55.)
- Slika Boga otca u starokršćanskoj umjetnosti. (60.)
- Kučera O., O Marinu Getaldiću, patriciju dubrovačkom, znamenitom matematiku i fiziku na početku XVII. vijeka. (117/1.)
- Kuhač Fr. Š., Prilog za poviest glasbe jugoslavske. (38. 39. 41. 45. 50. 62. 63.)
- Kukuljević-Sakcinski Ivan, Hrvati za nasljednoga rata. (38.)
- Panonija rimska. (23.)
 - Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj. (71, 72.)
 - Prvovjenčani vladaoi Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune. (57.)

- Kukuljević-Sakcinski Ivan, — 1. Simeon, prvi car bugarski. 2. Tomislav, prvi kralj hrvatski. (58.)
 — — 3. Stjepan Nemanjić, prvovjenčani kralj srbski. (59.)
 Kurelac Fran, Brojanica ili deset glagolskih zrnac. Prvo kolence. (15. 16.)
 — Brojanica ili drugih deset glagolskih zrnac. Drugo kolence. (20. 25.)
 — Izvještaj o putovanju u Dalmaciju g. 1869. (12.)
 — Koje su u nas rieči za vuhvenike, vuhvenice itd? (24.)
 — Mulj govora nespretna i nepodobna ili o barbarismih. (24.)
 — O glagolu „objicere“. (23.)
 — O korenu **t g** i njegovih žilicah. (9.)
 — Stariji oblici samostavni. (20)
 — Placere (3.)
 — Vlaške rieči u jeziku našem. (20.)
 — Silva. (12.)
 Kušar M., Rapski dijalekat. (118.)
 Laska Antun, Prilog k fizikalnim teorijam. (34.)
 Liebaldd-Ljuboević Julio, Prisega u našem narodu. (16.)
 Ljubić Sim. Borba za glagolicu u Lošinj. (57.)
 — Arkeologičke crtice. (1.)
 — Povjestnička iztraživanja o Hrvoji velikom bosanskom vojvodi i spljetskom hercegu. (26.)
 — Izvještaj o putovanju u Mletke i Rab. (12.)
 — Novi izvori za dalmatinsku epigrafiju. (65.)
 — *L' Italia descritta nel libro del re Ruggero compilato da Edrisi. Testo arabo publicato con versione e note da M. Amari e C. Schiaparelli. Roma 1883. Sa zemljovidom. (Književna obznana.)* (85.)
 — Na obranu pravosti staro-srbskih zlatnih novaca. (34.)
 — O dubrovačkoj kovnici s obzirom na razpravu prof. Norb. Dechanta: „Die Museen der Republik Ragusa. 1870.“ (16.)
 — O Markantunu Dominisu Rabljaninu. (10.)
 — O napredku arkeologičke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji. (80.)
 — O posavskoj Hrvatskoj i o zlatnih novcih njezina kneza Serma (1018). (43.)
 — O upraviteljih Dalmacije za rimskoga vladanja. (31.)
 — Ob odnošajih dubrovačke sa mletačkom republikom tja do g. 1358. (5.)
 — Ob odnošajih medju Dubrovčani i Mletčani za ugarsko-hrvatskoga vladanja u Dubrovniku. (17.)
 — Ob odnošajih medju republikom mletačkom i dubrovačkom od početka 16. stoljeća do njihove propasti. (53. 54.)
 — Ob VIII. zasjedanju svenarodnoga sastanka za etnografiju i arkeologiju predhistoričku u Budimpešti 4.—13. rujna 1876. (40.)
 — Obznana djela: „*Documenta Forumjulii, Patriarchatum Aquilejensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia, inde a recentiore tempore usque ad medium saeculum XV. regesta collegit prof. A. S. Minotto Doct. Decur. Hist. tradendae a veterum monumentorum in provincia Forijulii curatoribus propriis sumptibus edita. Vol. I. sect. 1. Venetiis 1870.*“ (14.)

- L j u b i ć S i m., Obznana knjige: Notizie naturali e storiche sull'Isola di Veglia, compilate dal dr. Giambattista Cubich. Trieste 1874. (37.)
- Odgovor na njeke primjetbe numismatičkoga lista bečkoga u poslu starosrbskih zlatnih novaca. (36.)
 - Prilog Jagićevoju razpravi o gradji za slovinsku narodnu poeziju. (40.)
 - Skrovište rimskih carskih novaca u zlatu iz prvoga stoljeća odkrito u Zemunu 16. pros. 1875. (36.)
 - Spicilegium monumentorum archaeologicorum in terris, quas Slavi australes incolunt, repertorum. (34—36. 38.)
 - Pisan spomenik iz doba hrvatskoga vojvode Branimira. (26.)
- M a c i e j o w s k i W a c l. A l., Polisti ili Poljani najviše pomoć goše ratarstvom civilizaciji zapada Europe a osobito Njemačke. (18.)
- Pogled na najnovije zakonarstvo slovensko, imenito poljsko i rusko. (9.)
 - Otvoreno pismo prof. J. Hanelu povodom njegova članka nastampanoga u XXXII. knj. str. 175 Rada. (34.)
 - Drugo otvoreno pismo g. dru. J. Hanelu. (37.)
- M a i x n e r F r., O hrvatskom prijevodu XV (XVI) Ovidijeve heroide: Paris Helenae od Hanibala Lucića. (91.)
- Obznana knjige: „Josipa Ribolija, Starinske uredbe i običaji naroda rimskoga“. (39.)
 - Prievodi Ranjine Dinka iz latinskih i grčkih klasika. (70.)
 - Prievodi t. z. „disticha moralia Catonis“ u hrvatskoj literaturi. (74.)
 - Prinesci tumačenju nekih latinskih i grčkih napisa u kr. narodnom muzeju zagrebačkom. (38.)
 - Znanstvene radnje u godišnjih izvješćih hrvatskih gimnazija i realaka od g. 1867—1886 kao prilog hrvat. bibliografiji. (Književna obznana.) (85.)
 - Pastirski razgovori u Katančićevih „Fructus autumnales“. (65.)
 - Život i rad Rajmunda Kunića. (96.)
- M a k u š e v V., Nekoliko novih izvora za historiju južnih Slovena. (5.)
- M a r e t i ć dr. T., Hrvatsko-srpski adverbni na ice, ce, ke. (96.)
- Slavenski nominalni akcenat s obzirom na litavski, grčki i staroindijski. (102.)
 - Crtime iz hrvatske književnosti. Napisao Ivan Broz. Sveska prva. Uvod u književnost. Zagreb 1886. Književna obznana. (89.)
 - Kosovski junaci i događaji u narodnoj epici. (97.)
 - Književna obznana: 1. Schmidt, Pluralbildungen der indogermanischen Neutra. (100.)
 - — 2. Šraderova knjiga. 3. Delbrikova knjiga. (102.)
 - O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. (81. 82.)
 - O nekim pojavama kvantitete i akcenta u jeziku hrvatskom ili srpskom. (68.)
 - Odgovor na recensiju g. prof. dra. Vatr. Jagića. (100.)
 - Nov prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske. (70. 71. 73.)

- Maretić dr. T., Studije iz pučkog vjerovanja i pričanja u Hrvata i Srba. (60. 61.)
- Veznici u slovinskim jezicima. (86. 89. 91. 93.)
 - Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku. (108.)
 - Misli o umjetnom svjetskom jeziku. (108.)
 - Život i književni rad F. Miklošića. (112.)
- Marković dr. Fr., O Dubravci, drami Ivana Gundulića. U proslavu Gundulićeve tristogodišnjice. (89.)
- O dru. Dimitriju Demetru kao dramatiku ilirske dobe. (80.)
 - Estetička ocjena Gundulićeva Osmana. (46. 47. 50. 52.)
 - Knez Medo Pucić. (66.)
 - Filosofijski rad Rugjera Josipa Boškovića. (87. 88. 90.)
 - Etički sadržaj naših narodnih poslovice. (96.)
- Matković dr. Pet., Gjurio Hus, Hrvat iz Rasinje, glasoviti putnik 16. vieka. (55.)
- Moskovska etnografična izložba u svibnju 1867. (1.)
 - Izvještaj o putovanju u Dubrovnik. (12.)
 - Narodnost predmet statističkoga popisa. (16.)
 - Napredak u geografičnoj nauci u Rusiji. (1.)
 - O potrebi statističkoga odbora s obzirom na sadašnje stanje hrvatske statistike. (3.)
 - Obznana knjige: 1. Fac-Simile dell'atlante di Andrea Bianco. Venezia 1436. Venezia 1869. (Der Atlas des Andreas Bianco v. J. 1436 in 10 Taf. Hrsg. von M. Münster, m. e. Vorworte v. Otto Peschel. Venedig 1869). (11.)
 - Obznana knjiga: 1. F. Kanitz, Serbien. Histor.-ethnograph. Reisestudien aus den Jahren 1859—1868. Leipzig 1868. 2. F. Kanitz, Reise in Süd-Serbien u. Nord-Bulgarien, ausgef. im J. 1864. Wien 1868. (6.)
 - Obznana knjige: 1. Studien üb. Bosnien u. die Herzegowina von J. Roskiewiecz. Leipzig u. Wien 1868. 2. Geschichtl., politische u. topograph.-statistische Beschreibung des Vilajets Bosnien, d. i. Bosnien, Hercegovina u. Rascien, v. Thömmel (3.)
 - Trgovinski odnošaji između Dubrovnika i srednje Italije. (15.)
 - Prilozi k trgovačko-političkoj historiji republike dubrovačke. (7.)
 - Najnovije geografske publikacije o Balkanskom poluotoku. (26.)
 - Najnovije geografske publikacije o evropskoj Turskoj. (14.)
 - Stariji rukopisni putopisi u knjižnicah mletačkih. (15.)
 - Putovanja po balkanskom poluotoku za srednjega vieka. 1. Prije križarskih vojna. (42.)
 - — 2. Prva križarska vojna i putovanje Valtera poissyskoga, vojska Boemundova, Roberta vojvode normandijskoga i Rajmunda toulonskoga, vojska longobardska, njemačka i akvitanjska (1096—1101). (42.)
 - — 3. Druga križarska vojna: Putovanje vojske cara Konrada i kralja Ljudevita VII, arhidjakona tirkoga, Henrika Lava opis puta od neznana pisca. (42.)
 - — 4. Putovanje križarske vojske cara Fridrika Barbarose Edrisi, Abulfeda i Benjamin Tudelitanski. (42.)
 - — 5. Putovanja 13., 14. i 15. stoljeća. Putovanje G. Akropolite, Nicefora Gregora, R. Mautnera, Ludolfa Suhemskoga, I

- Šiltbergera, Gilberta de Larmoya, Nikole III. da Este-Ferrara, B. Broquiera, Ciriaka Pizzioli, Benedeta Dei, Filipa Bonacorsi, Fel. Fabria, Jana z Lobkovic i Ar. Harfa. (42.)
- — 6. I. F. Petančić i njegov opis puteva u Tursku. (49.)
- — 7. Putovanje B. Kuripešića, L. Nogarola i B. Ramberta. (46.)
- — 8. Putovanje D. Šepera, S. Chesnaua i V. K. Zena. (62.)
- — 9. Putovanje Antuna Vrančića 1553. god. (71.)
- — 10. Putovanje Seydličevo, bezimena putopisca i J. Betzeka. (84.)
- — 11. Putopis Antuna Pigafette, ili drugo putovanje Antuna Vrančića u Carigrad od g. 1567. (100.)
- Razgloba i hipsometrija slavonskoga gorja. (32.)
- Orografska razredba južno-hrvatske visočine, njezina hipsometrijska razmjera. (20.)
- Službena statistika u Srbiji. (11.)
- Bosanske stupnjevine. (23.)
- Zaključci VIII. zasjedanja internacionalnoga statističkoga kongresa u Peterburgu. (22.)
- (Književna obznana.) Najstarija geografija Hrvatske. (105.)
- Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vijeka. XI. Dva putopisa poljskih poslanstva u Carigrad: E. Otvinovskoga od g. 1557 i Andrije Taranovskoga, komornika od g. 1569. (105.)
- Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vijeka. XII. Opis dvaju carskih poslanstva u Carigrad: K. Ryma god. 1571. i D. Ungnada god. 1572. (112.)
- Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. vijeka. XIII. Putopisi Stjep. Gerlacha i Sal. Schweigera, ili opisi putovanja carskih poslanstva u Carigrad, naime Davida Ungnada od g. 1573—1578. i Joach. Sinzendorfa od g. 1577. (116.)
- Mesić Mat., Banovanje Petra Berislavića za kralja Ljudevita II. (3.)
- Krsto Frankopan u tudjini. (13.)
- Hrvati nakon bana Berislavića do muhačke bitke. (18. 22.)
- Izvod iz razprave: O životu i djelih kneza Krsta Frankopana. (21.)
- O Krčeliću i njegovih Annuah. (37.)
- Obznana knjige: Pregled hrvatske poviesti. Nacrtao prof. S. Ljubić. Rieka 1867. (1)
- Pleme Berislavića. (8.)
- Dmitar Zvonimir, kralj hrvatski. (39.)
- Mijatović Čedomil, Bartolomije Georgijević, Hrvat, pisac 16. vieka. (44.)
- Miklošić Fr., Marija, kći Angjelinina i Konstantin Arijanit. (112.)
- O slovima „Zielo“ i „Zemlja“ u glagolici i ćirilici. (9.)
- Pismo. Glasovi o „Ogledu rječnika“. (45.)
- Mohorovičić A., Nekoliko opažanja o vertikalnoj komponenti gibanja oblaka. (95.)
- Dnevna i godišnja perioda oblaka u Bakru. (111.)
- Tornado kod Novske. (117/1)

- M u h i ć P a v., O razvoju pravnih idea u obće i napose u području prava kaznenoga. (5.)
- M u r k o dr. M., Bugarski i srpski prijevod knjige o sedam mu draca, njen izvor i kratak obzor na druge slovenske redakcije (100.)
- M u s i ć dr. A., Gnomički aorist u grčkom i hrvatskom jeziku (112.)
- N e v o s t r u j e v K., Pogled na historiju istočne crkve u Česko i stara istočna služba sv. Večeslavu. (21.)
- N o d i l o N a d k o, Prvi ljetopisci i davna historiografija dubrovačka. (65.)
- Religija Srba i Hrvata na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. 1. (77.)
- — 2. Pojezda, Prijezda i Zora. (79.)
- — 3. Sunce. (81.)
- — 4. Sunce dvanaestoliko i gradnja mlade godine. (84.)
- — 5. Momir i Grozda. (85.)
- — 6. Gromovnik, Perun i Oganj. (89.)
- — 7. Vile. (91.)
- — 8. Religija groba. (94.)
- — 9. Mjesec i Danica pa i Miloševa legenda. (99.)
- — 10. Izpravci i dopune. (101.)
- N o v a k o v i ć S t o j a n, Brskovo, Danj i carina u svet. Spasi i putovi s jadranskoga primorja u stare srpske zemlje. (37.)
- Pismo predsjedniku: Glasovi o „Ogledu rječnika“. (45.)
- Dr. Janko Šafařík. (41.)
- Stara štamparija za Bugare. (37.)
- Vijenac i Diadima u srpskim krunidbenim ceremonijama. (43.)
- Ђ u srpsko-slovenskoj i bugarsko-slovenskoj književnosti od 15. vieka na dalje. (44.)
- P a i g e C., Opazke k teoriji involucije. (75.)
- Remarques sur la théorie de l'involution. (75.)
- P a v i ć prof. A r m i n, Gjuro Daničić. Nekrolog. (77.)
- Ivan Tomko Mrnavić. (33.)
- Junije Palmotić. (68. 70.)
- O kompoziciji Gundulićeva Osmana. (32.)
- Dvije stare hrvatske narodne pjesme. (47.)
- Prilog historiji dubrovačke hrvatske književnosti. (31.)
- Studije o hrvatskom akcentu. (59.)
- Gundulićev Vladislav. (55.)
- Н е т р а н о в и ћ Б о ж и д а р, О кметству по српском уобичајном праву, по уставима Душанова законика и по штату-тима далматинских градова. (30.)
- О освети, мирењу и вражди по негдашњем српско-хрватском правном обичају. (6.)
- О праву наследства код Срба, на основу правнога обичаја и писаних споменика. (23.)
- О робству. По српским споменицима и штатутима приморских далмат. градова. (16.)
- P i l a r dr. G j., Ami Boué, počastni član jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Nekrolog. (65.)

- Pilar dr. Gj., Izvid nedavno otkrivene špilje na kupičkom vrhu, pak i drugih špilja, te rudnika Tršće kod Čabra. (66.)
- Napredak mineralogije i geologije u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji od 1835—1885. (80.)
- Njekoje važnije okamine iz pokupskoga trećegorja. (26.)
- Geološka opažanja u zapadnoj Bosni. Iztraživanja od godine 1879. (61.)
- Podravina, Djakovština i Diljgora. (33.)
- Djakovački potres 24. ožujka 1884. (78.)
- Prilozi poznavanju geoloških odnošaja zemlje. (45.)
- Rudarstvo u Hrvatskoj. (68.)
- Obćeniti godišnji sastanak njemačkoga geologičkoga društva u Beču. (45.)
- Tragovi oledbe na podnožju zagreb. gore. (39.)
- Trećegorje i podloga mu u glinskom Pokupju. (25.)
- Uzroci oledjivanja sad jedne sada druge zemaljske polutke. (30.)
- Rački dr. Fr., Besjeda u svečanoj sjednici prigodom otvorenja Strosmajerove galerije. (73.)
- Bogomili i Patareni. (7. 8. 10.)
- Boj na Kosovu. Uzroci i posljedice. (97.)
- Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u 11. veku. (24—26. 28. 30. 31.)
- Rugjer Josip Bošković, životopisna crta. (87.)
- Boškovićevi dopisi s različitim osobami. (88.)
- Dopunjeci i izpravci za stariju povjest hrvatsku. (19.)
- Karlo Jaromir Erben. Nekrolog. (14.)
- Uvodni govor. U proslavu pedesetgodišnjice književnog prieporoda. (80.)
- Stari grb bosanski. (101.)
- K. Grot i T. Florinskij o Konstantinu bagrenorodnom. (59.)
- Hrvatska prije 12. veka glede na zemljišni obseg i narod. 1. Zemljišni obseg. (56.)
- — 2. Narod. (57.)
- Biela Hrvatska i biela Srbija. (52.)
- Podmetnute, sumnjive i preradjene listine do 12. veka. (45.)
- Izpravak k razpravi: Podmetnute, sumnjive i preradjene listine do 12. veka. (48.)
- Iztraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih. (26.)
- Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu. (17.)
- Hrvatska dvorska kancelarija i njezine izprave za vladavine narodne dinastije. (35.)
- Aleksander Aleksandrović Kotljarevskij. Nekrolog. (60.)
- Povjestnik Ivan Lučić, Trogiranin. Na uspomenu 200-godišnjice smrti njegove. (49.)
- Václav Aleksandro Maciejovski. Nekrolog. (68.)
- Načrt hrvatske historijografije od 1835.—1885. godine. (80.)
- Nekrolog M. Mesića. (47.)
- O dalmatinskih i ilirskih novcih najstarije dobe. (14.)
- O slovenskoj chronografiji srednjega veka. (8.)
- Obznana knjige: Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. 1868. (5.)

- Rački dr. Fr., Obznana knjige: Богомили, црква босанска и крсташи. Историчка разправа. Написао др. Божидар Петрановић. У Задру. 1877. (1.)
- Obznana knjige: Cyrille et Méthode. Etude historique sur la conversion des Slaves au Christianisme; par L. Leger. Paris. 1868. (5.)
- Obznana knjige: Povjestni spomenici južnih Slavenah. Knjiga II. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom. Izdao Ivan Kukuljević Sakcinski. Dio I. U Zagrebu 1874. (27.)
- Obznana knjige: Споменници о Степану малом. Изписао из млетачког архива С. Љубић. У Београду 1870. (17.)
- Obznana najnovijih izdanja i izvora za život sv. Ćirila i Metoda. (15.)
- dr. Božidar Petranović. Nekrolog. (30.)
- Riedko slovensko pismo u vatikanskom rukopisu. (2.)
- Mihail Petrović Pogodin. Nekrolog. (38.)
- Pokret na slavenskom jugu koncem 14. i početkom 15. stoljeća. (2—4.)
- Stari priepisi hrvatskih izprava do 12. vieka prema maticam. (36.)
- Prilozi za poviest humanisma i renaissance u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj. I. Ivan Ravenjanin, učenik Petrarkin, dubrovački kancelar (1384—87) kano predteča humanisma u Dubrovniku. (74.)
- Prilozi za sbirku srbskih i bosanskih listina. (1.)
- Slovenski a napose bugarski i hrvatski u Italiji putnici druge polovice 9. vieka. (Obznana književna.) (42.)
- Rukopisi tičući se južno-slovenske povjesti u arkivih srednje i dolnje Italije. (18.)
- Šesti arheološki sastanak u Odesi. (76.)
- Scriptores rerum croaticarum pred 12. stoljećem. (51.)
- Ruski historik Sergij Mihajlović Solovjev. Nekrolog. (54.)
- Pisani spomenik iz dobe hrvatskoga vojvode Branimira. (26.)
- Nutarnje stanje Hrvatske prije 12. stoljeća. 1. Društvo. (70.)
- — 2. Crkva. (79.)
- — 3. Vrhovna državna vlast. Odnosaj medju crkvom i državom. (91.)
- — 4. Državno uredjenje. A. Vladalac i njegova vlast. B. Župa i grad. (99.)
- 5. Imovni i gospodarstveni odnosi. (105.)
- 6. A. Obuka i pismenost. (115.) B. Umjetnost i umjetni obrt. (116.)
- Jan Erazim Vocel. Nekrolog. (22.)
- Radetić Ivan, O dativu u slovenštini. (21.)
- Rešetar M. dr., Ispravci i dodaci tekstu starijih pisaca dubrovačkih. (119.)
- Rožić V., Kajkavački dijalekat u Prigorju. (115. 116. 118.)

- Руварац П л а р и о н, О напису на епитрахилу који је сада у манастиру Бањи близу Котора. (16.)
- О приеносу тиела св. Луке у Смедерево. (5.)
- О првим годинама Душанова краљевања у хронолошком погледу (19.)
- Schulzer-Müggenburžki Stjepan, Deset dana u Dja-kovu. (64.)
- Segen D. dr., Obćenite vitopere plohe četvrtoga stupnja. (109.)
- Jednoznačna projekcija vitopere plohe trećega stupnja. (117₂.)
- Sekulić Martin, Burnjak. Izumio i proračunao M. S. (27.)
- Fizika atoma i molekula. (26.)
- Fluorescencija i calcescencija. (15.)
- Iztraživanje sunčane duge. (23.)
- U ledenoj dobi sjeverne polutke naše zemlje. (64.)
- Uzrok munjotvornoj sili. (41. 50. 58.)
- Polarna zora kao učinak zemaljske munjine. (20.)
- Selak N. dr., Život i djela Gjura (Armena) Baglivi-a, Dubrovčanina, profesora anatomije i teoretične medicine na rimskom arhiceju „Sapienzi“. (107.)
- Smičiklas prof. T., Misli i djela biskupa Strossmajera. (89.)
- Obrana i razvitak hrvatske ideje od 1790—1835. godine. (80.)
- Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. (110.)
- Sreznjevski Izmail, Pismo na predsjednika akademije o „Ogledu rječnika“. (45.)
- Strein V., Prilozi k poznavanju bosanskih tetraedrita. (83.)
- Strnad Al., O krivuljah n-toga stupnja sa točkom (n-2) strukom. (72.)
- Strossmayer J. J., Besjeda u sjednici svečanoj prigodom otvorenja Strossmajerove galerije. (73.)
- Studnička Fr. J., Novi način, kojim možemo izvesti treći temeljni poučak determinanta. (83.)
- O nekih vlastitostih determinanta verižnika. (78.)
- Šloser-Klekovski dr. Jos., Dodateci k fauni kornjaša trojedne kraljevine, izdanoj god. 1879. (61.)
- Izvješće o phyto-entomologičnom izletu u hrvatsko primorje g. 1876. (40.)
- Kačunovice (Orchideae). (21.)
- Kalnička gora sa svoje prirodopisne znamenitosti. (11.)
- O plovčarih (vodenjarih, Hydrocanthari) hrv.-slav.-dalm. faune (42.)
- O postanku bilinskih sustavah po njihovu kronologičkom redu. (26.)
- O uplivu obradjivanja zemlje i gojenja bilja na fizionomiju predjela i na značaj naroda. (13.)
- Pripravna radnja za geografiju bilja u trojednoj kraljevini. (4.)
- Ustroj i gojitba cvieća. (30.)
- Ždralovnice (Geraniaceae) pogledom na naravoslovnu vrst. (17. 18.)
- Šoštarić Drag., Prilog poznavanju faune slatkovodnih korepnjaka Hrvatske. (92.)

- Šrepeš dr. Mil., Analogija u sintaksi gramatičnih padeža latinskoga i hrvatskoga jezika. (102.)
- Latinski izvor i ocjena Kašićeve gramatike. (102.)
 - „Skup“ Marina Držića prema Plautovoj Aululariji. (99.)
 - O Patricijevoj poetici. (108.)
 - O latinskoj poeziji Junija Restija. (114.)
 - Ivan Bolica Kotoranin, latinski pjesnik. (118.)
- Šubić Sim., Kaj so hudourni vrtinci. (6.)
- Nove metode za opredjeljivanje vlage u zraku. (40.)
 - Svet in duh človeški. (14.)
 - Dinamična teorija o plinih. (29.)
 - Mehanična teorija o toploti. (19. 24.)
- Šulek dr. Bogosl., Doktor Ivan Bleiweiss Trsteniški. Nekrolog. (62.)
- Justus Liebig. Nacrt njegove znanstvene djelatnosti. (27.)
 - Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih 50 godina. (80.)
 - O životu i djelih slavnoga fiziologa Ivana Purkyně. (12.)
 - Područje materijalizma. (92.)
 - Pogled iz biljarstva u praviek Slavenah a na pose Hrvata. (39.)
 - Predteče Darwina. (72. 75.)
 - Najstariji tragovi čovjeka. (33.)
 - Roberto de Visiani. Nekrolog. (50.)
 - Zašto Slaveni poštuju lipu? (43.)
 - Najmanji ljudi. (107.)
- Tkalčić Ivan, Borba naroda hrvatskoga za anžovinsku kuću proti ugarskomu kralju Arpadovcu Andriji III. (34.)
- Ivan, arciđakon gorički, domaći pisac u 14. vieku. (79.)
 - Izvještaj o arhivarskih iztraživanjih u Dalmaciji. (35.)
 - O stanju više nastave u Hrvatskoj, osobito za Pavlinah. (93.)
 - Odpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u 14. vieku. (49.)
 - Prieporod biskupije zagrebačke u 13. vieku. (41.)
 - Parnice proti vješticama u Hrvatskoj. (103.)
- Torbar Jos., Roger Bošković i njegov rad na polju astronomije i meteorologije. (87. 88. 90.)
- Boškovićeva elementa materije napram današnjoj atomistici. (6.)
 - Kopernik prema svojem životu i nauku. (23.)
 - O anemometriji u obće uz obzir na vladajuće u nas vje trove. (38.)
 - O meteorih u obće i napose o slavetičkom. (8.)
 - O povratku studeni mjeseca svibnja. (78.)
 - O selitbi i obsegu putovanja naših običajnijih selica ptica. (1.)
 - Ob optici Markantuna de Dominis. (43.)
 - Sunčane pjege. 1. Prema zemaljskim meteorologijskim pojavom. (53.)
 - — 2. Prema barometrovu stanju. (72.)
 - Novije publikacije o Koperniku. Književna obznana. (30.)
 - Vrsti životinja već u historičko doba izumrlih i uzroci s kojih nestaje životinjskih vrsti. (12.)
 - Živko Vukasović. Nekrolog. (31.)
 - Sjeverna zora. (17.)

- Torbar Jos., Nevid njekojih boja. (107.)
 — Prilog našim klimarskim odnošajima. (111.)
 — Prognoza vremena. (113.)
 — O početnom meridijanu, sveopćem satu i jedinstvenom kalendaru. (117₁.)
 — O instinktu. (117₂.)
 Utješenović Ognjosl., Životopis kardinala brata Gjorgja Utješenovića prozvanoga Martinusius. (53. 54.)
 Valjavec Matija, Adverbi na ski, ske, ke, ce, ice u Kajkavaca. (101.)
 — Imperfekta kako se tvori u staroj slovenštini i prema njoj u hrvaštini ili srbštini, pak u kajkavštini. (51.)
 — K tvorbi imperfekta u slovenštini. (Izpravak.) (57.)
 — K zadnjemu članku u prednjoj knjizi Rada. (102.)
 — Kako je rabila riječica črez u (novoj)-slovenskoj knjizi od prije 50 godina. (85. 86. 89.)
 — Novoslovenski komparativ prema staroslovenskomu glede na formaciju. (35.)
 — O prijevodu psalama u nekijem rukopisima hrvatsko-srpsko i bugarsko-slovenskijem. (98—100.)
 — Ostatak optativa u staroj slovenštini. (81.)
 — Prinos k naglasku u (novo)-slovenskom jeziku. 1. Naglas u ženskih rieči na a. (43. 49.)
 — — 2. Naglas u substantiva mužkoga roda. (45—48.)
 — — 3. Naglas u rieči srednjega roda. (56—57.)
 — — 4. Naglas u supstantiva srednjega roda na suglasno (u deklinacije). (60)
 — — 5. Naglas u glagolu. (63. 65. 67. 68.)
 — — 6. Naglas u presentu glagola, koji presentni nastavak jo drže samo u 3 plurala. (71. 73. 86. 87. 93. 94. 102.)
 — 7. Naglas u infinitivu i supinu. (105.)
 — 8. Naglas u participima. (110.)
 — Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini i hrvatskoj kajkavštini. (118. 119.)
 Vaneček I. S., Konstrukcija osi i cikličkih ravnina čunjaste plohe drugoga stupnja. (83.)
 — O obćenitih svezkih te redovih čunjosjeka. (64.)
 — O obćenitoj inversiji te o transformaciji reciprokih provodnica. (64.)
 — O plohi trećega stupnja. (72.)
 — O posebnoj plohi četvrtoga stupnja. (72.)
 — O svezkih i redovih čunjosjeka. (64.)
 Vankov L., Šipčanski Balkan i okolica u geoložkom i petrografskom pogledu. (111.)
 Varićak V. dr., Imaginarni sferni trokuti. (117₂.)
 — Prilog teoriji eliptičnih funkcija. (117₂.)
 Veber Adolfo, Istina. (85.)
 — Kako bi se imale pisati slovnice za gimnazije, uz njeke protuopazke na opazke gosp. dr. Jovana Turomana. (34.)
 — Kritika o skladnji Petra Budmana izašloj u Beču. (4.)
 — Šćepan Ljubiša kao pisac. (Književna obznana.) (59.)

- Veber Adolfo, Mnenje o „Ogledu rječnika“. (45.)
 — Nješto o pjesničtvu hrvatskom. (40.)
 — O glagolju. (22.)
 — O pridavniku. (14.)
 — O naravi hrvatske izreke. (28.)
 — O slogu hrvatskome. (8.)
 — O vremenih u hrvatsko-srbskom jeziku. (2.)
 — O zaimenu. (22.)
 — Obrana nekoliko tobožnjih barbarizamah. (29.)
 — Pabirci po slovnici hrvatskoj. (42.)
 — Posveta stolne crkve djakovačke. (74.)
 — Vjekopis Franje Kurelca. (29.)
 Vojnović prof. dr. K., Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru
 obzirom na ostalo crnogorsko zakonarstvo. (96.)
 — Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke. (105. 108.)
 — Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke. Druga perioda od
 god. 1460 – 1667. (114.)
 — Sudbeni ustroj republike Dubrovačke. III. Od god. 1667. do
 god. 1808. (115.)
 — Crkva i država u dubrovačkoj republici. (119.)
 Vrbanić prof. dr. Fr., Kriminalitet žiteljstva u Hrvatskoj i
 Slavoniji. (82. 84.)
 — Stanbene prilike u naših gradovih. (86.)
 — Rad hrvatskoga zakonarstva na polju uprave od godine 1861.
 do najnovijega vremena. 1. (94.)
 — — 2. Unutarnja uprava. (101.)
 — — 3. Uprava gospodarskoga života. (114.)
 Vukasović Živko, O zukalih i glasilih kornjaša. (2.)
 — Pabirci za zemljioslovje Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. (46.)
 Vukotinović Lj., Nove biline i druga Addenda flori hr-
 vatskoj. (34.)
 — Nove biline i razjasnjenja o nekojih dvojbenih. (39.)
 — Nekoje riedke biline na svjetskoj izložbi u Beču g. 1873. (27.)
 — Botaničke crtice i dodatci na floru hrvatsku za g. 1871. (19.)
 — Fauna leptirah u okolišu zagrebačkom. (48.)
 — O descenciji ili rodoslovju bilinah. (35.)
 — O hrastovih županije belovarske. (22.)
 — O kamenom uglju i ugljičnoj kiselini. (5.)
 — O klasifikaciji u biljarstvu. (31.)
 — O moslavačkom granitu i hrastovih u Hrvatskoj. (2.)
 — O petrefaktih u obće i o podzemskoj fauni i flori Susedskih
 laporah. (13.)
 — O promjenljivosti bilinah i postanju novih vrsti. (33.)
 — Novi oblici hrvatskih hrastovah te ini dodatci na floru hr-
 vatsku. (51.)
 — Geologički i paleontologički odnošaji u Radoboju. (28.)
 — Opis ružah okoline zagrebačke. (69. 83.)
 — Pleme sucvjetakah (Compositae) u Hrvatskoj dosad našastih.
 (58.)
 — Najnoviji pokret u botanici. (66.)

- Vukotinović Lj., Pokus monografije runjika (Hieraciorum) po sustavu fiziografičnom. (7.)
- Najnoviji prilozi za floru hrvatsku. (57.)
 - Prinesci za geognosiu i botaniku Hrvatske. (44.)
 - Prirodoslovne teorije i darvinizam. (41.)
 - Trećogorje u okolini zagrebačkoj. (23.)
 - Tvorba i njezino trajanje. (11.)
 - Valenciennsia. (27.)
 - Životopis dra. Josipa Calassancia Schlossera viteza Klekovskoga. (65.)
- Zahradnik dr. K., O krivuljah u ravnini. (64. 75.)
- O nekih krivuljah izvedenih iz sjeka čunja. (40.)
 - O skladu kriterija konvergentnosti i divergentnosti bezkonačnih redova. (40.)
 - O suvislosti Neperovih logaritama s naravskimi. (40.)
 - Geometrijske opazke. (75.)
 - Prilog k teoriji kubične involucije na čunjosjeku. (92. 95.)
 - Prilog za rješitbu kvadratičkih jednačaba pomoću Gaussovih logaritama. (83.)
 - Teorija parabole na temelju racionalnog parametra. (64. 72.)
 - Vlastitosti nekih trojina točaka na cisoidi. (61.)
 - Neke vlastitosti trojina točaka oskulacije kod lemniskate. (53.)
 - Prilog k teoriji cisoida. (106.)
- Zima L., I opet o metrici narodnijeh pjesama. Književna obznana. (93.)
- Nacrt naše metrike narodne obzirom na stihove drugih naroda a osobito Slavena. (48. 49.)
- Zore Luka, Alegorije u Gundulićevoj Osmanidi. (94.)
- Gradja za književno-povjestnu ocjenu Gundulićeve „Ariadne“. (63.)
 - Gradja za književno-povjestnu ocjenu Gundulićeva „Ljubovnika sramežljiva“. (55.)
 - Gragja za poznavanje eroikomičke dubrovačke pjesme. (71.)
 - Jegjupka, Andrije Čubranovića. (27.)
 - O kompoziciji Gundulićeva Osmana. (39.)
 - Primjetbe na razpravu Armina Pavića: „Prilog k historiji dubrovačke hrvatske književnosti“. (34.)
 - Paletkovaše. (108. 110. 114. 115.)

Rasprave sadržane u gore navedenim svescima „Rada“ štampane su većinom i u posebnim otiscima.

Starine. Knjiga 1—26. v. 8°.

42 for. 75 nvč.

1. 1869. (236 str.) 1 for. 25 nvč.
2. 1870. (312 str.) 1 for. 50 nvč.
3. 1871. (331 str.) 1 for. 50 nvč.
4. 1872. (234 str.) 1 for. 50 nvč.
5. 1873. (288 str.) 1 for. 50 nvč.
6. 1874. (255 str.) 1 for. 50 nvč.
7. 1875. (322 str.) 2 for.
8. 1876. (252 str.) 1 for. 50 nvč.
9. 1877. (256 str.) 1 for. 50 nvč.

10. 1878. (293 str.) 2 for.
11. 1879. (208 str.) 1 for. 50 nvč.
12. 1880. (259 str.) 1 for. 50 nvč.
13. 1881. (260 str.) 1 for. 50 nvč.
14. 1882. (220 str.) 1 for. 50 nvč.
15. 1883. (230 str.) 1 for. 50 nvč.
16. 1884. (251 str.) 1 for. 50 nvč.
17. 1885. (240 str.) 1 for. 50 nvč.
18. 1886. (232 str.) 1 for. 50 nvč.
19. 1887. (261 str.) 1 for. 50 nvč.
20. 1888. (273 str.) 1 for. 50 nvč.
21. 1889. (304 str.) 2 for.
22. 1890. (240 str.) 2 for.
23. 1890. (256 str.) 2 for.
24. 1891. (252 str.) 2 for.
25. 1892. (232 str.) 2 for.
26. 1893. (236 str.) 2 for.

Alfab. popis pojedinih rasprava u „Starinama“.

- Batinić Fra. M. V., Nekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti: Izprave i dopisi od 1527—1537 god.; Izvješće Ivana di Vietri god. 1708; Izvješće A. Georgicea god. 1626; Putopis A. Georgicea iz Budima u Bosnu; Opis pašaluka bosanskoga. (17.)
- Bojničić-Kninski dr. Iv., Najstarija hrvatska grbovnica. (16.)
- Črnčić Ivan, Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije u drazu baščanskoj. (20.)
- Još oble glagolice na Krčkom otoku. (7.)
 - Njekoliko izprava krčkih biskupa. (21.)
 - Njekoliko južnih Slovena zapisanih od 1478—1520. godine u bratovštinu sv. Duha u Rimu. (15.)
 - Prilozi k razpravi: Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinju u Rimu poslije 1453. (18.)
 - Rimsko slovinska služba sv. Kurilu i Metodu. (14.)
 - Što je pisama sakupio P. Blagoslov Bartoli. (20.)
 - Paoporuka Ivana Lučića, trogiranina, našega povjestnika od g. 1679. (26.)
- Daničić Gj., Apokalipsa iz Hvalova rukopisa. (4.)
- Dva apokrifna jevangjelja: 1. Jevangjelje Nikodimovo. 2. Priviest Josipova. (4.)
 - Knjiga Konstantina filozofa o pravopisu. (1.)
 - Muka blaženoga Grozdija. (2.)
 - Poslanica patriarha jerusalimskoga Teofila despotu srpskomu Stefanu. (4.)
 - Poslanica sv. Save arhiepiskopa srpskoga iz Jerusalima u Studenicu igumanu Spiridionu. (4.)
 - Indijske priče prozване Stefanit i Ihnilat. (2.)
 - Tri stare priče. (4.)
 - Proroštvo despota Stepana Lazarevića. (4.)

- Daničić Gj., Rukopis Vladislava gramatika. 1. Pregled. 2. Život sv. Ćirila. 3. Pohvala sv. Ćirila i Metoda. 4. Život Ilariona moglenskoga. (1.)
- Bugarski rukopis pisan g. 1277. (1.)
- Hvalov rukopis. (3.)
- Tondal. (4.)
- Dragović Marko, Borba Crnogoraca s Turcima oko prevlasti nad Grahovom. (20.)
- Prilozi za istoriju Crne gore iz vremena vladika iz različitih plemena. (19.)
- Dučić N., Slovenski rukopisi u Narodnoj biblioteci u Parizu. (21.)
- Razni zapisi. (21.)
- Fermendžin Evseb., Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici. (22.)
- O. Rafo Levaković i Vlasi u Hrvatskoj. (20.)
- Prinos za životopis Gjurgja Križanića, svećenika i kanonika zagrebačke biskupije. (18.)
- Listovi o izdanju glagolskih crkvenih knjiga i o drugih književnih poslovih u Hrvatskoj od g. 1620—1648. (24.)
- Izprave g. 1579—1671. tičuće se Crne gore i stare Srbije. (25.)
- Jagić V., Ogledi stare hrvatske proze. 1. Život sv. Katarine. 2. Zakon primanja u bratovštinu. 3. Život sv. Jerolima. (1.)
- — 4. Život Aleksandra Velikoga. (3.)
- Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovenskih rukopisa. 1. Tipik Romanov. 2. Dodatci tekstu sv. Simeuna, sv. Šave. 3. Život Aleksandra Vel. po tekstu recensije bugarske. 4. Propoviedi Konstantina presv. po rukopisu XIII. veka. 5. Zbornik kr. biblioteke u Berlinu. 6. Priče iz tog zbornika. 7. Apokrifi. (5.)
- — 8. Krmčaja ilovička god. 1262. 9. Sitna gradja za crkveno pravo. (6.)
- — 10. Slovenski tekstovi kanona o knjigama staroga i novoga zavjeta podjedno s indeksom lažnih knjiga. 11. Odlomak srpsko-slovenskog apostola Teodorova od g. 1277. 12. Odlomak Rabinova srpsko-slovenskog jevangjelja od g. 1308. 13. Odlomak grčko-slovenske liturgijske knjige. 14. Odlomak jevangjelja bosanskoga pisanja. 15. Kako se pisalo bugarski prije dvjesti godina. (9.)
- — 16. Sredovječni liekovi, gatanja i vraćanja. 17. Bugarsko-slovenski oktoich kolekcije Mihanovićeve sada akademičke u Zagrebu. (10.)
- Grškovićev odlomak glagolskog apostola. (26.)
- Janković J., Dva cjenika za trg slob. i kralj. grada Varaždina 1658—1749. (26.)
- Jireček J., Jedan list V. Karadžića Stef. i devet listova Jer. Gagića pok. Šafařiku god. 1831—34. (14.)
- Kačanovskij Vladimir, Iz srpsko-slovenskoga prijevoda bizantinskoga ljetopisa I. Zonare. (14.)
- Apokrifne molitve, gatanja i priče. (13.)
- Nekoliko spomenika za srbsku i bugarsku poviest: Proti Bogomilom; Pismo moldavskoga vojvode Stjepana ohridskomu

- metropolitu Doroteju od god. 1456; Odgovor metrop. Doroteja g. 1457; Bilježka djakona Mite u nomokanonu g. 1466; Pismo beogradskoga metropolite Teofana ruskomu vel. knezu Vasilju Jovanoviću; Napis na zastavi u Moroviću; Odlomak srpskoga ljetopisa. (12.)
- K o v a č e v i ć L j u b o s l a v, Nekoliko priloga staroj srpskoj književnosti: Molitve, Slovo Epifanija o koncu svieta. (10.)
- Nekoliko srpskih natpisa i bilježaka u Borču, Žiči, Studenici, Baljevcu, Kosmaju, Podrinji, Beljini, Grošnici, Piperih, Dolnoj Morači, Previšu, Podstijenju, Ostrogu, Ravanici, blizu Valjeva, u Brezovcu, Smederevu, Ajdanovcu, Prokuplju, Pšinju i Beogradu. (10.)
- K u k u l j e v i ć S a k c i n s k i I v a n, Izvješće Šimuna Jude Sidića o turskoj opsadi grada Beča g. 1683. (16.)
- Regesta documentorum regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae saeculi XIII. (21. 22. 23. 24. 26.)
- L j u b i ć S i m., Izvještaj franc. konsula u Koronu La Maire-a o dubrovačkoj republici. (13.)
- Libellus policorion, qui typicus vocatur. Sa priložkom: Listina spljetskoga nadbiskupa Lovre od g. 1069 i opatice Marije godine 1119. (23.)
- Marije Bolice Kotoranina opis sandžakata skadarskoga od g. 1614. Izvještaj g. 1570. o Arbanaskoj; izvještaj 16. vieka o Dubrovniku i Arbanaskoj. (12.)
- Popis prodaja dubrovačkih iz 14. stoljeća. (11.)
- Dva popisa listina (908—1782) manastira sv. Krševana u Zadru. (19.)
- Poslanice dubrovačke na mletačku republiku. (15.)
- Prilog k razpravi o Markantunu Dominisu. (4.)
- Prilozi za životopis Markantuna de Dominisa Rabljanina, spljetskoga nadbiskupa. (2.)
- Razvod istarski u talijanskom i latinskom jeziku. (6.)
- Rukoviet jugoslavenskih listina: Srbske listine; Tursko-mletačke listine; Turske listine; Crnogorsko-mletačke listine; Bosanska listina. (10.)
- Ugri u Mletačkoj. (1.)
- Skadarski zemljišnik od g. 1416. (14.)
- L o p a š i ć R a d o s l., Nekoliko priloga za poviest urote Petra Zrinskoga i Franje Frankopana. (15.)
- Prilozi za poviest Hrvatske 16. i 17. vieka iz štajerskoga arhiva u Gradu. (17. 19.)
- Novi prilozi za poviest urote bana Petra Zrinskoga i kneza Franje Krsta Frankopana. (24.)
- Hrvatski izvještaj o velikom dubrovačkom potresu. (25.)
- Spomenici Tržačkih Frankopana. (25.)
- Prilozi za povijest protestanata u Hrvatskoj. (26.)
- M a g d i ć M i l e, Popis patricijskih i građanskih porodica senjskih od g. 1758. (17.)
- Prilozi za poviest starih plemićkih obitelji senjskih. (12. 15. 17.)
- Životopis Nikole Tintora iz Klisa. (17.)

- Matković dr. Petar, Descriptio peregrinationis Georgii Huszthii. (13.)
- Putopis Marka Antuna Pigafette u Carigrad od g. 1567. (22.)
 - Dva talijanska putopisa po balkanskom poluotoku iz 16. vieka (Putopis Catarina Zena od g. 1550. Bezimeni putopis oko godine 1560. (10.)
 - Spomenici za dubrovačku povjest u vrieme ugarsko-hrvatske zaštite. A. Povelje i listine. B. Izvodi iz „Lettere e Commissioni di Levante“. (1.)
- Mesić Mat., Gradja mojih razprava u „Radu“: Listine i izprave. (5.)
- Korespondencija Krčelićeva i nješto gradje iz njegove velike pravde. (8.)
- Miklošić Fr., Izvještaj od god. 1772. o manastirih na Fruškoj gori u Srijemu kr. dalmat.-hrv.-slavon. namjestničkom vieću. (8.)
- Trojanska priča. (3.)
 - Psaltir s tumačenjem pisan 1346. za Branka Mladenovića. (4.)
 - Novo nadjeni spomenici iz 9. i 10. vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest. (12.)
- Milčetić Iv., Prilozi za literaturu hrvatskih, glagolskih spomenika: 1. Ivančićev zbornik. 2. Nepoznata glagolska knjižica tiskana g. 1496. 3. Još jedna riedka glagolska tiskana knjiga. (23. 25.)
- Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika. (22.)
- Nevostručev K., Poslanica manastira svetogorskih patriarhu ruskomu Joasafu II. (2.)
- Novaković Stojan, Apokrif o Enohu. (16.)
- Apokrif o prepiranju Isusa Hrista sa djavolom. (16.)
 - Apokrifi iz štampanih zbornika Božidara Vukovića. (16.)
 - Apokrifi jednoga ćirilskoga zbornika 14. vieka. 1. Slovo pro-roka Jeremije o plénjeni Jerusolima. 2. Mladenstvo Isusa Hrista. 3. Džjanije sv. apošt. Andrija i Matheja. 4. Džjanije sv. apošt. Tomy v Indiji. 5. Mučenije sv. Georgija. (8.)
 - Apokrifi kijeviskoga rukopisa. (16.)
 - „Čarostavnik“ Narodne biblioteke u Beogradu i Cambakov život Stefana Dečanskoga. (16.)
 - Članci hronografa trojadika o Srbima i Bugarima. (10.)
 - Dvanaest petaka. (4.)
 - Gradja za srpskog ljetopisca. (9.)
- Novaković Stojan, Legenda o sv. Gjurgju u staroj srpsko-slovenskoj i narodnoj ustmenoj literaturi. (12.)
- Vlaško-bugarski liturgijar od god. 1507, u bibliografiji dosad nepoznat. (11.)
 - Odlomak srpskoga ljetopisa. (6.)
 - Odlomci srednje-vjekovne kosmografije. (16.)
 - Otkrivenje Varuhovo. (18.)
 - Phisiologus: Слово о вештехъ ходештихъ и летештихъ (11.)
 - Narodna predanja o boju kosovskom pobilježena prve pole 18. vieka. (10.)
 - Priča o antikristu. (16.)
 - Afroditišana Persijanca priča o rodjenju Hristovu. (10.)

- Novaković Stojan, Apokrifna priča o Jovu. (10.)
- Apokrifne priče o Bogorodičnoj smrti i još neke sitnice apokrifne o Bogorodici. (18.)
 - Apokrifno protojevanjelo Jakovljevo. (10.)
 - Teodosija mniha Hilandarca djelo o Petru Koriškom. (16.)
 - Teodosija mniha Hilandarca pohvala svetome Simeunu i Savi. (11.)
 - Trebinje, Tvrdoš i Savina. Pisma iz hranionice manastira Savine s nekim primjetbama. (16.)
 - Zapisi od grada, moljca i crvi po njivama. (18.)
 - Apokrifski zbornik našega vieka. (18.)
 - Bugarski zbornik pisan prošloga vieka narodnim jezikom. (6.)
 - Srpsko-slovenski zbornik iz vremena despota Lazarevića. (9.)
 - Život srpskog patrijarha Jefrema. (16.)
 - Život sv. Petke od patrijarha bugarskoga Jeftimija. (9.)
- Pavić Armin, Regule sv. Benedikta. (7.)
- Pierling O., Izvještaji Splječanina Mate Karamana o Rusiji. (15.)
- L. Komulovića izvještaj i listovi (g. 1593—4.) o poslanstvu u Tursku, Erdelj, Moldavsku i Poljsku. (14. 16.)
- Polivka dr. G. j., Bugarsko četvero-evanjelje u biblioteci češkoga muzeja u Pragu. (19.)
- Opisi i izvodi iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu. (21. 22. 24.)
- Rački dr. Fr., Dopisi izmedju krajiških turskih i hrvatskih častnika. (11. 12.)
- Gradja za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune godine 1573. (7.)
 - Dopunjak gradje za poviest hrvatsko-slavonske seljačke bune g. 1573. i nekoliko izprava o hrvatskoj poturici Franji Filipoviću. (8.)
 - Iz djela E. L. Crievića Dubrovčanina. (4.)
 - Izvještaj barskoga nadbiskupa Marina Bizzia o svojem putovanju g. 1610. po Arbanaskoj i staroj Srbiji. (20.)
 - L. Komulovića izvještaj i listovi (g. 1593—4.) o poslanstvu u Tursku, Erdelj, Moldavsku i Poljsku. (14.)
 - Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Samuda za g. 1526—1533. (15. 16. 21. 24. 25.)
 - Najstarija hrvatska ćirilicom pisana listina. (13.)
 - Staro-hrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku. (7.)
 - Notae Joannis Lucii. (13.)
 - Pismo prvovjenčanoga kralja srpskoga Stjepana I. papi Honoriju III. g. 1220. (7.)
 - Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. god. (4.)
 - Povelja bosanskoga kralja Tvrdka od g. 1366. (21.)
 - Prilog za poviest hrvatskih uskoka. (9.)
 - Dva nova priloga za poviest bosanskih Patarena: 1. Kard. J. Torquemada razprava proti bosanskim patarenom. 2. Rukopis bosanska krstjanina Radoslava. (14.)

- Rački dr. Fr., Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskoga pašalika iz 17. vjeka; putopis Frana Butrišića i Ivana Divnića od Šibenika do Hlievna i Skoplja god. 1574. (14.)
- Prilozi za poviest bosanskih Patarena. (1.)
- Razhod Zagreba 1362. godine. (4.)
- Dubrovački spomenici o odnošaju dubrovačke obćine napram Bosni i Turskoj godine razspa Bosanske kraljevine. (6.)
- Novo nadjeni spomenici iz 9. i 11. vjeka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest. (12.)
- Pismen spomenik iz dobe hrvatskoga kralja Kresimira. (7.)
- Oporuka Marka Marulića. (25.)
- Radić Pet. pl., Izprave o bitci kod Siska dne 22. lipnja 1593. (19.)
- Rešetar M. dr., Dva izvještaja o velikoj dubrovačkoj trešnji. (26.)
- Stojanović Lj., Njekoliko srpskih ljetopisa: Studenički, Hadži-Jordanov, Sjenički, Podgorički, Verkovićev ljetopis. (13.)
- Jedan prilog k poznavanju bosanskih bogumila. (18.)
- Švrljuga Iv. Kr., Dubrovčani francezkom kralju Ljudevitu XVI. o velikom potresu g. 1667. (14.)
- Prinosi k diplomatskim odnošajem Dubrovnika s Francezkom. (14.)
- Tkalčić Iv., Dva inventara prvostolne crkve zagrebačke iz 14. i 15. vjeka. (13.)
- Izprave 15. vjeka iz „crvene knjige“ zagrebačkoga kaptola. (11.)
- Liber de introitibus stacionum et territorii communis Ragusini 1286—1291. (8.)
- Dva odlomka za poviest grada Zagreba u 14. vijeku. (7.)
- Prilog za poviest zagrebačkih sinoda u 15. i 16. vijeku. (16.)
- Izprave o progonu vještica u Hrvatskoj. (25.)
- Utješenović Ognjosl., Izprave k životopisu kard. brata Gjorgja Utješenovića prozvanoga Martinusiem. (12.)
- Valjavec Mat., Razgovaranje meu papistu i jednim luteranom stumačeno po Antone Senjanine, štampano u Padove miseca setembra po Gisićioze Perkaćine godište MDLV. (17.)
- Trnovsko tetraevangelije. (20. 21.)
- Vučetić, Pisma kaludjera srpskih manastira na Svetoj Gori knezu i vlasteli Dubrovačkoj (g. 1510—1792). (17.)
- Zlatović O. S., Izvještaj o Bosni g. 1640. o Pavla iz Rovinja. (23.)
- Kronaka o Pavla Šilobradovića o četovanju u Primorju (1662 do 1686). (21.)
- Bribirski nekrolog 14. i 15. vjeka. (21.)
- Šlosser-Klekovski dr. Jos., Fauna kornjaša trojedne kraljevine. 3 svezka. 1877—79. (à 340 str.) v. 8°. à 3 for.
- Flora croatica. 1869. (960 str.) v. 8°. 6 for.
- Šulek dr. Bog., Jugoslavenski imenik bilja. 1879. (XXIII, 564 str.) v. 8°. 2 for.
- Theiner A., Vetera monumenta Slavorum meridionalium, maximam partem nondum edita, ex tabulariis vaticanis deprompta et collecta. Tom. I. et II. v. fol. 18 for.

1. Romae 1863. (XXXVIII, 667 str.) 10 for.
 2. Zagrabiae 1875. (XVI, 346 str.) 8 for.
- Torbar J.**, Izvješće o zagreb. potresu 9. stud. 1880. 1882. (141 str. sa 1 kartom, 6 fotogr., 9 sl. i 7 tab.) 8°. 2 for.
- Zima Luka**, Figure u našem narodnom pjesničtvu s njihovom teorijom. 1880. (335 str.) v. 8°. 2 for. 50 nvč.
- Nekoje većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. 1887. (342 str.) 8°. 2 for. 50 nvč.
-

K A Z A L O.

	Strana
I. Članovi i osoblje akademije 1894.	3
II. Poslovanje: 1. Sjednice:	
Znamenitiye odluke skupnih sjednica akademije g. 1894. .	14
Izvjješće tajnika dra. Frana Vrbanića o gospodarskim pri-	
likama jugoslavenske akademije g. 1894.	22
Izvjěstaj tajnika o računima za god. 1894.	28
Prijegled prihoda i rashoda jugosl. akad. g. 1894. . . .	33
III. Svečana sjednica:	
Besjeda predsjednika Josipa Torbara	37
Izviešće tajnika dra. B. Šuleka	46
Osmi međjunarodni kongres za hygienu i demografiju g.	
1894. Od akademika dra. Frana Vrbanića	67
IV. Nekrolozi:	
Radoslav Lopašić. Od akademika Tadije Smičiklase . . .	112
Dr. Ivan Broz. Od dra. A. Musića	138
V. Književna radnja:	
a) Rad	170
b) Monumenta spectantia historiam Slavorum meridio-	
narium	171
c) Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium .	171
d) Posebna djela	172
VI. Književni rad:	
a) Članova	173
b) Nečlanova	175
VII. Prijegled knjiga i rasprava izašlih u akademijским pu-	
blikacijama do konca godine 1894.	176

Dodatak.

U prijedelu knjiga i rasprava izašlih u akademjskim publikacijama izostale su pomutnjom slijedeće rasprave:

Kod nekrologa i rasprava u „Ljetopisima“.

Musić A. dr., Dr. Ivan Broz. IX.

Vrbanić Fr. dr., Osmi međunarodni kongres za higijenu i demografiju g. 1894. IX.

Kod rasprava u „Radu“.

Gavazzi-Franović A. dr., Konstante srednje dnevne temperature zraka za hrvatske postaje. (113.)

Kišpatić M. dr., Kloritoidni škrljevac iz Psunja. (104.)

Lorković B. dr., Sadanje stanje gospodarske nauke. (103.)

Milas M., Današnji trpański dijalekat (103.)

Mohorovičić A. dr., Nekoji rezultati opažanja oblaka na kraljevskoj nautičkoj školi u Bakru. (104.)

Segen D. dr., O vitoperim ploham četvrtoga stupnja sa tri dvostruka pravca. (104.)

Šrepel M. dr., O najstarijoj lirskoj i epskoj poeziji latinskoj s komparativnoga gledišta. (103.)

— O postanju latinskoga b-imperfekta i b-futura. (103.)

Šubic S., Nove metode za opredjeljivanje vlage u zraku. (40.)

Varićak V. dr., Prilog teoriji Descartesova lista. (104.)

Vojnović K. dr., O državnom ustrojstvu republike Dubrovačke. (103.)

Vrbanić Fr. dr., Demografski izvidi u Hrvatskoj. (103.)

Zahradnik K. dr., Vlastitost skupina stičišta na Descartesovu listu. (104.)

— Prilog k teoriji strophoide. (104.)

Kod rasprava u „Starinama“.

Sreznjevski I. I., Krmčaja knjiga srpska XIII.—XIV. vijeka (3.)

Novaković St., Dva crnogorska pisma. Prilog k poznavanju pravnih običaja narodnih. (11.)

4. **Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium.** (Knj. 1—26).
 Knj. I—V., IX., XII., XVII., XXI., XXII. 1868. 1870. 1872. 1874. 1875. 1878. 1882. 1886. 1890. 1891. Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike. Ciena I., II., III. i IX. po 3 fr., IV., XXI. i XXII. po 4 for., V. i XII. po 2 for. 50 nč., XVII. knj. 2 for.
 Knj. VI., VIII., XI., 1876. 1877. 1880. Commissiones et relationes venetae. Tom. I. II. III. Ciena VI. i XI. knj. 2 for., VIII. knj. 2 for. 50 nč.
 Knj. VII. 1877. Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Ciena 6 for.
 Knj. X., XIII. Monumenta ragusina. T. I. 1879 et II. 1882. Ciena X. knj. 2 for. 50 nč. Knj. XIII. 3 for. Knj. XIV. Scriptores. Vol. I. Annales ragusini Anonymi, item Nicolai de Ragnina. 1883. Ciena 3 for.
 Knj. XV. Spomenici hrvatske krajine. Vol. I. 1884. Ciena 3 for.
 Knj. XVI. Spomenici hrvatske krajine. Vol. II. 1885. Ciena 3 for.
 Knj. XVIII. Acta Bulgariae ecclesiastica. 1887. Ciena 3 for.
 Knj. XIX. Acta coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan, nec non Francisci Nadasdy illustrantia. Ciena 2 for. 80 nč.
 Knj. XX. Spomenici hrvatske krajine. Vol. III. 1889. Ciena 4 for.
 Knj. XXIII. Acta Bosnae potissimum ecclesiastica. 1892. Ciena 5 for.
 Knj. XXIV. Index rerum, personarum et locorum in voluminibus I—V. monumentorum spectantium historiam Slavorum meridionalium. 1893. Ciena 3 for.
 Knj. XXV. Scriptores. Vol. II. Chronica ragusina J. Restii et J. Gundulae. 1893. Ciena 3 for. 50 nč.
 Knj. XXVI. Scriptores. Vol. III. Thomas archidiaconus: Historia saloni-tana. 1894. Ciena 2 for.
5. **Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium.** (Knj. 1—5.)
 Knj. I. Statuta et leges civitatis Curzulae. 1877. Ciena 3 for.
 Knj. II. Statuta et leges civitatis Spalati. 1878. Ciena 3 for.
 Knj. III. Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et insulae Lesinae 1882—3. Ciena 4 for. 50 nč.
 Knj. IV. Statuta lingua croatica conscripta. Hrvatski pisani zakoni: vino-dolski, poljički, vrbanski i donekle svega krčkoga otoka, kastavski, vepri-nački i trsatski. 1890. Ciena 3 for.
 Knj. V. Urbaria lingua croatica conscripta. Hrvatski urbari. Svezak I. 1894. Ciena 4 for.

II. Posebna djela:

1. **Flora croatica.** Auctoribus Dr. Jos. Schlosser et Lud. Farkaš-Vukotinović. 1869. Ciena 6 for.
2. **Dvje službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Ćirila i Metuda.** Izdao Ivan Brčić. 1870. Ciena 1 for.
3. **Historija dubrovačke drame.** Napisao prof. A. Pavić. 1871. Ciena 1 for. 25 nč.
4. **Pisani zakoni na slovenskom jugu.** Bibliografski nacrt dra. V. Bogišića. 1872. Ciena 1 for. 25 nč.
5. **Izprave o uroti bana Petra Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana.** Skupio dr. Fr. Rački. U Zagrebu 1873. Ciena 3 for.
6. **Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena.** Osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. Knjiga I. 1874. Ciena 6 for.
7. **Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia.** Edidit A. Theiner (tomus I. Romae 1863.), tomus II. Zagrabiae 1875. Ciena 10 for.
8. **Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku.** Napisao dr. Gj. Daničić. 1877. Ciena 4 for.
9. **Ljetopis jugoslav. akademije.** 1877—1894. Sv. I—IX. Ciena I., II. i VIII. svezku 60 nč., a III—VII. i IX. 1 for.
0. **Fauna kornjaša trojedne kraljevine.** Od dra. J. K. Schlossera Klekovskoga. 1877—1879. Knj. I., II., III. Ciena svakoj knjizi 3 for.
1. **Figure u našem narodnom pjesničtvu s njihovom teorijom.** Napisao L. Zima. 1880. Ciena 2 for. 50 nč.

12. U proslavu petdesetgodišnjice preporoda hrvatske knjige g. 1885. Ciena 2 for.
13. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Dio I. Obradio Đ. Daničić. Sv. 1—4. 1880. do 1882. Dio II. Obradili Đ. Daničić, M. Valjavec, P. Budmani. Sv. 5—8. 1884—1886. Dio III. Obradio P. Budmani. Sv. 9—12. 1887—1891. Sv. 13—14. (2 četvrtoga dijela). 1892—1894. Obraduje P. Budmani. Ciena svezku 3 for.
14. Djela jugoslavenske akademije (knj. 1—14):
 - Knj. I. Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880. Sastavio J. Torbar. 1882. Ciena 2 for.
 - Knj. II. Euchologium, glagolski spomenik manastira Sinai brda. Izdao dr. Lavoslav Geitler. 1882. Ciena 2 fr.
 - Knj. III. Psalterium, glagolski spomenik manastira Sinai brda. Izdao dr. L. Geitler. 1883. Ciena 3 for. 50 nvč.
 - Knj. IV. Flora fossilis susedana. (Susedska fosilna flora. — Flore fossile de Sused.) Auctore dr. Georgio Pilar. 1883. Ciena 8 for.
 - Knj. V. Lekcionarij Bernardina Splječanina. Po prvom izdanju od god. 1495. 1885. Ciena 1 for. 50 nvč.
 - Knjiga VI. Nekoje većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. Napisao Luka Zima. 1887. Ciena 2 for. 50 nvč.
 - Knj. VIII. Hrvatski spomenici u kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe narodne hrvatske dinastije. Napisao Ivan Bulić. 1888. Ciena 2 for. 60 nvč.
 - Knj. IX. Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima. Napisao dr. T. Maretić. 1889. Ciena 3 for. 50 nč.
 - Knj. X. Geografske koordinate ili položaji glavnijih točaka Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i djelomice susjednih zemalja, imenito Bosne i Hercegovine, Istre, Kranjske itd. Sastavio dr. Gj. Pilar. 1890. Ciena 4 for.
 - Knj. XI. Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije. I. dio: Slavonija i druge hrvatske zemlje pod Turskom i rat oslobođenja. Napisao T. Smičiklas. 1891. Ciena 1 for. 50 nvč. — II. dio: Spomenici o Slavoniji u XVII. vijeku (1640—1702). Skupio T. Smičiklas. 1891. Ciena 3 for.
 - Knj. XII. Kolunićev zbornik. Hrvatski glagolski rukopis od godine 1486. Izdao M. Valjavec. 1892. Ciena 2 for. 50 nvč.
 - Knj. XIII. Zadarski i Ranjinin lekcionar. Za štampu priredio Milan Rešetar. 1894. Ciena 3 for.
 - Knj. XIV. Sbornik jugoslavenskih umjetnih spomenika. Prvi svezak: Zavjetna spomen-slika slavenških apostola i srodni joj spomenici. Razpravio Prof. Dr. Luka Jelić. 1895. Ciena 2 for.
 - Knj. XV. Život i djela dra. Franje Račkoga. Napisao T. Smičiklas. 1895. Ciena 1 for.

B. Knjige, koje su prešle u svojinu akademije ili su izašle njezinim troškom:

1. Jugoslavenski imenik bilja. Sastavio dr. B. Šulek. 1879. Ciena 2 for.
2. Povijesni spomenici južnih Slavenah. Izdao I. Kukuljević. Knj. I. (Acta croatica.) 1863. Ciena 3 for.
3. Rječnik iz književnih starina srpskih. Napisao Gj. Daničić. Knj. II. Ciena 3 for.
4. Nikoljsko jevanđelje. Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 nč.
5. Život sv. Save i Simeuna od Domentijana. Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 nvč.
6. Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih od Danila. Na svijet izdao Gj. Daničić. Ciena 1 for. 30 nvč.
7. Kurelac: Stope Hristove. Ciena 50 nvč.
8. " : Jačke. Ciena 1 for.
9. " : Runje i pahuljice. Ciena 1 for.
10. Utješenović: Vila ostrožinska. Razprodano.
11. Drobnić: Besednjak. Ciena 80 nvč.
12. Rački: Assemanov evangelistar. Ciena 3 for.